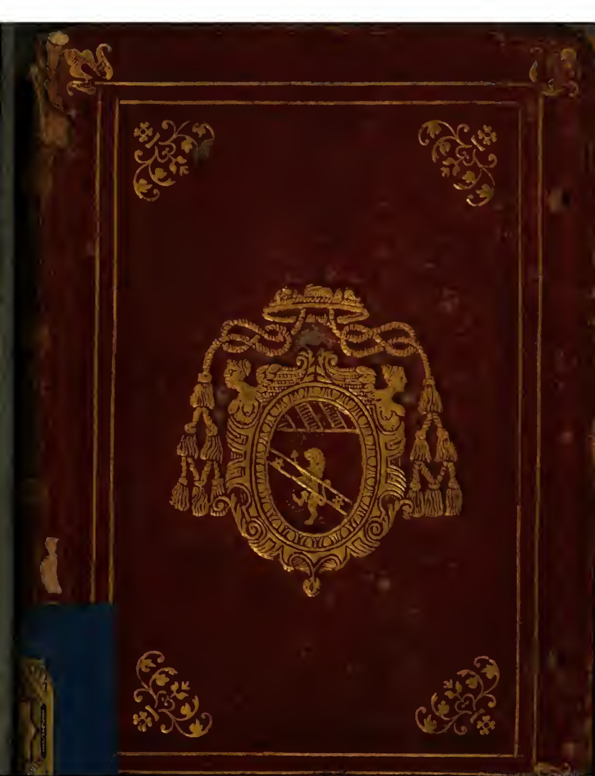

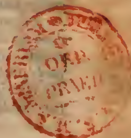

6
34 MI
46

Ad usu͂ F. Iacobi ... pro Bibliot. Conventus S. Mariae super Minervam

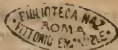
HIERONYMI OSORII LVSITANI, EPISCOPI ALGARBIENSIS, DE VERA SAPIENTIA, LIBRI QVINQVE.

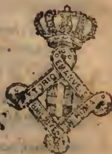
AD SANCTISSIMVM D. N. GREGORIVM XIII. PONTIFICEM MAXIMVM.

Cum facultate Inquisitorum, & Ordinarij.

OLYSIPONE.

Excudebat Franciscus Correa.

1578.

EGO Frater Bartholomæus Ferreira, perlegi hos quinque libros de Sapientia, iussu amplissimi principis Henrici, sanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalis, supremi Inquisitoris: quos composuit Reuerendissimus Episcopus Hieronymus Osorius. Qui nõ ecclesiæ modo Siluensi cui præfectus est, sed vniuersæ reipublicæ Christianæ ornamento est: eamque sapientissimis, piissimis, & eloquentissimis scriptis illustrat. Demonstrat vero in his elucubrationibus, in quo verissima sapientia consistat. Non est autem alia grauior inter mortales disceptatio, & totus mundus in hac bilance constituitur. Tractata est enim hæc quæstio ab omnibus philosophis, & Augustinus citat Varronẽ qui asserebat ducẽtas octuoginta octo Philosophorum de hac re opiniones fuisse. Est autem adeo pulchra sapientiæ veræ (quam hic noster auctor describit) cognitio, adeo in omnes vitæ partes præstans, adeo denique Christiano pioque homine digna, vt mirarer valde qui fieri posset, vt qui ab huiusmodi contemplatione atq; exercitatione alieni sunt, alicuius ingenii ac iudicii homines quicquam in vita habere iucundi vel grati possint, quod tanti talisque boni vel solari, vel leuare inopiam valeat: sine quo neque vitam ipsam, vitam appellandam putem. Multa ergo animi iucunditate legendi & inspiciendi sunt hi libri, & id eruditorum consensus, reor, iudicabit. Nihil enim nisi pium, nihil nisi salutare in eis inest, neque quidquam quod catholicæ Romanæ ecclesiæ, fideique sinceritati repugnet. Quare dignum opus esse existimo quod prælo mandetur. In cuius rei fidem in fronte libri sua scripsi, iuxta decimam regulam sacri concilii Tridentini. 15. Iunij, 1578.

F. Bartholomæus Ferreira.

Podense imprimir vista a informação, & hum dos nouamẽte impressos tornẽ à esta Mesa com o original pera se verse concorda antes de correrem. E este despacho se imprimirá no principio com a dita informaçam. Em Lixboa, xviij. de Iunho. Manuel Antunez secretario do Conselho geral o fez. De M.D.Lxxviij.

Manuel de Coadros. Paulo Afonso.

Dom Miguel de Castro. Antonio Tellez.

Contuli hos quinque libros impressos cum manu scriptis, & concordant in omnibus.

Frater Bartholomæus Ferreira.

S. D. N. GREGORIO XIII. P. M. HIERONYmus Osorius Episcopus Algarbiensis.

S. P. D.

VM natura insitum in mentibus humanis sit, esse vim diuinam atq. sempiternam, qua omnia moueantur, & conseruentur: in ipsius diuinę naturæ notitia comparanda, fuit olim à multis hominibus sine vllo fructu omne studium vitę consumptum. Atq. in principio in eum errorẽ inciderũt, vt soli, lunæ, & syderibus; nẽpe quib⁹ neq; pulchrius quidquã, neq. salutarius cogitare poterant, diuinitatẽ tribuerent. Deinde à cælo delapsi (neq. enim poterant animi vitiorũ pondere, quod augebatur in dies, misere depresi, in cæli regione diu peregrinari) Deum in terrenis sordibus, in impuris voluptatibus, in mõstris horrificis inquirere, & inuestigare cæperunt: atque tandem impurissima religione constituta finem vlterius progrediendi sibi statuendum esse decreuerunt, quasi iam fuissent id, quod ardentissime concupierant, felicissime consecuti. Itaque vero Deo furenter & impie neglecto, tanta dementia vexati

¶ 2 sunt,

ſunt, vt etiam flagitijs, & horrificis monſtris, & quadrupedum,& ſerpentium ſimulacris immolarent:& furias etiam,atq.adeo feritatis ſempiternæ truculentiam honoribus diuinis afficerent. Similiter eſt de ſapientiæ ſtudio iudicandum. Omnes enim illius cupiditate tenētur,nec quidquam vel pulchrius,vel admirabilius eſſe iudicant rerum cognitione: pauci tamen in ea comparanda propter deſidiam & imbecillitatem animi neruos intendunt. Qui tamen ingenio valent,& ad claritatem nominis aſpirant,omnemque ſibi ætatem in ſtudio ſapientiæ conterendam eſſe decernunt, ſæpenumero fit,vt multo maiora ſigna temeritatis & amentiæ dent,quam illi qui ſtudium ſapientię prorſus abijciunt. Vt enim qui Dei numen præcellentiſsimum ignorabant,& Deum ſibi in terris turbulentiſsimi erroris opinione fingebant, quo maiore cū ſuperſtitione diriſsimis illis ſacris aſtricti erant,eo grauius in ſe iram diuinam incendebant:ita qui ſapientiæ ſtudent,quo maiore conatu ad eam enituntur, eo plerumque grauioribus amentiæ ſtimulis agitantur: eo quod ſe longiſsimè à veriſsima ſapientiæ ratione diuellūt. Si enim ſapientia eſt ſummæ atque ſempiternæ cauſæ cognitio, quam aliam cauſam poſſumus aſsignare rerum omnium, quam ſummum illū dominum qui omnia deſignauit,effecit,&conſtituit:per quē

omnia

omnia conſeruantur, & ad vltimum naturæ ſuæ finem referuntur? Conſequens igitur eſt, vt qui in Deo defixam mentem non habẽt, ſapientes eſſe non poſsint: imo quò maiorem operam in ſapientię ſtudio collocant, eo tetrioribus amentiæ tenebris obruãtur. Vt enim qui nocturna caligine iter magnum ſuſcipit, cum primum viam rectam deſerit, quo magis accelerat, eo longius à loco, quem petit aberrat: ita qui ſine diuina luce ſapiẽtię operam nauat, quo mentem in naturam acrius intẽderit, & ingenium ſuum argutius in omnes partes verſauerit, eo furentius in peſtẽ ruet. Vera namque ſapientia in vigenti & inceſa fide qua Deũ, quoad licet, mente complectimur, tota conſiſtit. Ea nãq. nobis iuſtitię donum conciliat: ea mentem claritate diuini ſplendoris illuſtrat: ea postremo animos noſtros ſummis atq; ſempiternis bonis egregie locupletat. Si ergo verum inuenire volumus, ſtatuendum nobis eſt, ſemper fore à lumine veritatis auerſum, qui minimẽ ſempiternam veritatẽ intuetur. Sapiẽtiæ fructum vehementer exquirimus, fructus illius eſt vita beata, qua ſoli frui poterunt animi, qui domino beatiſsimo coniuncti fœdere ſempiterno ſunt. Qui autẽ ſe ab hoc ſummo bonorum omnium forte remouerint, quo lõgius abſcedent, eo grauioribus miſerijs & ęrumnis opprimentur: & maioribus ſupplicijs æuo ſempiterno

piterno cruciabuntur. Vt igitur qui naturam sibi diuinam placare conabātur, dum falsos sibi Deos adciscebant, ipsum numen quod propitium habere cupiebant, fœdissimis sacris irritabant: ita multi qui sapientię cupiditate flagrant, dum sapientiam amplexari student, in pestiferos errores delabuntur. Sunt enim quidam, qui cæli spatia immensa metiri nituntur: cum seipsos penitus ignorent: sunt qui argutijs insolescant, cum literis & argutijs inanissimis sibi ipsi pestem machinentur: sunt qui sibi peracuti videntur, eo quod homines apertos & simplices callide circumueniant, & non vident se multo miserius illis ipsis fraudibus implicari. Denique ne plura consecter, multis rationibus dum multi summę sibi sapientiæ nominē placent, summa furoris & amentiæ documenta constituunt. Illa namque summa dementia est, quæ falsò in sapientiæ nomen arroganter inuadit. Præterea nihil est rebus publicis calamitosius. Quid enim est ad euertendam rempub. efficacius instructæ, & armatæ temeritatis audacia? Audacia porro summa falsum sapientiæ nomen, si vt plerunque fit, popularis insania fautrix extiterit, necessario consequetur. Vnde cōcludi potest omnes fere rerum publicarum, quæ opibus & imperio floruerunt, euersiones à falsa sapientię opinione ortū habuisse. Si igitur in euellenda

lenda falsa multarum nationum religione cruce proposita à diuinis hominibus laboratū fuit, ęque propemodum pugnandum censeo, vt falsa sapientia funditus euertatur, vt facilius veræ claritas elucescat. Magnum quidem opus est, persuadere hominibus elatis, & confidētibus, & terrenis opibus nimium affixis, summum & altissimum sapientiæ gradum in cruce Christi, & in humilitatis disciplina, quam Philosophi despiciunt esse constitutum. Sit, quantum velint homines, arduum atque difficile, quid tamen in eo efficere possim mihi certum est experiri: ita tamen, vt ingenio meo minime nitar, sed omnem spem in auctore sapientiæ reponam. His igitur quinque libris statui omnem verissimæ sapientiæ rationem complecti, quos tibi dicare constitui: partim, vt nomine S. T. me contra improborum calumnias & conuicia præmunirem: partim, vt meam erga te obseruantiā & pietatem testimonio, si fieri posset, sempiterno declararē. Accedit quod vix quidquā mihi conuenientius occurrebat, quā libros de sapientia inscriptos pontifici sapientissimo consecrare. Quid enim tibi ad sapientiam summam deesse posit, non facile quisquam dixerit. Summū enim ingenium summis artibus exco luisti: longo rerum vsu prudētiam insignem assecutus fuisti: in omni genere virtutū quibus reip.

salus

ſalus,& ſalutaris moderatio continetur excellis: quanta ſolicitudine Chriſti eccleſiæ proſpicias apparet: quanto ſtudio pacem & otium tuearis omnibus explorate cognitum eſt. Quantam operam ſimiliter in eo ponas, vt omnes & humanitatẽ tuã diligant, & ſeueritatem vereantur, nemo ignorat. Sed de laudibus tuis plura dicere temerarium fortaſſe multis videbitur, cum eæ ſint omnibus notæ, & operibus clariſsimis illuſtres. Tuã vero ſanctitatem oro, & obſecro, vt hos noſtros conatus boni cõſulat, ſtudiaque noſtra in ſanctam eccleſiam benignitate ſua ſingulari complectatur. Quod ſi fecerit, animũ mihi certè dabit ad alia multa quæ apud me compreſſa ſunt, ad eccleſię vſum & vtilitatem in lucem proferenda. Feliciſsime valeat S. T. ad totius Chriſtianæ reip. ſalutem & incolumitatem.

(.?.)

DE SAPIENTIA LIBER PRIMVS.

VM multis argumentis immortalitas animorum hominibus diuinæ legis ignaris ostẽdi posśit, haud scio, an sit aliquod firmius, & vehementius, eo quod insita cupiditate sapientiæ continetur. Cum enim ea sit rerum altisśimarum, & diuinarum cognitio, is qui sapientiæ cupiditate flagrat, indicat se ad diuinum statum aspirare: quod facere non posset, nisi cælitum agnatione teneretur. Animorum namq; beatorum atq; cælestium Pabulum sempiternum est Deum videre, illiusq́; speciem & pulchritudinem clara & illustri mentis acie contemplari: & ita quodã modo in naturam illius conuerti. Qui igitur sapientiæ desiderio tenetur, se Dei similem fieri concupiscit: quod certè non appeteret, si id omnino fuisset humanæ naturæ denegatũ. Id enim quælibet res insito naturæ sensu desiderat, ad quod nata & apta est, & cuius fructu naturæ ipsius perfectio cõtinetur. Quantum verò intelligendi desiderium natura nobis inseuerit, in pueris cernere licet, qui cum primum loqui incipiunt, multa quærunt: multa curiosè & diligenter inuestigant: ita vt etiam quæ in cælo fiant, quæ natura Solis atq; Lunæ sit, & quantum summi vertices montium à cælo distent, inquirant. Fabulis autem mirabiliter oblectantur, adeo vt earum dulcedine vehementer allecti ciborum interdum memoriam deponant. Quo autem cla-

rior eorum indoles est, eo plura nosse desiderant: & acrius & attentius mentem in ea quæ narrantur intendunt. Non possunt illi quidem quid verum, quid falsum, quid cohærens & verisimile, quid disiunctum & incredibile sit, ratione discernere. Quanta tamen multa cognoscendi cupiditate teneantur, curiositas inquirendi, & voluptas audiendi facilè declarat. Cum verò ætate progrediuntur, vbi veritas lateat, curiosius examinãt: labi, decipi, errare turpissimum iudicant: neq; mediocrem voluptatem si valent ingenio ex artibus quibus ætas illa institui potest, accipiunt. Quod si libido, & ambitio, & auaritia, & reliquæ vitæ pestes tantas vires non habuissent, studium sapientiæ multo ardentius extitisset. Sed cum adolescentium animi his morbis agitati, in diuersas partes distrahuntur, nullum tantum malum est, quod non in eorum vitam incurrat. Nullum tamen grauius & pestilentius est ipsius mentis errore, in quo inest malorum omnium seminarium. Ex eo nanq; omnes calamitates, omnes rerum publicarum & priuatarum euersiones, omnia bonorum omnium detrimenta nascuntur. In quo tamen errore qui sunt, sapientiæ studium vt existimant, non intermittunt. Sapientiæ nanq; fructus est vita beata. Beata porrò vita bonorum affluentia continetur. Bona autem sunt opes, honores, voluptates non futiles & inanes, sed stabiles atque sempiternæ. At qui se libidini constringendos dediderunt, dum diuitias immanes appetunt, dum vmbras falsæ gloriæ consectantur, dum flagitiosas voluptates exquirunt, dum versute & callide in rebus inanissimis comparandis omne studium vitæ consumunt, se sapientiæ officio fungi putant: eo quod opinentur omnia illa valde

ad

ad bene, beatéque viuendi rationem pertinere. Itaque dum calliditati sapientiæ nomen imponunt, nimiumq. malitiæ suæ confidunt, illisque bonis inhiãt, quibus humana sitis expleri & satiari non potest, sero intelligunt se sine vllo fructu vitã in beatitudinis studio contriuisse. Qui licet in summa inanitate versentur, nunquã sic sensibus orbati sunt, vt non eos interdum qui in aliã ingressi viam se sapientiæ dicauerunt, admirentur, & dignos honoribus amplissimis existimẽt. Cur igitur tã multi reperiuntur, qui de sapientiæ disciplina detrahunt? Quia languore desidiáque fracti, & flagitiorum morbis oppressi, sapientiæ luce se frui posse desperant: & ideo quod assequi studio nequeunt, oratione vituperant. Non enim æquo animo ferre possunt, aliquem tantum vera dignitate præcellere, vt ipsi ad illum collati homines existimari minimè debeant. Quid enim est quo homines brutis animantibus antecellant, nisi mente, consilio, ratione? His autem rebus tantum sapientes insipientibus antecedunt, vt insipientes eorum comparatione brutorum animantium instar obtineant. Hoc igitur inuidia ferre non potest: & ideo quantum potest, in sapientiæ studium quod extinctum cupit, inuehitur. Ad hoc malum accessit sophistarum loquacitas, quæ cum se sapientiæ nomine in animos imperitorum insinuare vellet, ostentatione quadam vanissima multis mortalibus illusit: occultasque libidines fronte & supercilio, quasi inducta veste contexit: quæ cum se tandem profudissent, euersionem optimis artibus, & communibus rebus intulerunt: sapientiæque nomen odiosum & inuisum reddiderunt. Non enim cuiusuis est saltem in principio veram sapientiã à malitiosa

calliditate distinguere: euentu tamen quantum inter vtrãq; interſit intelligitur. Calliditas enim malitia & oſtentatione ſubnixa emolumenti ſui gratia turbas efficit: ſeditiones concitat: religionem violat: pudorem exterminat: caſtitatem oppugnat: mendacio gaudet: & eſt deniq; decoris, & honeſtatis, & tranquillitatis inimica. Contra vero ſapientia pacem firmat: religionem tuetur: pudorem ſancit: veritatẽ vnicè colit: eſt officii magiſtra, & omnia deniq; veriſsimæ virtutis ornamenta gremio ſuo complectitur. Quid igitur illa clarius, amplius, & magnificentius cogitari poteſt? Quid vtilius & ſalutarius? Quid pulchrius & amabilius? Ea nanq; mentem quæ in homine principatum tenet, ſplendore diuini luminis illuſtrat: ea cupiditatem & libidinem coërcet: ea motus inanes comprimit: ea animis pacem conciliat: ea poſtremo humanas mentes cum diuina conglutinat. Quòd ſi beata vita honeſtatis tantum pulchritudine, & virtutis inuictæ præſidio continetur, ſapientia eſt, quæ vitæ modum, quæ decoris elegantiam, quæ iuſtitiæ ſplendorem, quæ virtutis ornamenta præbet: quæ animi ſtatum firmo atq; diuino præſidio cõfirmat. Si verò vt multi ſuſpicati ſunt, ad beatæ vitæ cumulum huius etiam vitæ commoda requiruntur, intelligendum eſt, eorum vtilitatem non eſſe in poſſeſsione, ſed in vſu rectiſsimo conſtitutam. Multis enim ſpecies & pulchritudo exitio fuit: multi viribus ad ſuam & ſuorum perniciem abuſi ſunt: multi opibus freti patrias ſuas euerterunt: multi poſtremo claris artibus ſunt in vniuerſam remp. peſtem nefarie machinati. Bonum verò non eſt appellandum, ex quo malum naſcitur. Ea igitur quæ vel ad naturam, vel ad fortunam referuntur, quæ bo-

na cum vulgo nominantur, tum demum bona dici poterunt, cum ij qui ea poßederint, illis rectè vsi fuerint. Eorũ autẽ *rectus vsus sapientiæ moderatione continetur. Itaq. sapientia non est solum totius decoris & dignitatis efficiens, verum & felicitatis vniuersæ parens & altrix. Nec enim vbi sapientia dominatur, fortunæ temeritas locum habere potest. O diuinum sapientiæ lumen quis poterit laudes tuas enumerando percensere? Tu nanq. homines à libidine ad officium & continentiam traducis: tu artes salutares quibus hominum vita cõtinetur, instituis: tu ordinem rerum publicarum collocas: tu reges hoc nomine dignos splendore diuinæ lucis illuminas: tu placidißimam animorum pacem cõstituis: tu dignitatem & impunitam libertatem elargiris: à te laudes omnes virtutis & sempiternæ dignitatis emanant: tu deniq́ue mortales immortalitate donas, ipsiq́ue Deo amore sempiterno deuincis. Quæ igitur cæcitas eorum est, qui non vt te aliquãdo perfruantur, ingentes labores excipiunt, & pro te etiã mori cupiunt? Immortalitas enim est amore sapientiæ mortem libenter oppetere.* Sed *quo maius, & amplius, & illustrius est sapientiæ nomen, latiusque patens vtilitas, eo difficilius esse videtur illius studium. Si enim sapientia est veritatis inuentio, veritas autẽ vt homines eruditißimi olim confirmabãt, in profundo demersa latet: dubium non est, quin sit ad sapientiam peruenire difficillimum. Non igitur immerito Pythagoræ modestia laudari solet, qui se non sapientẽ, sed philosophum appellari voluit. Philosophi enim nomen sapiẽtiæ studiosum significat. Illius auctoritate factum est, vt sapientiæ nomine suppresso, Philosophiæ nomen in ore omniũ versaretur: nemoq. deinceps, qui non stulte*

 arrogans

arrogans esset, inueniretur, qui nomen sapientis assumeret. Vt enim Socrates apud Platonē dicit, solus Deus est natura sapiēs. Humana autem sapientia vt ille dicebat, in animi moderatione perspicitur. Ille namq. inter homines sapientia præcellit, qui tenebras in quibus hominum vita versatur, nō ignorat: & se nihil sapere ingenue cōfitetur. Quid igitur impulit homines excellēte ingenio præditos, vt in rem tam difficilem tātum operæ & studij cōferre uellent? An perinde atq. ij qui fama tātū eximiæ formæ cōmouentur, sic illi ad cupiditatē sapientiæ cuius expressam formā intueri non poterāt, exarserunt? Quod si adumbrata sapiētiæ species atq. nomen tantum apud eos valuit, vt præ illius studio omnes voluptates aspernarentur, & cōmoda vitæ contemnerent: quid tandem nobis faciendum est, qui possumus ex vera sapientia fructus maximos atq. sempiternos excipere? Ipse enim Socrates nobis certam & directam sapientiæ viam monstrat. Nam solum Deum dicit esse natura sapientem. Ergo qui seipsi Deo in disciplinā tradiderit, disciplina sapiens esse poterit. Opus tamen nobis est ad Deum adeundum aliquo ductore, cuius opera facilius id quod volumus adipiscamur. Quem igitur potissimum deligemus? In tāta diuinorum hominū copia difficilis electio est. Attamen quod ad præsentem materiam attinet, in primis nobis noster Paulus occurrit. Is enim nō ab hominibus instructus, sed spiritu Christi eruditus, tantum in studio sapientiæ progressus est, vt mente etiā in cælum euectus ea diuinæ mentis arcana perspiceret, quæ hominibus explicari non possunt. Is tantum sapientia præstitit, vt orbem terrarum tenebris liberaret: & cunctis gentibus lumen clarissimum præferret, hominesq. amore, &

studio

ſtudio gloriæ immortalis incenderet. In illius mente Christi ſpiritus inſidebat, ita vt Paulus Christi ipſius ſacrariū atq; dedicatum tēplum poſſet exiſtimari. Quis nam igitur verius nobis ſapiētiæ diſciplinā tradiderit illo, in cuius mēte ſapiētia ſibi domicilium collocauit? Quæ nā eſt autē huius viri ſanctiſſimi doctrina? Gorgias, Protagoras, Euenus, Hippias, Thraſymachus, & reliqui qui Socratis ætate ſibi variā & multiplicē ſapientiā arrogabant, nō eloquentiæ tantum diſciplinā, ſed virtutis atq; ſapientiæ ſe facillimè tradituros aſſerebant. Nihil eſſe dicebāt tā abſtruſum atq; recōditum, quod non eruerent: nihil tātis obſcuritatibus inuolutū, quod nō explicarent: nullā autē rem excipiebāt. Siue enim res quæ in quæſtionē vocabatur, in naturæ peruestigatione, ſiue in officiorū moderatione, ſiue in reip. adminiſtratione, ſiue in imperatoria diſciplina, ſiue in quolibet alio artificio verſaretur, de ea ſe ex tēpore diſputaturos eſſe iactabant: ita vt nemo poſſet, vt dicebāt, in re vlla ſapiētiæ rationē magis illuſtrē, & luculentius explicatā requirere. Hac tā inſigni oſtentatione & leuitate, & his tā magnificis promiſſis ad ſe iuuentutē ſapiētiæ cupidā alliciebant. Quis enim nō valde cuperet omnium rerum cognitionem intra breue tēpus (hoc enim magiſtri pollicebantur) non ita magna mercede cōplecti? At noſter Paulus quid diſcendum proponit? Ad cuius artis diſciplinam omnes mortales inuitat? Quid ſe ſcire profitetur? Nihil quidē prima ſpecie clarū & amplitudinis oſtētatione magnificum: id tamen in quo omnes opes veriſſimæ ſapiētiæ cōſiſtunt. Quid igitur illud eſt? Ego inquit ad Corinthios ſcribēs, nō ſum arbitratus me ſcire aliquid inter vos, niſi Ieſum Christū, & hunc crucifixum. Quāto verborū

compendio sapiētiæ verissimæ summam complexus est? Pythagorici musices ignaros à schola repellebant: Platonici eos qui nō multam operam Arithmeticæ, & Geometriæ dederant, non admittebant. At Paulus omnes & eruditos & imperitos admisit: & neminē qui discēdi studio ad illū accederet, exclusit. Qua disciplinæ merc ede? Eorum ipsorum quos instituēdos susceperat salute, pro qua sanguinem profundere paratus erat. Sic autem factum est, vt cum illi qui sapientiam ostentabant, discipulos erroribus infinitis imbuerent: Paulus qui mirā humilitatis speciem præseferebat, auditores cælestis sapientiæ disciplinis illustraret. Sed vim ipsius disciplinæ videamus. Iudæi, inquit ille, signa petunt: Græci sapientiā quærunt: Nos autē prædicamus Christū, crucifixum: Iudæis scandalum, Græcis stultitiā, vocatis autem Iudæis atq. Græcis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiā. Ex his Pauli verbis intelligi potest, eos qui sapientiæ operā dabant, in duo genera distributos fuisse. Quidā enim fuere Iudæi, alteri autem Græci. Græcis autem reliquæ nationes annumerādæ sunt, quæ eadē via & ratione studia sapientiæ colebāt. Iudæi signis, Græci argumētis sapientiā sibi parare nitebātur. In quāto tamen errore vtriq. versarentur explicādum nobis est. Atque primum de Iudæis orationē habebimus: deinde ad Græcos veniemus. Iudæi vt Paulus inquit signa petunt, in quo nō ita vituperandi videntur. Intelligunt enim fortasse sapientiā non esse hominis inuētum, sed Dei munus atq. beneficium. Itaq. non humanis argutiis, sed diuinis testimoniis sibi nitendum existimāt. Nō enim pro vero habendum putāt, nisi quod diuinitus enunciatum fuerit. Vt autē aliquid à Deo enunciatum esse constaret, admi-

randa signa requirebant. Quod vt facerēt confidentius sanctissimorum hominum sibi exempla proponebant. Abraham enim quãuis iam fuisset iustitiã consecutus, vt clarius tamen cerneret hæreditatē sibi & posteritati suæ promissam esse fœdere sempiterno cõfirmandã, sibi signum dari postulauit. Hoc enim significauit cum dixit. Vnde scire possum, quod possessurus sim eã? Moses similiter sibi signum præsentis numinis ostendi concupiuit, vt facilius populo fidem faceret. Quod autem ardenti fide petiit, feliciter impetrauit. Itaque signis auctoritatem suam cõstituit: signis rebelles & contumaces euertit: signis Israëlem in libertatem vindicauit: signis summum sacerdotium sanxit: signis leges, mores, & instituta conseuit: omni deniq. illius disciplina signis admirandis tradita, recepta, confirmata, & stabilita fuit. Similiter Iesus filius Num signis populum in sui admirationem cõuertit, innumerabiles hostes absumpsit: & clarissimas victorias consequutus est. Eadem ratione Gedeon signa non semel efflagitauit: signa manue Sansonis pater eodē studio requisiuit. Quid de Heliæ signis admirandis edisseram? Quid de Helisæi miraculis verba faciam? Quid illud maximè admirandum signum Ezechiæ datum oratione commemorē? An parum liquet maximas olim sanctorum hominum admonitiones, sanctiones, actiones, signis constitutas fuisse? Non igitur immerito Iudæi videntur omnem veritatis explorandæ rationem in signis collocatã habuisse, eorumque studium magis videtur esse ad religionem, quam ad fidei inconstantiam referendum. Attamen qui secum reputauerit, quam multa flagitia in hac Iudæorum petitione sint, ab ea tanquam ab infandi sceleris contagione refugiet.

Illi namque sanctißimi viri cum tempus signa postulabat, erāt enim res euenturæ signis adumbrandæ, & cum id Dei gloria flagitabat, erant enim mentes hominum in fide nutantium confirmandæ, signa non tam sibi quam aliis requirebant. At qui se illorum vestigiis ingredi simulabant, rebus iam multo clarius expreßis, & firmißimè constitutis, cum signa petebant de fide diuina dubitabant. Sic faciebant illi qui dicebant, est ne in nobis dominus? an non? Item illi qui cum viderent aquas perēnes è silice diuino beneficio prorupisse, de cibis quos intemperanter efflagitabant, an poßent à Deo in vastißima illa solitudine donari, ambigebant. Itaq. dicebāt, nunquid Deus panem poterit dare, aut parare mensam populo suo? Illa autem dubitatione non mediocre in Deum scelus ediderunt. Aut enim illius fidem tantis beneficiis atque tam sæpe confirmatā in dubium reuocabant. aut illius infinitam potentiam angustis admodum finibus circunscribebant. Quale aut quantum signum requiris homo? Nū maius cæli totius conuersione? num illustrius solis splendore & claritate? num salutarius vniuersæ naturæ, ad humanæ vitæ præsidium consensione? At inquiunt, illa quotidie videmus, & idcirco minus admiranda ducimus. Quasi vero minus admirabile sit, quod est stabile, atque sempiternum, quam id quod momento tēporis euanescit, aut clarius beneficium sit, quod est vni genti cōcessum, idque certo temporis spatio definitum, eo quod est quotidie cunctis gentibus immensa Dei benignitate & magnificentia tributum. Præterea si te non mouent vlla signa, nisi quæ raro videntur, cur in singulis pene rebus signa requiris? Si enim signa quæ postulas peruulgari senseris, illa contemnes.

Nam

Nam si propter oculorum consuetudinem opera diuina quæ sunt nimis admiranda pro nihilo putas, certè maiore cum fastidio minora signa despicies. Quod igitur remedium Iudæus malis suis inueniet? Fidem habere recusat, nisi signum prius aspexerit. Ergo si multa signa non viderit, fidem paucis rebus adiunget: si signa multiplicata conspexerit ea consuetudine fidem signis omnibus abrogabit. An non hoc olim vitio miseri homines periculosè laborabant? An non collata singulis diebus beneficia propter eorum frequentem vsum & consuetudinem fastidiosè respuebant? Cælesti Pabulo quod omnem suauitatem in se continebat, alebantur: è rupe quam Moses virga percusserat, aquæ dulcissimæ ingenti copia dimanabant: coturnices inuectæ eorum ingluuiem satiabant: solis ardorem nubes ab eorum capitibus arcebat: noctis tenebras admirabilis splendor discutiebat: hostes præferoces in eorum conspectu exanimati concidebant: & tamen eo quod nullus fere dies intercederet, quo non Deus signo aliquo se illis præsentem adesse significaret, signa contempserunt: & tamen libertatis beneficium ingratè & impie despexerunt: & tamen Ægyptiorum allia & cœpas dapibus diuina benignitate concessis antetulerunt. Non igitur signorum frequentia Iudæorum salutem constituet: sed miseriam multis modis amplificabit. Quo enim signa frequentiora sunt, eo scelestius qui fidem violat, Dei maiestatem offendit. Quid igitur signa petunt, quæ si rara sunt, obliuione conteruntur: si peruulgata, & visitata contemnuntur? Præterea dignum non est Dei maiestate frequentibus signis fidem suæ probitatis quasi ea parum comperta sit, facere

facere conari: & qui illa flagitant perfidia sua dedecus nomini illius inurunt. Contumeliam enim Deo inferunt, qui illi nisi signis quasi fidei parum exploratæ pignoribus credere nolunt. Præterea parum est amplitudini illius consentaneum corporeis signis frequenter ostensis diuinitatis fidẽ confirmare. Alia enim sunt signa multo clariora, magis illius numini cõgruentia, quæ valde frequentia sunt, ita tamen vt frequentia contemptionem non afferat: sed gloriã illius indies magis illustret, de quibus postea dicemus. Hæc vero quæ homines humi stratos si non in sceleribus nimis obstinati fuerint, ad credendum impellunt, cum primum lex diuina sancitur, aut aliquod noui operis exordiũ nascitur, dari à Deo solent. Postquã vero lex & sanctio promulgata & moribus comprobata est, & opus aliquod diuinum ad salutẽ totius vniuersitatis absolutum, omittuntur. Aliter enim si frequẽtius darentur, & fidei splendor posset attenuari: & signi ipsius claritas vsu frequentiore contemni. Deinde periculum esset, ne homines signis assuefacti res signis adumbratas consectari negligerent, & imaginis assimulatæ pulchritudine cõtenti, pulcherrimam veritatis ipsius speciem intueri non appeterent. Postremo signi nomen, non veritatem, sed veritatis imaginem designat. Nec enim hominis simulachrũ homo verus est: neq. species animantis in aquis pellucidis, aut in speculis extersis animaduersa animans est: nec pictura aliquid solidum & expressum in oculis ponit. Sapientia vero non adumbrata veritatis similitudine, sed veritatis ipsius cognitione continetur. Tantum vero abest, vt in signis collocanda sapientia sit, vt is magnos in illa progressus habere putetur, qui quantum potest animum à signis abducit,

vt ipsam per se veritatem contueri poßit. Si igitur signorum petitio est plerumq; perfidiæ signum, temeritatis argumentum, fidei grauius violandæ periculum, instituti sceleris amplificatio, sapientiæ ipsius, cuius gratia signa petuntur, impedimentũ, nullo certè pacto Iudæi quandiu signa postulauerint, sapientiæ compotes esse poterunt. Verum Paulus illis egregiè satisfacit. Vnũ enim signum illis conspiciendum proponit, quo nullum clariùs & mirabilius, neque quod magis numinis diuini virtutem & potentiam confirmet, excogitari potest. Quod inquiunt signum narras? Iesum inquit, & hunc crucifixũ. Quid est hoc? inquiũt. nos signum virtutis diuinæ flagitamus: vos autem nobis extremæ cuiusdam imbecillitatis exemplum proponitis. Hoc est igitur nobis aperiendum, id quod Iudæi *infirmitatis & imbecillitatis argumentum opinantur, continere vim numinis admirandam, robur virtutis inuictum, claritatem victoriæ sempiternã.* Sed prius *necesse est, vt quid sit scandalum crucis explicemus.* Scandali nomen *est Græcis atq; Latinis, qui sacras literas minimè norunt, ignotum: nostris tamen valde frequenter vsitatum.* Significat *autem offensionem. Offensio autem de Christo sumpta, quæ Iudæis ruinæ causam attulit, hæc fuit. Erant Iudæi ab incunabulis in spe summæ cuiusdam felicitatis enutriti: quæ felicitas erat vt prophetæ prædixerant, per Christum afferenda. Itaq; fore sperabant, vt Rex potentißimus ex stirpe Dauidis oriretur, qui res Iudæorum afflictas in pristinum splendorẽ multis opibus amplificatum restitueret: tyrannidem hostium deleret: orbemq; terrarum sub imperium ditionemq; subiungeret: & suos bonorum omnium affluentia cumularet. Quo magis au-*

tem

tem eos Romanorum dominatus opprimebat, eo magis illā libertatem & diuitiarum affluentiam, quam animis finxerant, spe inanissima deuorabant. Legerāt, & audierant, quantas victorias Dauid adeptus fuisset: quantas opes Solomō illius filius habuisset. Eas tā insignes victorias, ingētesque diuitias iam pro nihilo putabant. Nec enim dubitabant, quin Christus esset rebus etiā ab Alexandro Magno gestis, victoriarū multitudine obscuritatē allaturus. Iā intra se Romanis atrociter minabātur. Fore enim confidebant, vt Christus Romanorum imperium excinderet: & Romanos Imperatores cōfestim de amplissimo dignitatis gradu præcipites exturbaret: eorumq. opes vniuersas Ierosolymā trāsferret. Ad hanc autem spem confirmandā diuinorum hominum testimonia qui de summo Christi imperio, de victoriis atq; triūphis illius præclara cecinerant, in ore semper habebant. Accedebat, quod prophetarum prædictiones cum illius memoriæ signis conferentes, opinabātur breui tempus illud affuturum, quo tātis opibus potirentur. His cogitationibus inflati, iā ferocius & insolentius incedere meditabātur, cum subito præter omnium opinionem ipsum Christum longe diuersa ratione ab ea quam finxerant exortum aspiciunt. Hominem enim cernunt ignotum, in vrbe ignobili, sub parentibus vt hominum opinio ferebat, obscuris educatum, nullis opibus instructum, nullis disciplinis eruditū, nulla specie popularis famæ gloriosum, egentem præterea, & incōmodis multis exercitum, qui tamen se diceret illum Regē esse, quē exspectabāt. Videbāt in illo pro amplitudine maiestatis, humilitatem, pro summis opibus egestatem, pro bellicarum rerum studio mansuetudinem, pro imperio amplissimo voluntariæ ser-

uitutis speciem. Pedibus iter faciebat: principum familiaritatē non appetebat: ad multitudinis fæcem se libentius aggregabat. Concitabat præterea grauissimam cunctis impuris hominibus offensionem illa oratio quā se Dei filium appellabat. Nā indignissimè patiebantur, illum quem infra quosuis homines esse ducebant, tantum efferri, vt sibi ipsi diuinitatem tribueret. Adde nunc vitæ dissimilitudinem, quæ animos abalienare solet: adde in scelere coërcendo libertatem & acrimoniā, quæ odium acerbum sæpe cōcitat: adde mirabilem vitæ sanctimoniā, quæ inuidiæ faces inflāmat. Cum igitur à spe decidissent, neque Christi species & habitus eorum optatis respondisset, & simul humilitatis indignitas, seueritatis odiū, virtutis inuidia, eorū animos exagitasset, admodū grauiter offensi sunt. Fuit igitur Christus vt Isaias futurū prædixerat, lapis offensionis in quē homines cæcis tenebris, & horrēda caligne demersi ruentes cōciderunt: fractiq. & vehemēter allisi in hostium manus puenerūt: vt tāti sceleris pœnas sempiternas exoluerēt. Nulla tamē offensa grauior extitit ea quā ignominia crucis excitauit. Habet enim hoc hominū furētium cæcitas execrāda, vt ex humanis casibus locum quē apud Deum quisq. teneat, iudiciū faciendum existimet. Cū enim huius vitæ cōmodis nimis addicti sint, & de futura vita parū cogitēt, quē opibus atq. deliciis circumfluentē animaduertunt, beatū iudicāt: quē vero multis incōmodis affligi cōspiciūt, ærūnosum, & miserum, & Deo nimis inuisum arbitrātur. Idcirco factū est, vt cum Christum in crucē sublatum aspicerent, quasi tunc illum impietatis conuicissent, in supplicio illius insultarent. Cum enim vulnera à frōte & à tergo, capiti, manibus, atq. pedibus, & aliis

corporis sanctissimi partibus inflicta conspiceret, cum illũ summis doloribus excruciatum animaduerterent, non solum oculos eo spectaculo satiarunt, & animos crudelitate furentes expleuerunt: verum etiam, eo quod litem se obtinuisse crederent, ingenti gaudio cumulati sunt. Nec enim credibile suspicabantur, si Christus non fuisset maximorum criminum reus, vt à Deo (vt opinabantur) destitutus tam acerbo supplicio mactaretur. Sic autem dicebant. Tu ne ille es qui tantum tibi assumpsisti, vt diceres te Dei templum euersurum, & tribus diebus illud instauraturum? Age nunc euerte templum: illudq́ rursus instaura. Si filius Dei es, descẽde nũc de cruce. Tum illud etiã adiungebãt. Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Si Rex ille est qui erat salutem Israëli daturus, suam ipsius salutem prius constituat: clauos euellat: vulnera sanet: è cruce desiliat, vt tum demum credamus, illum esse diuina virtute, vt præseferebat stabilitum. Atqui dicebat, se omne vitæ præsidium habere in Deo constitutum. Liberet eum nunc Deus si vult. Nec enim solum se Dei amicum, verum & Dei filium sane fidenter asserebat. Si amicus est, Deus amici res haud quaquam negliget: si filius est, illi patria charitate prospiciet. Si Deus igitur illi nec vt amico præsens adest, nec vt filio consulit, non ne liquido constat orationem illius fuisse vanissimam? Illud etiam cum motu capitis & irrisione petulantissima & multis cachinnis addebãt. En Christus ille cuius expectatione Iudæorum genus erectum volitabat: en princeps beneficus & salutaris qui suis firmam spem salutis ostendebat. Quorsum tandem magnifica illius promissa reciderunt? Male certè reliquos florentes & beatos efficiet, qui sibi

in tantis miseriis constituto opitulari non potest. Nunc igitur luat temeritatem, vanitatis pœnas det: & sic demum fiet, vt nemo tam audax & impius sit, vt auctoritatem diuini nominis atque virtutis vsurpet. His multa similia viri perditissimi dicebant, ex quibus intelligi potest, quanta eorum offensio fuisset. Hoc est autem scandalum illud, ex crucis specie & Christi supplicio sumptum, quod perditis hominibus euersionem intulit. Christum enim imperatoria virtute clarissimum expectabant: at illi contra opinionem Christum plagis contusum & vulneribus deformatum aspiciebant. Quare minimè consentaneum illis videbatur, vt aliquis ab eo salutem expectaret, quem esse summa miseria perditum statuebant. Hoc autem Iudæos impia fraude obligauit, & ita miserabiliter impediuit, vt cæci furore in tenebras sempiternas inciderent. Explicato crucis scandalo par est, vt quanta vis atque potētia numinis diuini in hoc Christi supplicio quo perditi homines illum abiectum putant, eluxerit, illis aperiamus. Prius tamen quam id faciamus, ab illis libenter audierim, quid opinentur de Christi regno à Deo promisso. Fore ne putant, vt quidquam cogitari possit in terris præstantius atque magnificentius, omnibusque verissimis bonis affluentius? negabunt. Quæram deinde, sit ne præstantius id quod animi statum constituit, ornamentisque diuinis afficit: an id potius quod ad corporis emolumentum & elegantiam vitæ confertur? Fatebuntur certè verbo saltem, licet inuiti, non esse bona corporis cum bonis animi conferenda. Rursus quærā sit ne amplius & vtilius id quod angusto admodum telluris

spatio definitur: an quod ad vniuersitatem generis humani conseruandam, & ornandam dirigitur? Id etiam valde perspicuum est, bonum quo latius patet, eo præstabilius esse. Postremo interrogabo, sit ne melius & optabilius id quod vitæ breuis curriculo circunscribitur: an quod nullo temporis spatio terminatur? Et hoc etiam nemo dubitat haud esse res fluxas & interituras cum sempiternis aliqua ex parte comparãdas. Ergo si nihil potest cogitari regno Christi præstantius, & opes immortales animi, vniuersitati generis humani tributæ, multis partibus corporis emolumentis vni tantum genti concessis, & interituris antecellunt, non ne constat regnum Christi opibus animi cunctis gentibus afferendis atq. sempiternis contineri debuisse? Quî cõueniebat igitur pro diuitijs animi emolumenta corporis intueri, beneficentiæq. diuinæ magnitudinem in angustum contrahere, & pro bonis sempiternis fluxas & interituras opes sitienter appetere? At id neq. erat Dei magnificentiæ decorum: neque saluti nostræ consentaneum. Magnificentiæ namq. diuinæ cum magna bona promittit, congruens est, vt sempiterna munera & dona largiatur: & salus hominum quæ morte extinguenda atque delenda est, salus appellari non potest. Hæc autem peruersa Iudæorum opinio, quæ promissiones diuinas ad corporis emolumenta referebat, illis totius calamitatis caussa fuit. Cum enim animaduerterent à Christo opes contemni, quarum illi cupiditate flagrauerant: exteris gentibus spem salutis ostendi, in quas ipsi odium infinitum conceperant, se deludi putauerunt: & tam immani odio exarserunt, vt ipsi sempiternæ

ſalutis auctori perniciem molirentur. Vt autem clarius cerni poſſit quanta Iudæos amentia vexarit, commodum arbitror ſcripturæ ſanctæ teſtimoniis oſtendere, primum quidem opes à Deo promiſſas, quas Chriſtus erat terris allaturus, non ad corporis victum & luxum, ſed ad animi ſtatum & ornamentum pertinere: deinde eas non Iudæis tantum, ſed omnibus gentibus pro ratione fidei atque pietatis conferēdas fuiſſe: Poſtremo eas nullis ſeculis interituras eſſe. Primum igitur à Iudæis qui regnum Chriſti in huius vitæ ſplendore & magnificentia collocant, interrogemus, an exiſtiment, ipſum Chriſtum tantæ felicitatis Architectum, ipſius felicitatis expertem fore? Negabunt. Et iure negabunt. Non enim fieri poteſt, vt qui miſer eſt, alios beatos efficiat. Ergo neceſſe erit illis eum Chriſtum fingere, quem nec inopia vlla ſolicitet, neque maledictum vexet vllum, neq. dolor vllus attingat. Conſequens enim eſt, vt is qui reliquis omnibus qui illum ſectati fuerint, eſt cauſſam felicitatis allaturus, tanto felicior omnibus ſit, quanto gradus illius dignitatis eſt futurus altior & illuſtrior. Itaque opus eſt, vt equorum multitudine, auri & argenti copia, veſtium nitore, gemmarum fulgore, ſeruorum numero, miniſtrorum ſedulitate, exercitus ingentis robore, mulierum ſpecie & pulchritudine, totiusq. vitæ iucunditate, omnes Perſarum Reges, & Romanos Imperatores vincat & ſuperet. Si ita eſt, vnde illa tanta equorum penuria, vt eum cogeret die celeberrima, qua erat Rex ab omnibus maxima voce ſalutandus, aſino in vrbem vehi? Sic enim inquit Zacharias. Exulta ſatis filia Siō: iubila filia Ieruſalē.

 Filiam

Filiam ſion aut filiam Ieruſalem Hebræorum more Ieroſolymitanam remp. aut vt rectius dicã, fidelium hominum cætum appellat, quem ad lætitiam & voluptatem inuitat: & continuo cauſſam tantæ voluptatis exponit. Sequitur enim. Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator. Rex inquit nõ tyrannus: tuus, non alienus: veniet tibi, non enim commodum ſuum quæret, ſed ſalutem tuam conſtituet. Iuſtitiæ enim ornamentis excultus incedet, & ſalutem tibi ſempiternam dabit. Hoc in loco ciuitas ipſa dicere potuiſſet. Summam mihi voluptatem nuntias. Illum enim exſpecto: deſiderio illius incendor. moram diutius ferre non poſſum. Sed narra quæſo, quanto exercitu ſtipatus, quali principum comitatu circumſeptus, quibus curribus & quam eleganter inſtratis inuehetur. Si Regiæ inquit maieſtatis ornamenta requiris, ea iam expoſui. Illum namque iuſtitiæ principem, & ſalutis auctorem fore dixi. His ornamentis ampliora & illuſtriora cogitari non poſſunt. Non id quæro inquit Iudæus, ſed quæ futura ſit pompa triumphi, quæ militum copia, quæ maieſtas imperii. Falleris inquit vir diuinus, ſi alia in Rege ſummo maieſtatis inſignia requiris, præter ea quæ iuſtitiæ ſplendore & benignitatis amplitudine cõtinentur. Reliqua omnia quæ ſunt mortalia, fluxa & fragilia, Rex hic noſter pro nihilo putabit, ſuoſque ad eorum contemptionem acriter incitabit. Quod vt commodius fiat, in die triũphi, non currus, non equites, non inſtrumenta bellica comparabit. Imo paupertatis & humilitatis inſignia documenta ſtatuet. Aſino enim vehetur. Aſino inquit, aſinæ pullo inſidẽs vrbẽ inibit. Quid ais Iudæe?

Opes

Opes expectas? iustitiæ tibi atque salutis opes exponimus. Si opes humanas in Regis huius maiestate desideras, Zacharias vir diuinus te isto errore liberat. Nam in Rege nostro tibi pro diuitiis inopiam, pro studio celebritatis humilitatem, pro curribus ostro, & auro fulgentibus asinæ pullum in oculis & aspectu proponit. Non igitur opibus oculum adijcias, quas à Rege summo contemni perspicis: sed eas tibi propone, quibus ille merito gloriatur, nempe quæ sint diuinæ atque sempiternæ. Ille namque cum cerneret superbia & auaritia fieri, vt homines à cæli conspectu deiecti terram intuerentur, exemplo humilitatis & paupertatis, superbiæ & auaritiæ securim inflixit, vt hominum rursus oculos ad cæli conspectum excitaret. Zachariæ testimonio iam satis constat Christi regnum, non opibus fluxis, sed immortalibus atque sempiternis contineri. At forsitan ita inopiam inquiet aliquis tolerabit, vt nulla vnquam contumelia violetur. Imo ijs probris erat afficiendus, quibus nemo post homines natos affectus vnquam fuit. Sic enim Isaias Deum de Christo loquentem inducit. Ecce seruus meus sapienter se geret, efferetur, & extolletur, & in summo dignitatis gradu locabitur. Deinde ad Christum conuersus ait. Sicut te intuentes obstupefacti sunt multi, ita deinde supra cunctos homines contumeliis & ignominia deformaberis: & omnium mortalium despicatissimus eris. Quem tamen fructum Christus erat, ex ea breui temporis ignominia percepturus, continuo demonstrat in eo loco propheta. Futurum namq; prædicit, vt humanas mentes expiet: vt multos

mortales ad suum nomen specie mirabili virtutis & probitatis alliciat: vt Reges & principes illum religione summa venerentur: vt qui nunquam de eo quidquam audierant, luce illius clarissima perfruantur. Sed inquient Iudæi, vt inopiam aliquando perferat, & ignominiam toleret, quæ sunt magis in opinione, quam in sensu posita, non enim acrem morsum doloris efficiunt, credibile tamen nō est, vt is dolores acerbos aliquando sustineat. Hoc eorum commētum refellit Isaias. Sic enim paullo inferius ait. Contemptus, & infra cunctos mortales abiectus est, doloribusq. summis afflictus, inualetudine vehementer oppressus, & impeditus, adeo vt oculos ab illo tanquam ab horrendo spectaculo auerteremus. Sic autem despectus erat, vt ne hominem quidem duceremus. Verum morbos nostros ipse pertulit: & dolores nostros ipse sustinuit. At nos opinabamur illum à Deo propter maleficia percussum & abiectū fuisse. Ipse vero vulneribus suis rebellionis nostræ pœnā subiit: & ꝓpter iniquitates nostras afflictus est. Hoc enim suscepit, vt pacis nostræ disciplinā, qua nos erat in gratia cum Deo positurus, pœnis suis sanciret: & plagis suis vulnera nostra sanaret. Omnes nos quasi oues errauimus, quilibet in viam suam deflexit, at dominus supplicia iniquitatibus nostris debita illi constituit. Hæc & alia multa persequitur Isaias, quibus Christi dolores intolerandos & acerbissimos cruciatus exponit. Hoc in loco misere torquentur Iudæi: in eoque frustra contendunt, vt Isaiæ testimonium à vero sensu detorqueant. Sed quo magis in eo laborant, vt lucem meridianam tenebris suis obscurent, eo magis eorum de-

testanda cæcitas apparet. Quidam enim hæc ad vniuersum Iudæorum genus referenda censent, quod dicunt diuturno exilio gentium pœnas luere, & Isaiam sub gentium persona multitudinis Iudaicæ sanctitatem admirari, nempe quæ pro alienis peccatis incommoda tam multa atque tam diu perferat. Hæc portenta qui dicunt, videant, quomodo sibi poßint accommodare illud, quod hoc in loco continetur, nempe peccatū non fecit, nec est inuentus dolus in ore eius. Gens impia & scelerata, ex fraude & mendacio composita, sanctitatem & fidem sibi tam insolenter arrogabit, vt dicat se nullum vnquā in vita flagitium, aut fraudem suscepisse? Aut tantum meriti pondus in laboribus quos merito sustinet, inesse constituet, vt non solum ipsa pietatis insigne decus se tenere dicat, verum & gentium omnium scelus expiare? Deinde quomodo in eos quadrat illud, quod hoc in loco dicit Isaias, nempe & pro transgressoribus orauit, cum constet ab illis esse solemni ritu diras exsecrationes institutas, quibus omnia mala perpetuò capitibus nostris in conuentibus suis imprecantur? Alii rursus cum cernerent quam male cum aliqua saltem specie verisimili genus orationis ineptißimum & fallacißimum cohæreret, aliam eludendi rationē excogitarunt. Messiam enim alium venisse finxerunt, quem nescio vbi latere multis ab hinc seculis voluerunt, de quo Isaiam hoc in loco sermonem habere fatentur. Verum quidem illi loquuntur inuiti, sed veritatem rursus mendaciis ineptißime confictis obscurare nituntur. Vt tamen ineptias omittamus, Isaiæ certè testimonio confirmatur, quot erant ipsi Christo subeunda

supplicia, cum terras inuiseret. At David præter dolores & gemitus, neq. fel & acetum, neque contumelias & maledicta silet: & illam eandem Christi querimoniam, qua se in cruce à Deo desertum esse conquestus est, totidem verbis exponit. Hinc Iudæi sibi aliquam auram afflari posse confidunt. Si à Deo inquiunt desertus fuit, iustus minimè fuit: Deus enim iustos nunquā deseruit. Ignorant homines amentissimi esse quasdam iustorum hominum tanquam amantium querelas, quæ non diffidentiæ significationem dāt, sed dolorem in quo sunt propter dilatum spei suæ fructum gemitibus crebris ape riunt. Præterea in sanctis literis non solum sanctorum homi num fides, verum & cogitationes quæ fidem oppugnant, sæpe numero describuntur. Sic Abrahā, sic Moses, sic Iesus filius Num, sic David, sic Helias, Isaias, Ieremias & reliqui sancti viri cum Deo interdum expostulāt: & de statu suo illius ope & solatio destituto lugubri admodū oratione conquerun tur. Qua tamen oratione non diffidentiam, sed doloris vehementiam in qua versantur explanant: seq. diutius mala quibus opprimuntur pati non posse, nisi mature subuentum fuerit, nimis dolenter edisserunt. Ad hunc autem modum Christus, vt humanæ naturæ statum, & conditionē exprimeret, & in omnibus rebus se fratrum suorum, sic enim iustos appellat, similē esse ostēderet cum se desertum cōmemorat, non res suas à Deo negligi, sed se in acerbissimo cruciatu versari, auxiliumq. differri significat. An vero desertus fuerit, Iudæus animaduertat. Nā in eodem ipso carmine in quo David Christum lamentantē inducit, de auxilio quo fuit ipse Christus pa

tris beneficio liberatus, de gloria qua fuit egregie cumulatus, de imperii illius amplitudine multa atq. præclara dicit. Ergo *si fieri nequit, vt in Christi regno quisquã ipso florẽtior, omnibusq. bonis affluentior atq. beatior sit, & testimonio diuinorum hominum quod Iudæi negare nõ possunt, apertissimè constat, ita futurum fuisse, vt Christus extremã inopiã perferret, ludibria, maledicta, conuitia sustineret, cruciatus intolerãdos pateretur, restat, vt opes regni quas sanctissimi viri tãto ante prædixerãt, ad animi cultum, & diuinæ formæ similitudinem conferendæ sint. Vt autẽ id clarius animaduerti possit, non erit alienum quas opes huius florentissimi regni viri diuini fore prædixerant, explicare. Isaias cum ruinã qua Ierosolymitani ciues erant opprimendi, & hominum stragẽ exposuisset, Christi decus & imperium cõtinuò oratione persequitur: Ait enim, In die illa erit germen domini in magnificẽtiã, & gloriã, & fructus terræ sublimis ijs, qui saluati fuerint de Israel. Quẽ germen domini vocauerat, rursus fructum terræ nominauit, vt intelligi posset, eũ & Deũ & hominẽ esse, qui Iudæorum reliquiis salutẽ erat allaturus. Quãuis enim numerus filiorũ Israel esset cum arenæ multitudine cõferẽdus, reliquiæ tãtum erãt cõseruandæ per fidẽ. Ait deinde. Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusalem, sanctus vocabitur, qui scriptus est in vita in Ierusalem. Nomen relicti, & nomen residui, cædem & stragem exaggerat: è qua pauci tantum erant, fidei beneficio conseruandi, & ciuibus cælestis Ierosolymæ qui soli verissima vita fruuntur, adscribendi. Id autem fieri non poterat, nisi vitæ puritate &*

ſanctimonia. Sed quæro, quæ ratio ſanctitatis illa fuerit. Nũ ea quam legis antiquæ ritus & ſacerdotium continebat? Minimè gentium: ſed quam diuinus ſpiritus inſtituit. Sequitur enim, Si abluerit Dominus ſordes filiarum Sion, & ſanguinẽ Ieruſalem lauerit de medio eius, in ſpiritu iudicii, & in ſpiritu ardoris. Cernis quæ ſint opes regni? Non aurum, non argentum nominat: non corporis voluptates, non magnificentiã huius vitæ recenſet: ſed ſpiritus ſancti munus atq. beneficium, quod continet in communi ſtrage ſalutem: in internecione ſecuritatem: in ſcelerum colluuione ſanctitatem non in luſtralibus aquis, aut vitulæ rubræ cineribus, ſed in ſpiritus diuini gratia conſtitutam. Spiritus enim iudicii innocentiam & puritatem, ſpiritus autem ardoris animum cupiditate diuinitatis inflammatum ſignificat: vtrumque autem ſpiritus ſancti munere continetur. Alibi vero inquit, Exiſtet ſurculus è ſtirpe Ieſſe, & virga de radice illius pullulabit. Hoc in loco non eſt Iudæus, qui dubitare poſſit, quin oratio de Christo habeatur. Sed opes Regis huius aſpiciamus. Num auri & argenti aut gemmarum mentio fit? Non profectò. Sed aliarum diuitiarum, quæ multum omnibus humanis opibus antecellunt. Sequitur enim, Et requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini. Non dicit afflabit eum, aut impellet eum ſpiritus Domini: ſed Requieſcet ſuper eum, vt demonſtret ſpiritum ſanctum ſibi in illo ſedem ſtabilem atque ſempiternam conſtituiſſe. Opes autem ipſius diuini ſpiritus luculenter explicat. Spiritus inquit ſapientiæ atque intelligentiæ, ſpiritus conſilii & fortitudinis, ſpiritus prudentiæ &

religionis.

religionis, Spiritus qui religionis odorem longe lateque diffundet. Paullo autē inferius fore dicit, vt Christus iustitia atq. iudicio quasi baltheo præcingatur. Hæ sunt, hæ sunt Regis nostri diuitiæ, hæ sunt opes, hæc instrumenta bellica, quibus feritatem expulit: immanitatem profligauit: mores efferatos extinxit, atque perfecit, vt vituli cum leonibus simul habitarent, id est ne crudeles homines ijs qui minimum poterant perniciem vt antea faciebant, inferrent. Alio rursus in loco, Aperientur inquit oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet vt ceruus claudus: & soluta erit lingua mutorum. Quia prorumpent aquæ in terra deserta: & in aridum solum torrentes emanabunt. Quæ nam est hæc rerum connexio? Num ob eam caussam quod in locis desertis aquæ sunt eliciendæ, verum est, vt cæci videant, surdi audiant, claudi saliant, muti Dei laudes enuncient? Si Iudæos sequutus fueris, exitum nullum reperies: si vero Prophetæ sententiam, nihil congruentius fieri aut dici posse iudicabis. Per aquas enim munera sancti Spiritus intelligit: quæ perficiunt, vt qui antea res cælestes intueri non poterant, eas clarè cernant: qui legem diuinam minimè ad aures admittebant, eam cum iucunditate summa percipiant: qui propter animi imbecillitatem nullum opus iustitiæ & humanitatis edebant, opera sancta alacriter exequantur, qui linguam impeditam gerebant, ne Deo gratiarum vota persoluerent, vitam in diuina benignitate celebranda consumant. Quam sæpe autem Isaias per aquas dulces atque perennes

diuina

dona sancti spiritus intelligat, videre possunt, qui mediocre studium in illum contulére. Veluti cum dicit torrentes in vastitate prorupisse, Deumq. in horrida solitudine arbores perpetuo virentes manu sua conseuisse: sempiternumque hortum & viridarium instituisse: aut cum ostendit, quomodo loci irrigui & amæni erant æstu, & siccitate vastandi: & rursus inculti propter aquarum affluentiam in amænitatem conuertendi. Quibus in locis docet aquas quæ hanc viriditatem & amænitatem efficiunt, à Iudæis neglectas ad alienas gentes deriuandas fuisse. Alibi vero inquit, Omnes sitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentum properate, emite & comedite. Emite absque argento & absque vlla commutatione vinum & lac. Per aquas spiritus sancti largitatem & beneficentiam intelligit, quæ sitim explet: quæ fæcunditatem inducit: quæ virtutum omnium plantis incrementum in dies affert. Idem per lactis dulcedinem quæ infantes nutrit, & per acriorem vini vim quæ robustiores incendit, atque iucunditate mira lætificat, apertè significatur. Spiritus enim diuinus disciplinæ mitioris suauitate rudes instituit: deinde instinctus vehementioris impetu, eos qui sunt magis ætate prouecti corroborat. Aquas autem vinum, & lac, & cibos prætere a venales esse dicit, ad ea tamen coëmenda argento & auro opus non esse, quia non meritis antegressis, nec enim merita spiritus sancti gratiam antegredi possunt, ex illa namque omnia merita nascuntur, sed fidei non languidæ, sed incensæ & incitatæ tribuuntur.

Quod

Quod autem hæc sit Isaiæ sententia, ea quæ sequuntur ostendunt. De fide namque, de iustitia & æquitate, de pietate luculenter edisserit. Multa sunt apud hunc diuinum virum, & apud alios Prophetas testimonia, ex quibus colligitur huius nostri Regis opes in vitæ puritate & integritate, in rerum humanarum despicientia, in iustitiæ studio, in virtutis magnificentia, in caritatis ardore, in diuinarum rerum assidua commentatione, & in opulentia denique cælesti atq. diuina consistere. Quæ malum igitur illa Iudæorum cæcitas fuit, quæ illos à studio diuinæ virtutis abstraxit, vt sibi opes instabiles & interituras in hac vita exigua pollicerentur, & nihil aut parum admodum de sempiternis cogitarent? Quomodo autem gentes vniuersæ erant in societatem tanti muneris euocandæ, quod Iudæi ferre non poterant, infinitis etiã propemodum testimoniis demonstrari solet, è quibus pauca colligam. Primum quidem Deus ad Abraham dicit omnes gentes per illius semen id est per Christum execratione liberandas esse. Idem Isaac illius filio, idem etiam Iacob illius nepoti totidem verbis pollicetur. Iacob vero moriens cum sub Iudæ nomine à quo Christus erat oriundus multa de Christo prædiceret, in illo spem gentium reponendam esse prænunciauit. Dauid autem ita Deum cum Christo loquentem inducit. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionẽ tuã fines vniuersæ terræ. Alibi vero idem Dauid ait, Et adorabunt in conspectu eius vniuersæ familiæ gentium. Tum illud, Omnes gentes plaudite manibus. Et lætentur & exultent gẽtes, & apud eundem vatem Christus ipse.

Populus

Populus inquit quem non cognoui, seruiuit mihi. Infinitum esset, si vellē reliqua omnia huius diuini viri testimonia persequi, quæ hanc eandem sententiā confirmant. Isaias vero quā sæpe de hac gentium conuersione cōmemorat? Fluent inquit ad eum omnes gentes: & ipsum gētes deprecabuntur: & dedi te inquit apud illum Deus, in lucem gentium: & domus mea domus orationis vocabitur cūctis gētibus: & mittā ex eis qui euaserint in Ciliciam, in Lydiam, in gentes iaculandi peritissimas, in Hesperiam, in Græciam, in extremas insulas, quæ nominis mei famam minimè perceperant: & prædicabunt nomen meum inter gentes: Et offerent omnes fratres vestros ex omnibus gentibus in sacrificiū domino. Hoc in loco duo considerandasunt. Primum quod gentes ad Iudæorum cœtum aggregandas Iudæorum fratres appellat. Hæc enim diuina cognatio non sanguinis communione, sed fidei consensione cōtinetur. Alterum est, quòd sacrificandi ratio erat prorsus immutanda. Non enim dicit, quadrupedes adducēt ad victimā, sed fratres vestros ex gentibus electos offerent, vt sint sacrificium Deo gratissimum. Non enim sanguinem pecudum, sed interitum nequitiæ requirit: neque carnium nidore, sed inflāmatæ fidei magnitudine delectatur. Et quēadmodum nouum sacrificādi genus inducit, ita & nouum sacerdotium instituit. Paucis enim interiectis inquit idem dominus, Et assumam ex eis sacerdotes & leuitas. Ergo sacerdotium Aaronis infirmatur & tollitur. Ex gentibus enim quæ nulla generis propinquitate Hebræos attingūt, leuitæ atq; sacerdotes eligūtur. Quā acceptū vero sacrificiū à nouis sacerdotibus oblatum

tum Deo futurum esset, ille apud Malachiam demonstrat. Sic enim Iudæos repellit, vt alienas gentes adciscat. Nō est inquit mihi voluntas in vobis. Ab ortu enim solis, vsq. ad occasum magnum est nomen meum in gētibus: & in omni loco offertur & sacrificatur nomini meo oblatio munda. Hæc gētiū cōuersio cum olim ab omnibus fere diuinis hominibus testata sanctissimisq. monimētis cōsignata sit, Iudæi tamen eā ferre non poterāt. Itaq cum Paulus multa apud Lysiā tribunum cum Iudæorum multitudine de Christi gloria disputauisset, illius orationē patienter audierunt, vsque eo dum diceret, Se à Christo missum fuisse, vt nationes lōginquas ad notitiā diuini nominis erudiret. Hoc autē audito exarserūt, & clamorem furibunde sustulerunt: vestibusq. in terrā proiectis nubē pulueris excitauerunt: & vociferati sunt altero quoq. verbo à Lysia cōtendentes, vt hominē nefarium qui tā immane facinus dicere ausus fuisset, in crucē tolleret. Iudæe quid furis? quid insanis? Dei ne caussa? An tua potius laboras? Si Dei caussā agis, stultissimus es. Quo enim illius notitia ad plures peruenerit, eo gloria illius erit in terris illustrior. Si dignitatē tuā imminui putas, inuidia vexaris. Non enim gentium salus tuam salutē, si fidem sanctā colueris, euertet. Interim velis nolis. Deus gloriam suam in gentium conuersione vehementer illustrabit, quemadmodum Prophetæ prædixerunt. Non enim tantum Iudæorum Deus est, imo & gentium. Diues enim est in omnes qui inuocant illum. Non igitur gentium dignitas fontem immensæ benignitatis exhauriet. Ita igitur gentium vniuersitati prospexit, vt tibi aditum ad eandem

benignitatem non intercluderet. Odium istud immane repelle: inuidiam quæ te exagitat, detestare: fidem arcte cõplectere: & sic demum intelliges gentium conuersionem non tibi mæroris, & angoris, sed lætitiæ summæ materiam præbere. Quo enim plures ex gentibus fratres hæreditatis diuinæ participes animaduertis, eo magis amplificatam, si in te aliquod vestigium pietatis & humanitatis residet, voluptatem ex Dei gloria & ex hominum salute percipies. Sed vt Iudæorum inuidiam omittamus, restat, vt paucis aperiamus, quam apertè viri sanctißimi regnũ Christi sempiternum fore prædixerãt. Quod si secus fuisset, non erat certè cur ille summus & sapientißimus Dominus tantam operam poneret in regno cõstituendo, quod erat exiguo temporis spatio circunscribendum. Ex illo namque non erat, vt Deus ipse promiserat, breuis salus, sed sempiterna postulanda. Bonum enim quo præstantius est, eo est finis illius acerbior. Itaque præstitisset, nunquam bonis frui, quam eisdem post voluptatis breuißimæ sensum, cum doloris acerbitate spoliari. Cum autem natura æternitatis appetentes simus, nullum bonum animos nostros explere potest, nisi quod fuerit constans & sempiternum. Bonorum igitur diuinorum promißio tam sacrati fœderis religione confirmata, nihil potest mortale & caducum, sed immortale atque diuinum continere. Regnum igitur Christi nõ erat aliquo fine terminandum. Quod quidem non ratione tantùm, sed diuinis testimoniis apertißimè confirmatur. Regnum tuum inquit Dauid, regnum omnium seculorum. Et sedes tua Deus sempiterna est, & sceptrum æquitatis,

sceptrum regni tui. Quod autem de Christo eo in carmine loquatur, ex eo quod sequitur clarè perspicitur. Amas, inquit, iustitiam, & odio persequeris iniquitatem: eo quod vnxerit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Cum vnctionis diuinæ meminit, eum sane Christum appellat: nomen enim Christi vnctum significat. Summus autem Christus est ille, quem vnxit Deus, vt Petrus ait, spiritu sancto & virtute. Quem spiritum Dauid vnguentũ lætitiæ nominat. Quẽ tamen Christum Deum appellat, eumq. à patre spiritus sancti muneribus perfusum esse demonstrat. Præ cõsortibus autem suis vnctum fuisse dicit, quia ex illo tanquam ex perẽni bonorum omnium fonte vnctio diuina in omnes, qui illum sequuntur emanat: ita tamen vt nullius hominis diuini splẽdor & dignitas, sit cum illius splendore comparanda. Alibi vero idem Dauid de regni huius æternitate loquens ait, Et permanebit cum sole. Hebræorum vsitata loquendi consuetudine æternitatem designat. Isaias vero in eãdem sententiam Super thronum, inquit, Dauidis, & super regnum eius sedebit, vt corroboret & cõfirmet illud in perpetuum. Daniel item ait. Temporibus regum istorum Deus cæli regnum fundabit, quod nullis vnquã seculis interibit. Huius autem regni æternitas multo magis confirmat illius opes minime cõmodis huius vitæ cõtineri. Nihil est enim eorum quæ cernimus oculis, quod non sit interiturum. Sic enim Deus apud Isaiam loquitur. Suspicite cælum, & terrã, & cultores illius intuemini. Cælum enim instar fumi dissipabitur: & terra sicut vestimẽtum atteretur: & omnia quæ cernitis interibunt: salus autẽ

mea perpetuo constabit: & iustitia mea nō deficiet. Hæc ipse Deus apud Isaiā testatur. Si igitur omnia quæ cæli ambitu continentur, vt diuinum testimonium confirmat, finē sunt habitura, & salus atq. iustitia quā Christi regnum erat allaturum, sempiterna est, queēadmodum & fides domini qui eā promisit, est sempiterna, quæ tandē amentia vexauit Iudæos, vt bona sempiterna ad opes fluxas transferēda putarēt? Quis illos delusit? Eorū cupiditas, & mentis angustia, & animus terrennis rebus nimis addictus. Diuina namq. testimonia clarissima sunt: quibus probatur Christi regnum bonis animi contineri: illiusq. gentes vniuersas participes fore: illudq. finē nullis vnquam seculis habiturum. Itaque diuitiarum terrestrium immanis cupiditas, & detestabilis inuidia, animiq. abiecti atq. demissi flagitium, & spes fallaces, & cogitationes inanes illos ex patrimonio cælestis hæreditatis præcipites eiecerunt. Et tamen sunt qui dicant, nondum gentes vniuersas Christum sequi, quasi sit necesse per gentes vniuersas omnes homines intelligi, & non ex omnibus gentibus esse delectos, qui diuinā hæreditatē cernerent: aut parum constet vniuersitatis nomine nationē vnam voluntatis consensione conspirātem cōtineri. Nunquā enim deerunt qui pietati furenter aduersentur: & tamen interim ex omnibus nationibus permulti alacritate mirabili ad Christum confluēt. Nondum signa persequimur: ea tamen quæ adduximus, pro signis habenda sunt. Mirifice namque cum regno Christi consentiunt. Sed aliud est etiam considerandum, quā apte tempori, quod fuerat olim oraculis diuinis præfinitū, cum Christi ipsius ætate

conueniat. In primis autem Iacob moriens cum singulis filijs fausta & felicia precaretur, & quæ erant vltimis tẽporibus euentura prædiceret; sic Iudã filium affatus est. Iuda te laudabunt fratres tui: manus tua in ceruice inimicorum tuorũ: adorabunt te filij patris tui. Tria fore cõmemorat, dum Iudã alloquitur: primum est, vt eum fratres eximie laudẽt: alterum, vt hostes viribus illius opprimantur: tertium, vt illũ fratres adorent. Laus insignis honestati, victoria præclara virtuti, adoratio autem numinis sanctitati tribuenda est. Hæc autem in Iudam conuenire non poterant. Quæ enim laus Iudæ tam illustris extitit, vt tanto interuallo fratrum laudes exuperaret? Quas de hoste victorias consecutus est, vt merito dici potuisset, illum manu sua hostium ceruices oppressurũ? Quo in loco fratres illum quasi numen in eo lateret, venerati sunt? Non igitur hæc oratio de Iuda, sed de Christo, qui erat Iudæ sanguine propagandus, habetur. Id autem Rabinorum sententia confirmat. Id enim decernunt, quoties in scriptura sancta reperitur aliquid vltimis temporibus futurum, toties illud quod scriptum est, esse ad Messiæ tempora referendum. Quem admodum hoc in loco cum Iacob filios admonuit, vt attente audirent, se quæ vltimis temporibus futura essent nunciaturum asseruit. Ea deinde quæ sequuntur magis perspicuum faciunt hæc præcipuè ad Christum pertinere. Catulus, inquit, Leonis Iuda, à præda fili mi ascendisti, abiecit se & accubuit vt Leo, & quasi Leæna, ecquis suscitabit eum? Leo è præda rediens ita decumbit, vt iacens atq. adeo cõsopitus omnibus formidini sit, ita vt nemo illum

excitare audeat. Robore igitur suo nixus confidenter accumbit, atq. somnum etiam capit. Hæc autem quo pacto in Iudam quadrant? Nam quas prædas egit ille? qua sui ipsius fiducia sine vllo timore hostiũ placidissimo somno consopitus est? Quo vnquam terrore hostes suos exanimauit? An parum liquet hæc omnia de Christo sub Iudæ nomine prænunciata fuisse? Illius enim decus excellens omnes fratres admirantur: illius in bello virtutem sempiterni hostes extimescunt: illius numen ij quos pater summus filios adoptauit, sanctissime colunt. Hic rectores tenebrarum spoliauit: & morti necem intulit, clarissimumque triumphum duxit. Cum autem in sepulcro decumberet, quis illius dormientis impetum & virtutem sustinuit? Tunc enim inferorum manium claustra reuellebat: & eorum copias inuicta virtute dissipabat. Addit deinde. Non auferetur sceptrum de tribu Iuda, & legislator de femore eius, donec veniat qui mittendus est. Interpres ita vertit quasi שלח *apud Hebræos esset. Et ita fortasse scriptum aliquando fuit, & postea, vt alia similiter deprauatum. Nunc scriptum est* שילה *quod multi interpretantur, quod ei, vt sit sensus, donec veniat, id quod ei promissum est. Hanc autem sententiam confirmant septuaginta interpretes. Sic enim vertunt* ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ· *Id est autem, donec veniant, quæ seruata sunt ei. Sunt qui verbum* שילה *filium eius interpretentur. Quocumq. tamen modo hoc nomen Hebræorum explicetur, omnes consentiunt per illud vel Christum, vel Christi opes designari. Chaldaicus vero interpres Messiæ nomine hanc vocem explicat. Hoc igitur*

est.

est quod dicit Iacob. Nunquam ex stirpe Iudæ principem & reip. moderatorē defuturum, donec Christus aduenerit. Itaq. factum est, vt tribus illa multos viros principes, & duces, & reges ederet, & multos etiā qui remp. auctoritate & consilio iuuarēt, ex se procrearet. Quadraginta annis quibus Hebræi in solitudine versati sunt, Iudæ princeps semper fuit reliquis principibus antelatus. Itaq. primus castra mouebat: primus agmen ducebat: primus dona & victimas offerebat. Post Iesu filij Nun mortē ad illā tribum auctoritas summa delata est, & maxima belli munera permissa. At postquā Dauid ex eadem tribu oriundus imperium, & nomen Regis obtinuit, regnum in eadem stirpe vsq. ad Sedeciam Regem continuata successione permansit. Quantum autem hæc tribus excelleret dignitate, vel ex hoc existimari potest, quod cum militum delectus ex omni Israële habebatur, copiarum Iudæ separatim mentio fiebat. Postquam vero Hebræi Babylonem abducti sunt, nec in illa quidē seruitute Iudæ nomen atq. dignitas obsoleuit. Ob eam igitur causam Hebræi reliqui gentis nobilitate ducti Iudæ nomen secuti sunt, ita vt Iudæi omnes appellarentur. Libertate autē recuperata, Zorobabel qui nepos erat Iechoniæ Regis populi moderationē suscepit. Pontifices deinde imperium tenuerunt, qui quāuis ex stirpe Leui procreati fuissent, erant tamen ijs qui originem à Iuda ducebāt sanguine cōiunctissimi. Vigebat præterea septuaginta senum auctoritas summa, qui postquam Iudæi Ierosolymam rediére, omnes, aut maxima eorum pars genus ad Iudam referebat. Hoc consilium Iudæi Senaëdrim vocabant, nomen Græcum

nempe συνέδριον secuti. Multa namq. eiusmodi nomina post illud exilium, à Chaldæis, & Persis, & Græcis asciuerunt. Auctoritas huius senatus vsq. ad Herodē integra & inuiolata permāsit: & de illius consilio & sententia pontifices qui tādem Reges appellati sunt, remp. administrabant. Nunquam igitur aut principes, aut Reges, aut reip. moderatores in Iudæ stirpe defuerunt vsq. ad Herodē, qui contra ius & fas cum esset Ascalonita, & à Iudæorū genere prorsus alienus, in regni opes inuasit. Is Aristobulum pontificem ad quem regnum iure veniebat, per summum scelus interemit, senatusq. grauitatem afflixit: ita vt nomen tantum cōsilij atque senatus obtineret, vis autem & auctoritas penitus abrogaretur. Eo igitur tēpore Christus natus est, quo regium nomen ad alienos translatum fuerat: quo Iudæ nomē occiderat: ita vt stirps ipsius Iudæ penitus excisa videretur. Et sic demum vaticinatio patris sanctissimi euētu verissimo cōprobata fuit. Huic prædictioni cōsentaneum est testimoniū Danielis attexere, quod est paullo fusius explicādum. Cū enim, vt ipse refert, Ieremiæ monimēta versaret, locum illum attētissima cōsideratiōe perlegit, in quo erat Iudæorū exiliū, quo Babylonē abducti sunt septuaginta annorum spatio definitum. Poterat tamen dubitari, an numerus ille esset expletus. Bis enim fuerāt Iudæi à Rege Babylonis in exiliū abducti. Primū quidē cum regnaret Ioachin, iterum vero regnāte Sedecia. Daniel igitur, vt de hac tēporis ratione certus esse posset, in preces cōuersus veniā sibi, & vniuerso populo summa cōtentione postulauit: & Dei infinitā clementiā obtestatus est, vt res Iudæorū afflictas re-

spiceret.

spiceret. Angel' autẽ Gabriel illi in precib' occurrit, et his verbis eũdẽ affatus est. Daniel, nũc egressus sum, vt docerẽ te, & intelligeres. Ab exordio precũ tuarũ egressus est sermo, hoc est exitum habuit prædictio illa Ieremiæ qua de libertate populi vaticinatus est, quæ erat opera Cyri regis afferẽda. Erat autẽ ille ãnus septuagesimus ab eo quo Ioachin abductus Babylonẽ fuerat. Is autẽ erat primus annus Cyri, qui non solum Iudæis libertatẽ restituit, sed eos etiã multis muneribus affecit. Sed cum Ieremias nõ modo futurã libertatẽ prædixisset, verũ & vrbis instaurationẽ, & verissimã libertatẽ, quæ vera & sempiterna iustitia cõtinetur præmõstrauisset, nullumq. certum tẽpus intra quod erãt illa summa Dei beneficia conferenda explicuisset, Angelus id aperiendum suscipit. Inquit igitur. Ego veni, vt indicarẽ tibi, quia vir desideriorum es, vt animaduertas verbum, & intelligas visionẽ. Et his quidem verbis ostẽdit altissimarũ, atq. diuinarum rerum ardẽtissimã cupiditatẽ nõ posse diuinæ sapiẽtiæ fructu destitui. Ait deinde. Septuaginta hebdomades definitæ sunt super populũ tuũ, & super ciuitatẽ sanctã tuam, vt imponatur finis sceleri, & obsignetur peccatum, & expietur iniquitas, & afferatur iustitia sempiterna, & obsignetur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorũ. Cõmodum fuit, vt quẽadmodũ Ieremias septuaginta ãnos illi libertati recuperãdæ præfinierat, quæ ad hãc vitã pertinet exiguam, & ærumnosam, & æui breuissimi spatio circunscriptam, quam Cyrus erat allaturus: ita Gabriel Angelus numero septies multiplicato septuaginta hebdomadum tempus assignaret, intra quod erat vera atque

sempiterna libertas opera Cyri, sed Christi optimi maximi illis qui cum fide illum sectarentur, magnificentissime conferenda. Illud autem satis perspicuum est, cum in sanctis literis duplex hebdomadum genus reperiatur, vnum dierum, alterum annorum, hoc in loco hebdomadas annorum intelligẽdas esse, quarum quælibet annos septem continet. Sed quomodo hæc iucundissima libertas cõstituta sit, operæ pretium erit attendere. Vt imponatur (inquit) finis sceleri. Est enim scelus impietas in Deum, quæ quidem in se flagitiorum omnium seminarium cõtinet. Et obsignetur peccatum, ne videlicet extet & emineat, sed ita Dei beneficio tegatur, quasi nunquam cõmissum fuisset, quẽadmodum Dauid dicit, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata. Et expietur, inquit, iniquitas. In quo nos admonet iniquitate religionem violari, quæ est sacris sanctissimis expiãda. Et afferatur iustitia sempiterna. Repellit legis iustitiã in vmbris positam, verissimæque iustitiæ fructum celestem atque sempiternum pollicetur. Cum vero seruitus nihil aliud sit, quam humilis & fracta mentis abiectæ demissio, iniquitatis atq. libidinis legibus astrictæ, & flagitio atque dedecori seruientis, illa certè demum vera libertas est existimãda, quæ pietatis iugum repulit: quæ peccati immanitatem profligauit: quæ tyrannidem iniustitiæ deleuit: quæ sempiternæ iustitiæ compos est. Ad eam vero iustitiam explicandam omnia legis atque Prophetarum testimonia referuntur. Et idcirco adiungitur, Et obsignetur visio & prophetia. Obsignata est visio & prophetia, cum fides legis atque prophetarum

euentu verißimo comprobata fuit: cum lex finem suum nempe Christum fuit mirifice consecuta. Omnia siquidem legis atque prophetarum monimenta ad Ioannis disciplinam, qui Christum indicauit conferuntur. Est etiam obsignata visio & prophetia: quia imagines rerum & prædictiones non ita necessariæ sunt, cum veritas ipsa perspicitur, & solidi & expreßi fructus bonorum diuinorum in animo fideli conduntur: & lux cælestis atque diuina mentis oculis vsurpatur. Sed vnde, aut cuius opera tanta copia munerum diuinorum erat ad homines peruentura? Per Christum certè inquit. Hoc enim significat cum ait, Et vngatur sanctus sanctorum. Ille nempe quem vnxit Deus spiritu sancto, & virtute. Sanctus enim sanctorum non modo propter sanctitatis excellentiam, sed etiam propter sanctitatis efficientiam nominatur. Nam non solum sanctus est, sed omnibus sanctis hominibus, sanctitatis caussam attulit. Quemadmodum Ioannes ait: Et de plenitudine eius omnes nos accepimus. Hic opus erat, vt animus spe tantæ felicitatis erectus inquireret, vnde erat exordium temporis præfiniti capiendum, vt intelligeret, quo tempore erat humanum genus tam diuino beneficio cumulandum. Vt igitur Angelus Danielis voto satisfaciat ait, Animum aduerte, & intellige. Ab exitu verbi, vt instauretur & ædificetur Ierusalem, vsque ad Christum principem hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ. Ab exitu, inquit, verbi non libertatis, quæ iam parta est, de qua vaticinatus est Ieremias, sed ab exitu verbi de vrbis instauratione, quam idem vir diuinitus fore

c 5 præ-

prædixit, numerandæ sunt primum hebdomades septem, quæ sunt videlicet in vrbe ædificanda atque munienda consumēdæ. Deinde aliæ sexaginta duæ, vsque ad illud tempus quo Christus princeps, quē sanctum sanctorum nomino, se ad homines docendos dederit perducendæ. Quia tamen dixerat, Ab exitu verbi, vt ædificetur Ierusalem, docet quomodo ciuitas ædificanda sit. Ait enim, Instaurabitur & ædificabitur vrbis latitudo, & muri ambitus, & quidem in angustia temporum. In angustia, inquit, temporum propter eorum improbitatem qui opus impediebant, & Iudæos multis incommodis & angoribus affligebant. Ait deinde, Et post sexaginta & duas hebdomades excindetur Christus, & non ipsi. Ab opere vrbis absoluto ad Christi necem, vt ex hoc loco perspicitur, duæ & sexaginta hebdomades effluxerunt, quibus si septem primas addideris, sexaginta & nouem colliges, post quas, hebdomada nempe septuagesima, quæ numeranda restabat, erat Christus occidendus. Quid est autem quod ait, Et non ipsi? Quia nihil fuit in Christi supplicio de illius amplitudine, de illius imperij maiestate, de illius sacerdotij sanctitate detractum. Dedit illi namq. pater nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium & infernorū. Si igitur excisus fuit, Iudæis excisus fuit. Nec enim illius præsenti numine liberari poterunt, donec dicāt, Benedictus qui venit in nomine dñi. Paucis deinde interiectis ait. Confirmabit autē pactū hebdomas vna: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Hæc est autē hebdomas illa quæ numerāda restabat: intra quā fœ

dus

dus nouum Christi sanguine factum fuit, & hostia, & sacrificium legis antiquæ defecit, & õnis adumbratæ sanctitatis institutio interuẽtu solidæ & expressæ sanctitatis euanuit. Nõ enim sanguis vitulorum, aut hircorum Dei numẽ placare, & hominum gen⁹ à sempiterna peste redimere potuit. Solus Christi sanguis pro nobis in cruce profusus vim sempiternã obtinuit, qua mẽtes humanas expiaret, patrisq. numẽ à seueritate ad clementiã infinitã inflecteret. Dimidio igitur hebdomadis qua Christus nouum fœdus sanguine ꝓprio sanxit, vetustum fœdus abrogauit. Nunc autẽ cõsequens est, vt à quo tẽpore sit hic annorum numerus ducẽdus explicetur. Atq. primum Iudæorum sententia irridẽda est. Sunt enim pessimi antiquitatis auctores. Nec enim cũ à sanctis literis deseruntur, Græcorum, aut Romanorum annales euoluunt, sed fabulas tãtum suas legunt. Cum vero in locum paullo difficiliorẽ incidunt, vt se expediant, portenta cõfingunt, & tẽpora vel cõtrahunt, vel dilatant, neq. iudicium suum rebus ipsis, sed res opinionibus suis violẽter accõmodant. Inde factum est, vt secundum tẽplum quadringentis & viginti annis cõstitisse dicãt, cum cõstet illud circiter quingẽtis & nonaginta annis integrũ permãsisse. Hãc vero imperitiã Iosephus redarguit qui sexcẽtis & triginta & nouẽ annis secundum tẽplum durauisse cõfirmat. Non enim à sexto anno Darij quo tẽplum absolutum fuit, sed à primo Cyri anno, quo fundamenta illius iacta sunt, numerum ducit. Et quanquam Iosephus nõ semper in annorum recensione valde diligens sit, nimis enim interdum memoriæ confidebat, illius tamen testimonium, in quanta

temporum ignoratione Iudæi recentiores verſentur, clare demonſtrat. Error autem illorum inde natus eſt, quod opinati ſunt, per exitum verbi, quod eſt apud Danielem, non prædictionis effectum, ſed orationis emiſſæ pronunciationem intelligi debere. Cum igitur hebdomadas ſeptuaginta à Ieremiæ prædictione numerent, & eum numerum ad templi euerſionem pertrahere conentur, vt ſententiam tueri queant, Cyri imperium annis tribus definiunt: Reges multos ſilentio ſupprimunt: ætates in anguſtum contrahunt: vſque eo dum id quod temere ſuſpicati ſunt, verum eſſe perſuadeant. In quo tamen ſeipſos iugulant. Quo enim citius hebdomadum numerum expletum fuiſſe conſtiterit, eo clarius eorum pertinacia conuincetur. Sed Iudæorum inſcitia minime admiranda eſt. Sunt enim illorum ſententiæ eiuſmodi, vt paßim eorum ſtupor immanis appareat. Euſebium autem virum longe doctiſsimum admiror, quid illi venerit in mentem, in tam abſurdam ſententiam incidere. Nam cum Africani ſententiam in medium attuliſſet, ſuam tandem interpoſuit, qua ſtatuit hebdomadum numerum eſſe à Cyri Regno inchoandum. Quod ſi fieret, non poterat vllo modo numerus annorum ad Chriſti vitam peruenire. Itaque in Herodis regno conſtitit, & Gabrielis effatum de Chriſti nece tum effectum habuiſſe dicit. Non enim per Chriſtum principem Chriſtum Dei filium intelligit: ſed pontificiam dignitatem, quam Herodes afflixit, aut potius, vt ille dicit, omnino ſuſtulit. Duos enim pōtifices nempe Hyrcanum & Ariſtobulum qui Chriſti more atq. præſcripto

legis

legis appellabãtur, interemit: illudq; deinde munus ad eos, qui non erant ex stirpe sacerdotum pretio delegauit. Primũ quidem hoc falsum est. Vt enim Herodes tyrannice pontificis dignitatem ab Assamoneis in alios quosuis homines transferret, non ita tamen, vt sacerdotalis generis rationem minimè habendam esse putaret. Sed Eusebius memoria lapsus est, & id quod Iosephus tyrannis illis attribuit, qui Ierosolymam cũ vrbis occasus appropinquabat, armis oppresserunt, qui in sacerdotijs mandandis, nullam Leuitici generis, sed pecuniæ rationem habebant, ad Herodem refert. Deinde si ita esset, quorsum attinebat, illam hebdomadum distinctionem induci, vt primo septem, deinceps duæ & sexaginta ponerentur: postremo vna eademque septuagesima intra quam Christus occideretur, totum numerum terminaret? Deinde quomodo verum est, vt tum demum post illum annorum numerum vngeretur sanctus sanctorum, si vnctio hoc in loco vnctio legis intelligenda est? Antiqui pontifices non ungebantur? Quod igitur mirum Angelus nunciabat, si dicebat fore, vt id quod erat solenne, & vsitatum, & lege etiam constitutum in pontificibus illis fieret? Quod si dicas illud legis vnguentum obsoletũ fuisse, & priscum morem vngendi pontificis abrogatum, dicam, si id verum est, nec Hyrcanum quidẽ fuisse legis ipsius vnguento delibutũ. Præterea qui sanctus sanctorum poterat appellari, nisi tantum summus ille totius sanctitatis fons & origo? Vellem præterea, vt explicaret Eusebius, quæ fuerit hebdomas illa, qua fœdus firmatum fuit, aut quæ religio fœderis illa fuit, aut quid illa sancitum extiterit. Tum vero sempi-

ternæ

terna iustitia quæ alia poterit esse, nisi quam Christus iustitiæ verissimæ atq. sempiternæ parēs & auctor induxit? Tū illud etiam falsum est, Herodis tempore sacerdotium abrogatum fuisse. Si enim id verum fuisset, nunquam Zacharias Ioannis Baptistæ pater litauisset: nunquam Christus leprosos sacerdotū iudicio cōmisisset: nunquā deniq. Cayphas cum esset omnium mortalium scelestissimus, aliquid tamen propter muneris pōtificij sanctitatē, afflatus diuino numine protulisset. Vt autem aliud nihil dicā, non aduertit Eusebius nō dixisse Gabrielem ab exitu verbi vt tēpli fundamenta iaciātur, sed ab exitu verbi vt ædificetur Ierusalē, vsq. ad Christū ducem, hebdomades septem & hebdomades duæ & sexaginta. Hæc igitur Eusebij sentētia respuatur, cum tā multa absurda cōtineat. Lōge rectius Africanus. Censet enim numerum hunc à vicesimo anno Regis Artaxerxis incundum. Hic autē annus fuit centesimus decimus quintus à primo Cyri anno, quo tēplum ædificari cæpit. Opus deinde fuit gentium finitimarum peruersitate sæpe prohibitum: anno tandē quinto & quadragesimo, aut, vt Iudæi apud Ioannē dicebāt, sexto & quadragesimo, absolutum fuit, anno sexto Darij Histaspis filij. Post absolutum tēplum vixit Darius annis triginta, Xerxes illius filius regnauit annis viginti. Artaxerxis anno vigesimo (hi summam septuaginta annorum faciunt) Nehemias ab Artaxerxe ciuitatis instaurādæ facultatē impetrauit. Porro autē de his septuaginta annis quibus post absolutum tēplum vrbs immunita atq. deserta permāsit, est intelligendus ille Zachariæ locus quo sibi per visum demōstratum

fuisse

fuisse dicit Angelum Iudæorum causam egisse, atq; dixisse, Dñe quousq; misericordiã nõ tribuis vrbibus Iudæ, quibus iratus es his septuaginta annis? Si enim de septuaginta annis quibus Iudæi in exilio fuerunt loqueretur, inepta fuisset oratio. Hoc enim visum fuit diuinitus ostẽsum Zachariæ, anno secundo Darij, qui fuit circiter cẽtesimus decimus ab eo quo Iudæi Babylonẽ abducti fuerãt. Quãuis antẽ eo tẽpore quo id vidit Zacharias, illi septuaginta anni quos dicimus nõdũ cœpissent, mirum videri nõ debet, cum vt propheta, de diuina mente futura prænunciauerit. Hi igitur anni septuaginta de quibus Zacharias loquitur, ab anno sexto Darij ad vicesimũ Artaxerxis ducendi sunt. Ab eo vero anno sunt hebdomades Danielis (vt auctor est Africanus) inchoãdæ. Nõ erit tamẽ alienũ, quã parum olympiadũ ratio ab hac cõputandi ratione discrepat, animaduertere. Annus vicesimus Artaxerxis fuit olympiade, vt doctissimi viri phibẽt, octogesima tertia, anno quarto. Annus vero quintus decimus Tiberij Cæsaris, quo Ioãnes Christo viã munire cœpit, extitit olympiade ducentesima secũda, anno secundo. Inter vtrãq; igitur olympiadẽ centũ decẽ & octo olympiades interiectæ sunt. Hæ quadringẽtos & septuaginta & duos ãnos efficiũt. His si addideris vnum annũ octogesimæ tertiæ olympiadis, & duas præterea ducẽtesimæ secundæ, quadringẽtos & septuaginta & quinque annos colliges. Huic rationi regnorum tẽpora minime refragãtur. Persarum enim regnum durauit annis ducẽtis atq; triginta. Græcorũ vero imperiũ annis circiter trecẽtis. Tot enim ab interitu vltimi Darij, ad Cleopatræ necẽ interfuere. Inde ad quintũ deci-

decimum, vel potius sextum decimum imperij Tiberij Cæsaris, cuius principio Christus numen suum indicare cœpit, anni circiter sexaginta numerantur. Hi summam annorũ quingentorum atq. nonaginta faciũt. Ab hac summa, si annos cẽtum & quindecim deduxeris, tot enim à primo Cyri anno ad vicesimum Artaxerxis cõputantur, reliqui sunt quadringẽti & septuaginta quinque anni. His adiũcta septuagesima hebdomade, quæ numeranda restabat, post quintum decimũ Tiberij Cæsaris annum, quadringentorum & octoginta & duorum annorum summa conficitur, ita vt octo tãtum anni desint, secundũ olympiadũ rationẽ ad summã septuaginta hebdomadum, quam Gabriel Angelus prædixit, explendã. Quod mirum videri non debet. Nec enim tã certus est apud Græcos olympiadum numerus, vt nõn sæpe inter se dissideant, dũ quidam aliquid ad vnam olympiadem, alij ad aliam referunt. Præterea multum refert, quoto anno cuiuslibet olympiadis, aut quoto mense vnius anni, aut die aliquid gestum fuisse dicatur: quas temporum minutias exactè persequi est difficillimum. Accedit error scribarum, qui sæpe numerorum notis abutuntur, & vnum pro alio ponunt. Quare mirum videri non debet, multos in olympiadum ratione à verissima computatione discrepare. Africanus tamen, vt hunc nodũ expediret, exemit ex integris annis dies intercalares, quos inseri certis annis opus erat, ne temporum perturbatio fieret. Nam cum Hebræi duodecim mensibus ad lunæ cursum descriptis, vt Græci atq. Romani ante Iulium Cæsarem faciebant, annum definirẽt, & ita singulis annis vndecim dies & quarta circiter

vnius diei pars deessent, ad solidum annum qui solis naturali conuersione conficitur, necesse erat certis temporibus certum dierum numerum interponi, vt menstruæ lunæ cursus cum solis ratione congruerent. Hos igitur dies Africanus eximit, & ex illis ad rationem annorum quibus vtebantur Hebræi reductis, annos quindecim facit. Hos autem ad quadringentos & septuaginta & quinque annos, tot enim demonstrauimus inter vicesimum Artaxerxis annum, & quintumdecimum Tiberij intercessisse, adiungit, vt quadringentorum & nonaginta annorum summam expleat. Quod quidem nimis inconsideratè & nimis licenter effecit. Primum enim intercalares dies eximere, qui sunt insiti necessario, ne temporum perturbatio, & confusio sequeretur, non est explere certum, & definitum annorum numerum, sed temporum ordinē certum & necessaria ratione constitutum disturbare. Deinde nō animaduertit vir diligentissimus vnam hebdomadem nempe septuagesimā in eundem numerū includi minime posse. Ea namque post quintumdecimum Tiberij annum censenda est. Tolerabilius certè multo fuisset, non nimis olympiadum numeris astringi, quam vim contra ius & fas temporibus intētare. Sed vt opiniones omittamus, certum mihi est illius sententiam qui labi non potest arctissime complecti. Iudæi turpissime delirant: Eusebius toto cælo aberrat: Africanus vt ad olympiades adhærescat, tempora conturbat. At ego habeo certissimum antiquitatis auctorem, quem qui secuti fuerint, errare non poterunt. Quis inquis ille est? Daniel Propheta, aut vt rectius dicam, Angelus Gabriel, qui Danielē erudiuit.

d *Is*

Is igitur dicit futurum, vt ab euentu prædictionis Ieremiæ, qua de instauratione vrbis illius Ierosolymitanæ vaticinatus fuerat, septem prius hebdomadas annorum, deinde post vrbem videlicet instauratam, alias sexaginta & duas numeremus, quo tempore futurum dicit, vt Christus Pontifex, Rex, & Imperator noster vim sui numinis in sceleribus exterminandis, & in animis expiandis indicaret. Aliam deinde hebdomadem adiungit, quæ fœdus sanciret, & confirmaret, qua dimidiata, hoc est intra quam (nec enim semper medium in sanctis literis medium Aritmethicum significat) erat Christus occidendus, & per illud sacrificium sanctissimum adumbrata sacrorum sanctitas obliteranda. Hoc tempus effluxisse nouimus: & quo tempore transacta omnia sunt, exploratum habemus: vnde sint hebdomades inchoandæ minimè laboramus. Vt tamen quod opinor libere dicam, is sum qui putem, eos qui à vicesimo Artaxerxis anno numerum hunc annorum ducunt, errare. Quomodo? Inquies. Quia non eo anno vrbs ædificari atque muniri cæpit. Gabriel vero monet, vt ab exitu verbi, hoc est ab euentu prædictionis Ieremiæ de instauranda ciuitate numerum colligamus. Ergo si constiterit aliquot annis ante ædificari vrbem cæpisse, non ne perspicuum erit, ab eo tempore, & non à vicesimo Artaxerxis anno septuaginta hebdomadas esse computandas? At id ex Nehemia facillimè constat. Narrat enim ille fuisse anno vicesimo Artaxerxis allatum sibi nuncium de incommodis quibus affecti erant illi Iudæi, qui Ierosolymam incolebant. Muri enim excisi fuerant à

gentibus finitimis, & portæ vrbis exustæ. Quos muros quæso disiectos, aut quas portas ambustas fuisse conqueritur? Illos ne muros, quos Chaldæi disturbauerant, aut portas, quæ fuerant in cinerē in vrbis cōmuni incendio redactæ? Ineptum certè fuisset, cladem quæ centum & quindecim iā annis accepta fuerat, quasi recentem calamitatē lamentari: aut certè de re tam antiqua, quasi paucis illis diebus accidisset, nunciū afferri. Illi igitur muri quos vicinæ gentes maxima ex parte disiecerant, & portæ quas exusserant ad opus nouum pertinebant. Ergo constat multo ante vicesimum annum Artaxerxis mœnia & muros excitari cœpisse. Sed quo tempore operis fundamēta iacta sunt? Num anno quinto Artaxerxis, quo tempore Esdras Ierosolymam venit, vt populum legis disciplinis instrueret? Non prorsus. Nec enim apud Esdram fit operis illius mētio, quod si tunc inchoatum fuisset, id Esdras minimè tacuisset. Esdras præterea primis illis diebus omnē operam, & studium in legis disciplina, & in ornamentis templi, & in constituenda religione consumpsit. Post aliquos annos, cum Artaxerxes egregia in Iudæos voluntate propenderet, factum est, vt illi ea principis humanitate freti muros & mœnia instauranda susciperent. At gentes finitimæ inuidia furentes opus maxima ex parte disiecerunt: & probris innumerabilibus Iudæos affecerunt. De hac iniuria grauem querimoniam apud Artaxerxem habuit Nehemias: & ad eam propulsandam opes & præsidium postulauit. Ierosolymā igitur profectus operā dedit, vt quod corruerat instauraret: & quod inchoatū fuerat absolueret: vrbēq. firmißimè muniret.

Quod tamen opus non ita facilè perfici poterat, cum hostes in Iudæos frequenter incursarent. Iudæi igitur necessario erant in duas partes distributi, ita vt vna pars operi diligenter incumberet: altera vero pars armis hostem repelleret. Ex anno igitur Artaxerxis vicesimo vrbs Nehemiæ præsidio liberius ædificari, & frequetari cæpit. Opus tamen aliquot ante annis inceptum fuerat, à quo tempore hebdomades inchoandæ sunt. Quotus ille inquies annus fuit? vt verum fatear ignoro. Hoc vnum scio, nec fuisse quintum, neq. vicesimum Artaxerxis annum, vt demonstratum arbitror: sed aliquem inter hos duos annos interiectum. Si igitur Olympiadum ratio vera & constās est, si Artaxerxis vicesimus annus fuit quartus annus Olympiadis tertiæ & octogesimæ, & ita si ducentesima secunda olympiade anno secundo Ioannes sibi assignatum munus obire cæpit, necessario concluditur exordium hebdomadum à duodecimo Artaxerxis anno sumendum esse. Sic autem vt ex ante dictis intelligi potest, olympiadū numerus ad rationem hebdomadum apte quadrabit. Octo namque anni qui deerant à principio ædificationis sumi poterunt, cui rationi nullum sanctarum literarum testimoniū repugnat. Sed vt iam ex his scopulis enauigare possit oratio, hoc certè constat, illud Gabrielis effatum de hebdomadum termino ad Christum humanæ salutis auctorem pertinere. Siue igitur, à primi templi excisione vt Iudæi faciunt, hebdomadum sumas initium, siue cum Africano à vicesimo anno Artaxerxis numerum incas, siue si olympiadum ratio constans est, ipsa nos facere admonet à duodecimo Artaxerxis

anno hanc annorum summam efficere velis, siue quamcumq. aliam opinionem eorum, qui de hac quæstione disseruerunt, se qui constituas, hoc certè perspicuum est, illas hebdomadas multis ab hinc seculis effluxisse. Quæ igitur amentia Iudæos vexat? Quis eorum mentes furor exagitat? Quæ tam diræ pœnæ gentem sceleratam, & impiam persequuntur? Quod tam dirum scelus in se conceperunt, ob quod sanitate mentis spoliantur? Quod quidem supplicium tantum fuit, vt reliqua omnia mala magnitudine superaret. Nullum namque supplicium esse poterit mentis cæcitate funestius. At illi ita excæcati sunt in clarissimo numinis diuini testimonio, in certissima temporum ratione, in luceque meridiana, quasi in tenebris ruant, & errore immanissimo compleantur. In qua quidem miseranda caligine debitas pœnas facinoris illius quo nullum maius cogitari potest, expendunt. Illum enim pontificem maximum nō vnctione legis antiquæ, sed spiritus sancti numine perfusum, illum sanctū sanctorum totius sanctitatis & pietatis architectum, illum sceleris extinctorē, mortis euersorem, vitæ, salutis, atque dignitatis auctorem, qui diuinum statum omnibus offerebat, in crucem immanissimè sustulerunt. Nunc veniat Aggæus, vt non minus vehementer perditæ gentis amentiam conuincat. Sic enim apud illum Deus loquitur. Adhuc semel & breui, commouebo cælum & terram, & mare, & desertum, & incultum solum. Et commouebo omnes gentes, & veniet bonum cunctis gentibus expetendum: & implebo domum istam gloria. Maior erit gloria domus huius posterioris quā prioris, dicit dominus exer-

 cituū

cituum: & dabo pacẽ in loco isto, dicit dominus exercituum. Hoc in loco Deus ipse prædicit fore, vt secundum templum primo clarius futurum sit. Id autẽ quomodo fieri potuisset? Primum enim quod Solomõ ædificauit, fuit magnitudine am plius, opibus illustrius, opere pulchrius, & magnificentius. Illud non principes humiles, & inopes, non ita pridẽ è seruitute liberati, sed Rex opulentissimus, sapientissimus, summis sum ptibus extruxit: & singulari quadã religione dedicauit. In illius antiqui tẽpli dedicatione Deus præsentiam suam declarauit, & quod maximũ fuit olim placatissimi numinis argumentum, ignis à cælo demissus hostias admirabili incendio cõsumpsit. Erat præterea in primo tẽplo arca fœderis, erant tabulæ manu Dei ipsius inscriptæ, erat ignis sempiternus è cælo demissus, erãt diuinæ clemẽtiæ monimenta. At in tẽpli secundi statu res erãt afflictæ. Sic enim Iudæi libertatẽ recuperarunt, vt nõ omnino sui iuris essent, sed Persarũ Regibus obedirent. Interim vero vicinorum odio laborabãt, & bellis assiduè vexabãtur: opusq. fuit sæpe multis incõmodis intermissum. At postquã fuit absolutum, neq. flãma cælestis, vt asserunt Iudæi, hostias deuorauit: neq. epulũ fuit vt olim, vniuerso populo munifice datũ. Arca fœderis, ignis cælestis reliquiæ minimè cõparebant: Omnia namq. fuerant illis cõmuni exitio & vastitate cõsumpta. Zorobabel quidẽ & alij qui prius tẽplum non viderant, gaudio exultabãt. Senes autẽ qui tẽpli antiqui magnificentiã memoria continebant, cum cernerent quantum secundum illud tẽplum ab antiquo distaret, lamentis se dedebant. Et tamen Deus ipse dicit tẽplum illud multo

clarius

clarius priore futurum. Claritatis autem rationem illam aßi gnat, quod esset stante illo templo venturum illud summum bonum, gentibus cunctis amabile & expetendum, quod erat sui luminis splendore templum illustraturum: & pacem animorum omnibus, qui disciplinam illius acciperent, daturum. Meum inquit est aurum, meum argentum. Quasi dicat, facillimè potuissem domum istã auro, & argẽto, & margaritis exornare. Sed aliæ sunt opes multo clariores, quibus templum istud cumulare decreui. Implebo namq. domum istam gloria. Quæ gloria poterat esse, quæ tẽpli primi gloriã superaret, nisi Christi ipsius numen atq. disciplina, qua tẽplum ipsum magnificentißime decorauit? Aut ostendant Iudæi, quæ gloria fuit illa tanto prima clarior & magnificẽtior. Num est aliquis adeo tardus & hebes, qui nõ videat hanc diuinã promissionẽ ad Christum pertinere? Quis enim alius esse potuit, in quo gentes vitæ præsidia collocarẽt? Quis salutẽ dare, & sempiternã pacẽ conciliare posset? Ergo illo tẽplo stãte opus erat, vt Christus adueniret: vt diuini promißi fides euentu certißimo cõprobaretur. At tẽplum illud est dirutũ, euersum, flammis exustum, monimenta omnia cõminuta atq. dißipata: & tamen illi cum diuinũ beneficium summa fide præstitũ aspernati sint, spẽ alterius beneficij in inanitate constituendã arbitrantur. Quid exspectant miseri? Cur tã multis seculis se spe fallacißima deludi patiuntur? Cur euerso tẽplo, quo stante beneficium illud summũ conferẽdum erat, non similiter incisas inanes cogitationes esse considerant? Cælum in nostræ salutis exortu nouo gaudio cumulatũ fuit: terræ noua et insolita luce

collustratæ sunt: gentes vltimæ certatim ad Christum inflammato studio confluxerunt: soli Iudæi in spe tam diuini muneris enutriti minimè cōmouentur: salutem suam produnt: summumque Dei beneficium execrāda temeritate cæci repudiāt. Tempus oraculo diuino præfinitum cernunt: ipsi tamen se ad inania quædam secula, quæ sibi finxere reseruant: templum funditus euersum lugent: & tamen suæ vitæ atq. salutis interitum minimè lamentantur: Christi aduentum Deus nō in tempus ita longinquum differendum esse promiserat: at illi neque tam multis seculis sine vllo fructu transactis quam inani fiducia nitantur edoceri volunt. Id interim animaduertēdum est, quam singulari ratione optimus ille parens & dominus eorum saluti prouiderit. Erant illi quidem signis & imaginibus ad Christi fidem paulatim instituendi, antequā Christus adueniret. Sed ne vmbris assuefacti studium ipsius veritatis signis adumbratæ abijcerent, Deus signa remouebat, vt veritatem intueri condiscerent. Tabernaculum fuit opere excellenti constitutum, vt tabernaculum illud, quod non erat à loco in locum mutandum, nempe in quo Deus erat semper habitaturus obscure designaret. Homines in tabernaculo illo vitæ præsidia constituenda putabant. Fuit igitur vtile, vt illud tabernaculum dissiparetur. Regnum erat fundandū quod imaginem regni sempiterni gereret. Ne autem homines in Solomonis regno spem salutis reponerent, fuit necesse regni illius opes diuidi, & imminui, tandemque extingui, atq. deleri. Templum similiter quod diuini templi, quod est Christi corpus, similitudinē cōtinebat, similiter excisum & inflāmatum

matum fuit: sacerdotium ob eam caussam funditus euersum est: secūdum templum eundem casum subijt: omnia deniq. signa remota sunt, ne contemplationi veritatis ipsius officerēt: & tamen Iudæi spoliati signis omnibus, nudati rerum imaginibus, mentem in verum templum signis designatum intendere, illudque intueri recusant.

DE SAPIENTIA
LIBER SECVNDVS.

LLI quidem qui diuinorum hominum scripta diligenter euoluerint, & prophetarum monimenta exactè perpenderint, & quā apte omnia quæ de Christi virtute, sanctitate, numine sempiterno, de tēpore deniq. quo erat terras lustraturus, cum illius actibus & vita conueniant, mente perceperint, non profectò signa Iudæorum more flagitabunt. Omnia enim ita sunt clara & illustria, vt in dubium vocari minimè possint. Instant & vrgēt nihilominus Iudæi, atq. signa petunt, quasi potuerint vnquam illi, quorum animi ad cælestem disciplinam prorsus obduruerint, vllis signis ad sanitatē reuocari. Vt tamen illis aliquo modo satisfaciamus, aliquot signa oratione perstringemus; quorum quædam Christi ortū antegressa sunt: quædam autem cum illius ætate coniuncta

fuerunt: quædam postremo mortem illius & ascensum in cælum, & euãgelij latißimè diffusi disciplinã consequuta sunt. Vt ab antiquioribus & obscurioribus signis ordiamur, Isaac cum humeris ligna portauit, quibus erat, vt pater in animo habebat, inflammandus, Christi humilitatem, & obedientiam, & animi ardorẽ, quo erat pro salute humani generis immolãdus luculenter expreßit. Iacob cum iter in Mesopotamiam haberet, & Deum innixum scalæ quæ in cælum penetrabat, per somnium vidit, Christi mẽtem sanctißimam, cui diuinum numen incumbit, mente contemplatus est. Ille enim scala est, per quam ascensus in cælum datur: & per quam ad nos bona cælestia Angelorum opera deferuntur. Itaque vir sanctus postquam experrectus fuit, tanti mysterii cõsideratione tremuit: & ait, Vere dominus erat in loco isto, & egõ nesciebã. Deinde quam terribilis est inquit locus iste? Non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli. Domus enim Dei est. In illo enim Deus verè atq. semper inhabitat: est etiã cæli porta, nemini enim vnquam aditus in cælum nisi per Christum patuit. Et vt magis quod animo continebat, signo aliquo designaret, lapidem in monimentum statuit, quem oleo perfudit. Lapis enim Christum, quem literæ sanctæ lapidem appellare solẽt, significabat: similiter & oleum, vnctionis diuinæ, qua Christus perfusus fuit, mysterium continebat. Ioseph à fratribus nefarie proditus, & spoliatus, & venditus, & in carcerem insidiis impurißimæ mulieris inclusus, & è carcere tandem liberatus, & in summo imperio constitutus, vt Aegyptios primum, deinde genus suum aleret, atq. sustentaret: Christi formam

mam gessit, qui erat suorum scelere prodendus, pecunia hostibus addicendus, crudelitate & inuidia necandus: & è mortis carcere virtute diuina reuocandus: vt primum gentium vniuersitatem cælesti Pabulo nutriret: atque postremo Iudæorum genus ad illum conuersum eodem Pabulo satiaret. Moses in ortu suo ad necem quæsitus, postea à suis improbatus, & metu in exilium pulsus, atque tandem populi princeps, libertatis vin lex, salutis auctor, legislator, sacrorum antistes effectus est, vt Christi similitudinem gereret, qui vt tyranni crudelitatem deuitaret, exulauit, & inde reuersus salutem, libertatem, & dignitatem suorum constituit: legem sempiternam sanxit: se in sacrificium obtulit: proprioque sanguine litauit: violatamque religionem expiauit: nostraque flagitia in profundo demersit, vt inuitis hostibus à quibus expulsus & eiectus fuerat, imperio atque sacerdotio sempiterno fungeretur. Virga Mosis in colubri speciem versa regiam Christi maiestatem in similitudine carnis peccati latentem (alieni siquidem peccati pœnas ipse luit) apertè designauit. Horror ille, qui Mosem perfudit, ita vt virgam fugeret, crucis offensionem quæ à Christo Iudæos alienauit, luculenter expressit. Cum vero Moses Dei iussu caudam serpentis apprehenderet, virgæ pristinam speciem redditam aspexit: vt futuram Iudæorum conuersionem adumbraret, qui vltimis exilij temporibus ad Deum conuersi in Christo non peccati similitudinem, sed Regij decoris amplitudinem intuebuntur. Quid azymorum pastus? Quid herbarum agrestium amaritudo? Quid agni sanguis

adium

ædium postibus atq; superis liminibus aspersus? Quid illa in agno vorando celeritas atq; festinatio significabat? An parũ liquet istis signis & vitæ puritatem, & dedecoris admißi dolorem, & sanguinis illius quo sumus à peste sempiterna redẽpti, virtutem, & ardentißimum pietatis studium quo Christus est in animi visceribus condendus, & summam denique Christi benignitatem adumbrari? An hæc omnia, si non fuissent maximarum rerum signa, tanta cæremonia & religione fuissent imperio summi & sapientißimi domini, qui nihil sine caussa molitur, & efficit, designata atq; constituta? Hæc si Iudæi nihil significare dixerint, Deum ineptiarum impie & furenter insimulabunt. Si rerum maximarum significationem continuisse confeßi fuerint, ostendant, quid maius & amplius, & salutarius generis humani salute, Christi sanguine constituta signis illis portendi atque præmonstrari potuisset. Nubes die solis ardorem arcebat, nocte lumen præferebat, & vt iter monstraret anteibat, vt præsidium spiritus diuini quod Christus ipse suis afferre solet adumbraret. Illius namque præsidio fit, vt dum illum sequimur, nec vllus nos infestæ cupiditatis atque libidinis ardor amburat; nec vllus error mentis aut flagitiorum tenebræ à recta via deducant. Mare Ægyptios absumpsit: Hebræis viam latam in mediis fluctibus aperuit: vt intelligi posset, scelera eorum qui à peccatis auersi Christum secuti fuerint, esse gurgitis profundi fluctibus obruenda: & illis aditum per medias aquas aperiendum: quo cursum iustitiæ cum laude sempiterna conficiant, atque in cælum tandem ascendant. Ros

admi-

admirabilis è cælo demissus multitudinem aluit: è lapide Mosis virga percusso aquæ perennes emanarunt: quibus omniũ sitis restincta fuit: vt cerneretur vitam omnium nostrum esse pane cælesti sustentandam: animorumque sitim muneribus diuinis quæ ex Christo diuina securitate percusso proflu xerunt, explendam. Adde nunc tabernaculi extructionem, sacerdotijque religionem, fœderis sacramentum, varias lustra tiones, & expiationes. Adde brutorum animantium stragem, sanguinis effusionem, carnium nidorem, & aceruos cinerum, quibus rebus omnibus, si eæ nihil quod esset Dei maiestate dignum, significabant, quid magis ineptum & superstitiosum cogitari poterat? Num inquit ipse Deus comedam carnes tau rorum? aut sanguinem hircorum potabo? vt autem nemo dubitare posset illa omnia magnarum rerũ signa esse, illa Dei verba toties repetita cernimus. Omnia inquit, fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est in monte. Quæro igitur à Iudæo, cuius rei sibi in monte monstratæ Moses similitudinem secutus est, cum tam multiplicis operis fabricam designauit? Quid vidit? Quid inspexit? Necesse namque erat, vt aliquid multo pulchrius opere quod molitus fuit, animo complecteretur, ad cuius formam & speciem, omnia formanda præscriberet. Aliter enim pulchrum opus minimè fieri potuisset. Nec enim opus aliquod laude dignum fingi & effici potest, nisi in artificis mente species illustris insideat, qua nihil in eo genere pulchrius cogitari possit, quam artifex imitari conetur. Quæ igitur species illa fuit? Si dixerint Iudæi inanem quandam imaginem in monte apparuisse, quæ taber

naculis

naculi faciendi similitudinem cõtineret. Ergo tabernaculum quod extructum postea fuit, multo certè fuit specie illa inani præclarius. Magis igitur erat, cur inanis illa forma ad exemplum tabernaculi fingeretur, quam tabernaculum ad imaginis inanis exemplum. Si dixerint speciem illam quam Moses in monte vidit, solidam fuisse, rursus interrogabo, quomodo tam cito euanuerit. Deinde quid opus alia molitione fuerit, cum tabernaculum illud, nempe quod esset, si illi vera loquũtur, à Deo fabricatum, multo melius religioni seruire potuisset. Quærerem deinde quod exemplum vtriusque tabernaculi extiterit, cum nihil omnino ab artifice fieri possit, quod nõ ad aliquod exemplum mente perceptum dirigatur. Non igitur species inanis illa fuit: tum enim exempli perfectionem & pulchritudinẽ minimè contineret: neque solidi operis fabricatio, sic enim opus altero tabernaculo non fuisset Itaque exemplum illud, quod vir diuinus lumine & splendore diuini spiritus illustratus mente & cogitatione complexus est, id fuit, quo nihil pulchrius, nihil perfectius, nihil magis suis omnibus numeris & partibus absolutum cogitari potuisset. Potest autem quidquam pulchrius, clarius, & magnificentius cogitari Christi sacerdotio, sanctitate & religione? Non certè. Ille enim est illud verum, immobile, sempiternum tabernaculum, in quo Deus, vt prædixit Isaias, sibi sedem stabilem atque sempiternam cõstituit: ille sacerdos sanctissimus, qui pacem nobis sempiternam conciliauit: ille sacrificium acceptissimum, cuius meritis atque virtute patris numen placatur, & nobiscum fœdere sempiterno cõiungitur.

Hoc

hoc ſi Iudæus fateri non vult, aliquid aliud quod Deum magis deceat, oſtendere conetur: vt magis animi ſui tenebris damnati ſtuporem & amentiam demonſtret. Populus tædio & labore cōfectus in Deum petulanter inuectus eſt. Deus in ſceleris vindictam ſerpentes immiſit, qui morſu ignito atque venenato multos interemerunt. Populus errati veniam flagitauit. Moſes Dei iuſſu ſerpentem æneum finxit, & haſta in altum propoſuit: vt omnes qui erant ſerpentium morſibus icti in æneum ſerpentem intuentes ſanarentur. Quæro igitur illa ſanandi vis in ære fuit? An in ſerpentis figura? ſi fuit in ære, cur non illud ad ſanandos morſus viperinos adhibemus? Si in figura, cur non multo magis eandem vim ſerpentibus viuis aſcribimus? Si vero ſanitatem neque materia, neque forma ſerpentis, ſed diuina tantum benignitas attulit, quid attinebat æneum ſerpentem conflare, & ſublimem tollere? An Deus niſi formam illam tetram & horridam aſciuiſſet, non potuiſſet hominibus ope præſentiſſima medicari? vertant ſe in omnia Iudæi. Nec enim aliam cauſſam ſerpentis conflandi & tollēdi reperient, præter Chriſti ſignum. Chriſtus enim qui peccatum non fecit, cum actus in crucem peccati pœnam ſuſtinuit, peccati ſimilitudinem vt peccata noſtra ſanaret, arripuit. Hoc autem experiundo ſentimus. Quoties enim antiqui ſerpentis morſu ſauciati in Chriſtum pro nobis in crucem ſublatum intuemur, opemq. illius ſupplieiter imploramus, ſanitatem confeſtim recipimus. Muri Iericho tubarum clangore corruerunt, vt euangelij vis inſignis fieri poſſet, cuius ſonitu Satanæ propugnacula

&

& munitiones deijciuntur, & funditus euertuntur. Similiter Gedeon non armis, sed lucernis & tubarum clangore Madianitas exterruit, vt simili signo splendor atque vis disciplinæ cælestis explicaretur. Samson solus inermis, funibus alligatus, hostium crudelitati permissus, eorumque multitudine circunfusus vincula perrupit: asini maxillam corripuit: in hostes ferociter inuectus mille occidit: reliquos in fugam conuertit, vt Christi robur inuictum portenderet, qui proditus & relictus à suis, & hostium immanitati traditus, & cruci tandem affixus, atque mortuus, & in sepulchrum inclusus in manes inferos inuasit: inimicorum stragem edidit: mortis vincula perfregit: Apostolorum rudi simplicitate dæmonis infestissimi copias fudit, illiusque arces & mœnia disturbauit. Ionas quẽ balena deuoratum post triduum viuum & incolumem in littus euomuit, num obscure Christũ mortis faucibus absumendum, & die tertio suscitãdum hoc tam admirabili signo præmonstrauit? ætas me deficeret, si vellẽ omnia signa quæ Christi ortum antecessere, consectari. Neque enim sacrificiorum genera, neque instituta libamina, neq. Dauidis regnum, neq. Solomonis amplitudinem, neque templi sanctitatem, neque alia multa tacuissem, quæ Christi imaginem cõtinebant. Sed vt modum orationi statuamus, consentaneum est, vt ea signa summatim perstringamus, quæ cũ Christi ipsius ætate coniuncta fuere. Non hic dicam quomodo antequam Christus nasceretur, id Gabriel Angelus Mariæ pronunciauerit: quantam lætitiam cælestis nuncius pastoribus in pecorum custodia vigilantibus attulerit, quam iucundo concentu & harmonia

monia cælites Christi natalem diem celebrauerint, quanto mẽtis ardore Magi ab vltimis terris, vt puerum adorarent aduenerint: stellæ ductum & reliqua signa prætermittam, quæ Iudæi minimè confitentur, vt ea quæ confitentur attingam. Iacob futurum prædixerat, vt non deficeret ex stirpe Iuda, qui princeps esset in populo, donec Christus adueniret. Daniel tempus præfinitum asseruerat, intra quod tempus erat Christus venturus. Aggæus futurum prænunciauerat, vt stante illo secundo templo veniret ille generis humani liberator, in cuius benignitate gentium salus erat collocanda. Nemo dubitabat, quin tempus illud elapsum fuisset. Necessitas opem diuinam in rebus propemodum euersis flagitabat. Regnum enim conciderat: pontificum auctoritas erat imminuta: populi libertas oppressa: reip. status omnino conuulsus: remedii cupiditas animos omnium solicitabat: spes eos interdũ erigebat. Neque deerant interim, qui tanta opportunitate tẽporis abusi Christi nomen impudenter assumerent. Sic enim Theudas, sic Iudas Galilæus, sic Ægyptius ille, cuius (vt est in actis Apostolorum) mentionem fecit Lysias, sic tandem alij viri pestilentes in Christi nomen inuaserunt. In hac igitur tanta animorum fluctuatione, quid Iudæis faciẽdum erat, vt verum Christum à falso distinguerent? Primum quidem animaduertendum, an is qui se Christum esse iactaret, esset ex tribu Iuda, & ex stirpe Dauidis oriundus: an natus esset in Bethlehem, vt propheta Micheas futurum prædixerat, an esset pauper: an mitis & humilis, an superbis infensus: an supplicibus benignus: an iustitia & sanctitate præcelleret: an ho

& munitiones deijciuntur, & funditus euertuntur. Similiter Gedeon non armis, sed lucernis & tubarum clangore Madianitas exterruit, vt simili signo splendor atque vis disciplinæ cælestis explicaretur. Samson solus inermis, funibus alligatus, hostium crudelitati permissus, eorumque multitudine circunfusus vincula perrupit: asini maxillam corripuit: in hostes ferociter inuectus mille occidit: reliquos in fugam conuertit, vt Christi robur inuictum portenderet, qui proditus & relictus à suis, & hostium immanitati traditus, & cruci tandem affixus, atque mortuus, & in sepulchrum inclusus in manes inferos inuasit: inimicorum stragem edidit: mortis vincula perfregit: Apostolorum rudi simplicitate dæmonis infestissimi copias fudit, illiusque arces & mœnia disturbauit. Ionas quẽ balena deuoratum post triduum viuum & incolumem in littus euomuit, num obscure Christũ mortis faucibus absumendum, & die tertio suscitãdum hoc tam admirabili signo præmonstrauit? ætas me deficeret, si vellẽ omnia signa quæ Christi ortum antecessere, consectari. Neque enim sacrificiorum genera, neque instituta libamina, neq. Dauidis regnum, neq. Solomonis amplitudinem, neque templi sanctitatem, neque alia multa tacuissem, quæ Christi imaginem cõtinebant. Sed vt modum orationi statuamus, consentaneum est, vt ea signa summatim perstringamus, quæ cũ Christi ipsius ætate coniuncta fuere. Non hic dicam quomodo antequam Christus nasceretur, id Gabriel Angelus Mariæ pronunciauerit: quantam lætitiam cælestis nuncius pastoribus in pecorum custodia vigilantibus attulerit, quam iucundo concentu & harmonia

monia cælites Christi natalem diem celebrauerint, quanto mẽtis ardore Magi ab vltimis terris, vt puerum adorarent, aduenerint: stellæ ductum & reliqua signa prætermittam, quæ Iudæi minimè confitentur, vt ea quæ confitentur attingam. Iacob futurum prædixerat, vt non deficeret ex stirpe Iuda, qui princeps esset in populo, donec Christus adueniret. Daniel tempus præfinitum asseruerat, intra quod tempus erat Christus venturus. Aggæus futurum prænunciauerat, vt stante illo secundo templo veniret ille generis humani liberator, in cuius benignitate gentium salus erat collocanda. Nemo dubitabat, quin tempus illud elapsum fuisset. Necessitas opem diuinam in rebus propemodum euersis flagitabat. Regnum enim conciderat: pontificum auctoritas erat imminuta: populi libertas oppressa: reip. status omnino conuulsus: remedii cupiditas animos omnium solicitabat: spes eos interdũ erigebat. Neque deerant interim, qui tanta opportunitate tẽporis abusi Christi nomen impudenter assumerent. Sic enim Theudas, sic Iudas Galilæus, sic Ægyptius ille, cuius (vt est in actis Apostolorum) mentionem fecit Lysias, sic tandem alij viri pestilentes in Christi nomen inuaserunt. In hac igitur tanta animorum fluctuatione, quid Iudæis faciẽdum erat, vt verum Christum à falso distinguerent? Primum quidem animaduertendum, an is qui se Christum esse iactaret, esset ex tribu Iuda, & ex stirpe Dauidis oriundus: an natus esset in Bethlehem, vt propheta Micheas futurum prædixerat, an esset pauper: an mitis & humilis, an superbis infensus: an supplicibus benignus: an iustitia & sanctitate præcelleret: an ho-

minibus cælestis iustitiæ disciplinam traderet: an postremo signa virtutis diuinæ daret, quæ fuerant (vt olim Prophetæ dixerant) opera illius edenda. Tunc enim erant venia digni, si signa peterent, vt illis admoniti intelligerent, quis verus Christus esset, & quis se Christum ementiretur. Si autem viderent omnia quæ de Christo diuini viri, vel de genere, vel de natali solo, vel de moribus, & vita, vel de doctrinæ ratione dixerunt, in Christum quadrare, illum tunc sine vlla cunctatione sequerentur. Vt autem genus, & natale solum, & sanctimoniam illius quæ optimè cum prædictionibus prophetarum conueniebāt, omittamus, quis illo tempore cæcis visum, surdis auditum, mutis eloquentiam, leprosis sanitatē donauit? Quis ægrotis omnino desperatis salutarem medicinam adhibuit? Quis frænū tumidis fluctibus atq. procellis iniecit? Quis dæmones è corporibus quæ obsessa tenebāt, eiecit? Quis mortuos atq. adeo sepultos voce tantum in vitā restituit? Multa signa prophetæ per illum danda prædixerāt: illa & alia multa edidit, quibus apertissimè suū numen ostēdit, neq. vos ô Iudæi ab illo opera nimis admirāda facta fuisse negatis. Quis ergo vos impedire potest, quo minus illius numē vereamini? Signa quidem inquiunt ab illo nimis admiranda facta fuisse fatemur: sed illa fuisse diuina virtute edita negamus. Quis ergo alius tunc signum diuinæ virtutis ostendit? Nemo. At tempus instabat, & signis erat vobis explorandum, quis vere aut falsò Christi nomen vsurparet. Quod si nullum alium actorē operum mirabilium proferre potestis, & miracula cum prophetarum prædictionibus, cum temporis opportunitate, cum an-

norum

norum præfinitione congruebant, quæ malum fuit iſta temeritas, atq. veſania, quæ vos à via ſalutis auertit, & in tātum & tam immane ſcelus præcipites exturbauit? Non igitur tēpus ſolum ad diuinorum hominum prædictiones & effata præfinitum, nec opera tantum mirabilia numine noſtri liberatoris effecta vos impietatis execrabilis deteſtādo ſcelere cōdemnant: ſed etiam ipſi contra vos teſtimonium dicitis, vosq. ſempiterno ſupplicio dignos eſſe iudicatis, cum opera à Chriſto edita fuiſſe fatemini, quæ nemo vnquam vir diuinus, quāuis mira ſanctitate præcelleret deſignauit. Et tamen tam impudentes eſtis, vt opus quod nullo modo niſi diuino numine fieri poteſt, humanis artibus effici potuiſſe cōtendatis? Quod ſi etiam ſignis editis vobis adhuc dubitandi materia reſtabat, & vos nullam notam habetis, qua ſigna diuinitus oſtenſa à reliquis ſignis internoſcatis, quid vobis ad explorandam veritatē reliquum feciſtis? Argumenta contemnitis: ſigna poſtulatis: ipſa rurſus ſigna furenter eluditis. Sapientia autem vobis non aliter quam aut argumētis firmiſſimis, aut ſignis clariſſimis parāda eſt, quorum vtrumq. repellitis. Reſtat igitur vt ſemper amentes & ſtupidi ſitis. Fingite animis Meſſiæ illius quem impie & inaniter expectatis aduētum. Nunquid ab illo ſigna poſtulabitis? An abſq. ſignis eſtis cuiuis fraudulento fidem habituri? Si abſque ſignis vllis credituri eſtis, reliquum eſt, vt quemuis circumforaneum præſtigiatorem ſequamini. Si vero ab illo poſtulaturi eſtis ſigna, in quem finem quæſo? Quomodo enim poteritis diſcernere, an ſigna illa ſint diuinitus edita, an humano artificio confıcta? Deinde

quis ille tantus & tam immanis furor extitit, vt ea, quæ nullo modo nisi à Deo fieri possunt, artibus humanis ascriberetis? Non cernitis homines amentissimi à vobis Dei nomen violari, gloriam obscurari, numen illius contemni: & interim non toto corpore cõtremiscitis, nec iudicium extimescitis? Homines olim, qui gloriam Deo debitam ad homines, aut ad simulacra transtulerunt, nunquam tantum commentitijs numinibus tribuendum esse statuerunt, vt eis vim istam concederent, vt signa darent, quæ vos nescio qua dementia vexati artificio humano fieri posse contenditis. Dæmonibus quidem aut hominibus fortasse licebit oculos eruere, necẽ inferre, membra debilitare: at visum reddere, vitam restituere, nemo potest, nisi solus Deus bonorum omnium principium, & fons. Ille namque solus est, cuius ope lux, vita, salus, dignitas omnium continetur. Et tamen vos eo dementiæ progressi fuistis, vt Dei ipsius gloriã ad artes humanas, vel vt rectius dicam, stygias transferre niteremini. O deplorandam cæcitatem, ô scelus execrandum, ô dirum supplicium, quod infandi facinoris isto tanto furore mentis exoluitis. Nullum enim supplicium est amentia, & cæcitate detestabilius. Creditisne Isaiam virum diuinum fuisse? Credimus inquient. Prædixit Isaias futurum, vt opera Christi cæci viderent, surdi audirent, muti loquerentur, claudi discurrerent. Videtis cæcos clarè cernere, surdos audire, mutos loqui, claudos ambulare, quid amplius postulatis? & tamen diuinæ virtutis signa humano artificio tribuetis? Sed quæro, quænam fuerit ars illa mirabilium operum effectrix. Deinde Christus eam ab alio

didicit,an per se primus inuenit? Si ab alio didicit,quis magister illius extitit?aut quibus signis magister illius artis suæ disciplinam nobilitauit? Si vero Christus magistrum nullum habuit,qua ratione tam admirandam artem ingenio consequutus est? Non didicit inquiunt aliunde, neq. artem ipse peperit. Sed fuit ars illa patribus antiquis sine scripto tradita, ne res sacrosancta in vulgus emanaret. Hæc autem scientia quæ cabala nominatur,nominis diuini expositione cõtinetur. Qui autem hanc diuini nominis explicationem fuerit assecutus,res admirandas efficiet.Erat autem in adyto templi lapis in quo arca fœderis olim locata fuerat. In eo lapide erat explicatio diuini nominis incisa. Ne autem hæc nominis explicati notitia vulgaretur,& ita rerum omnium mutatio fieret,duo canes ex ære facti sunt,vt siquis ingressus adytũ literas illas legeret,& expositum nomẽ memoriæ traderet,canes horrendum in modum vtrimq. latrarent,vt ita ei qui nomen memoria cõtinebat,ex animo confestim nomen elaberetur. At Iesus Nazarenus cũ esset mira sagacitate præditus, in adytum se fraudulenter intrusit:nomen in charta descripsit:fœmoris cutem dissecuit:chartam in fœmur inclusit:cum exiuit,canes oblatrarunt:is nominis vim cõfestim oblitus est: sed domum rediens cutem rursus aperuit,vi namq. ipsius nominis sanata fuerat:& chartam euulsit,& expositum nomẽ edidicit,cuius vi res illas vehementer admirandas efficiebat. Hæc quidem homines perditissimi commenti sunt,ex quibus quàm detestanda cæcitas eorum sit,clarè perspicitur. Qui enim hæc adeo non dico furẽter & impie,sed inepte & insulse

confingunt, non sunt quibusuis canibus impudentiores: & ipso ære è quo canes illi facti sunt duriores? Quis canibus æneis sensum, & solertiam, & latratum dare potuit? Si homo ille fuit, quis in terris extitit, qui tantum artificio Dædalum superaret? Aut quomodo tam excellentis artificis nomen euanuit? Si vero vis alia fuit humana præstantior, fuit ne illa Deo, an dæmonibus ascribenda? Si diuina vis illa fuit, cur illam calliditas humana fefellit? Si dæmonis artificio facta, cur operibus dæmonis fuit locus in Dei sanctissimo tēplo designatus? Præterea tātæ disciplinæ ratio in paucis ne literis, an in grandi volumine consistebat? Si in paucis literis, cur nō omnes qui cabalæ operam dant, qui sunt innumerabiles miracula edunt? Si grande volumen illud fuit, quo tandem modo potuit in fœmur includi? Præterea quid opus fuit vulnere, cum potuisset, si paruū volumen erat illud, vestis integumento contegere? Sed cum commētum sit ineptissimum, ineptiarum suspicionem minimè vitabit, qui contra illud plura disseruerit. Illud tamen est valde considerandum, qui mētis error, quæ tenebræ vexent improbos: quæ furiæ eorum animos, qui veritatem odio persequuntur exagitent: quibus mendacijs operam dent: quibus fabulis & quam male concinnatis īcumbant. Rectissimo namq. Dei iudicio fit, vt qui lucem fugiūt, tenebris obruātur. Hoc tamen illis interim debemus, quod signa mirabilia à Christo edita fuisse confitētur, quod est verissimum. Id quod fingunt ꝓpter fabulæ stultissimè cōfictæ vanitatē nobis officere non potest. Sed ab his miraculis, quæ Iudæi nimis stulte & imprudenter ad Cabalā referunt,

abeamus,

abeamus, vt alia signa multo clariora consideremus. Nec est enim valde mirādum signum cæcis aspectum reddere, qui sit intra breue tempus morte delendus. Illud est diuinæ probitatis atq. potētiæ signum clarissimum, homines qui mētis cæcitate laborabāt, luce diuina frui, res cælestes inspicere, amore diuinæ pulchritudinis inflāmari. Nō ita magnum beneficium ēst, mutis sermonis vsum restitui: linguā vero maledicētia corruptā sanari, & in laudibus diuinis exerceri, munus & beneficium est perpetua prædicatione celebrandum. Sic etiā non tam admirabile est, lepræ maculā delere, quā vitiorū omnium sordes eluere: neque tam salutare, dæmones è corporibus expellere, quam mentes eorum tyrannide oppressas in libertatem vindicare: neque postremo (vt alia prætermittam) tantum est diuinæ virtutis argumētum, mortuos in vitā reuocare, quātum extinctis animis vitā & lucē concedere. Quo enim animus corpore præstantior est, eo sunt munera quæ in animum conferuntur, ampliora. Vulgus quidem ea signa magis admiratur, quæ in corporibus aspiciuntur, quia quæ fiunt in animo, non ita perspicit. Re autem vera tantum hæc quæ animis tribuuntur excellunt, quantum nullius oratione explicari potest. Nec enim erat digna caussa, cur Dei filius in terras descenderet, vt corporibus ægris, quæ erant paullo post interitu consumenda mederetur: sed vt animos ad naturam diuinā aptos, & ipsius Dei imaginē referentes è pestiferis morbis eriperet. Quid igitur fuit in caussa, cur Dei filius in corporibus curandis tam multa signa ederet? Vt videlicet per illam curationem corporum intelligeremus

illum animorum medicum esse, omnesq. morbos flagitiorum, & scelerum, si velimus illius iussis obtẽperare, facillime depulsurum. In hæc igitur signa maxime admiranda, quæ neque Ægyptiorum Magi, neq. Cabalistæ, neq. Antichristus, nec vlli falsi prophetæ vnquam poterunt assimulare, respiciant Iudæi, & maiora, & ampliora postulare iure non poterunt. Vides ô Iudæe quanta hominum multitudo Christum sequatur? Quam multi sint, qui illi operam dent? Quam incenso studio disciplinam illius audiant? Quære, qui fuerint: quibus institutis vixerint: quæ vitæ conuersio facta sit: & tum demum clariora signa minime requires. Multos enim in eo comitatu reperies, qui fuerant flagitiis infames, qui nunc laude summa castitatis atque puritatis excellunt: multos omnia rapiendi cupiditate flagrantes, qui nunc opibus in caritatis, & humanitatis studio consumptis, ad opes cælestes atq: diuinas aspirant: multos odio furentes, qui nunc pro hostium salute vota faciunt: multos deniq. qui nihil amplum & excelsum cogitabant, & nunc humana cuncta despiciunt, & in cælum ardenti studio mentis efferuntur. Quid igitur dicendũ? Cernis pro flagitio puritatem, pro auaritia beneficentiam, pro odio caritatem, pro desidia vigilantiam, pro imbecillitate fortitudinẽ, & dubitas, quin hæc tã admiranda commutatio Dei ipsius numine facta sit? Quæro enim, verissimæ virtutis ornamẽta diuina, an humana putas? Si humana dixeris, te crimine impietatis alligabis: Quid enim scelestius dici potest, quam cum omnia corporis bona à Deo postulãda censeamus, animi bona quæ sunt multo clariora nobis ipsis ascribere? Si diuina dixeris,

ris, necessario consequens est, vt fatearis illum, cuius benignitate ea omnia cõferuntur, Dei filium esse. Si vides igitur omnes qui se se vere, & ex animo ad Christi studium contulerũt, esse virtutum omnium opibus affluẽtes, cur postulatum signi clarioris nõ omittis, cum signum clarius ostendi nõ posśit? Sed aliud adhuc signum nõ minus admirabile videamus. Christum verberibus cæsum, & spinarum, & sentium corona redimitum in crucẽ sustulisti: manus & pedes illius clauis perfossos aspexisti: membra summis viribus distenta & cruciatibus intolerandis afflicta contemplatus es: cum sitiret, ei fel, & acetum porrigendum curasti: ad hæc indignisśimas in illũ cõtumelias intorsisti: supplicio illius oculos pauisti: & odium quod in illum conceperas exsaturasti. Quæro modò, num te aliqua verborum contumelia perstrinxit? Num aliquod maledictũ iecit? Mediocre ne specimen summæ atque plane diuinæ virtutis existimas, in suppliciis innocentiæ constitutis nullum verbum insolens, ab homine iusto contra sontes atque sceleratos emitti? Quod si sapientia & constantia continet in se inuictæ virtutis argumentum, id quod tu imbecillitati tribuis, est diuinæ virtuti tribuendum: quod ignominiosum existimas, est immortali laude prædicandum. Nam cum virtus atque iustitia semper illustris & ampla sit, tum vel maxime splendor illius eminet, cum ex hostibus sempiternis, & doloribus summis victoriam insignem consequitur. Nulla vnquam iustitia clarior extitit: nulla sententia iniquius vnquam lata fuit: cruciatus nullus acerbior & immanior constitui vnquam potuit: quæ tamen omnia Christus tanta

virtute ſuperauit, vt etiam pro illis à quibus in crucem actus fuerat, ſupplices ad patrem preces adhiberet. Audis ſummæ clementiæ votum, cernis virtutis inuictæ propugnaculum, quod nullæ hoſtium iniuriæ labefactare, nulli cruciatus de ſtatu conuellere potuerunt, & tamen adeo cæcus es, vt diuinæ firmitatis argumentum, ad ſummæ imbecillitatis indicium traducere coneris? Lapis quidem Chriſtus eſt (vt inquit Iſaias) probatus, angularis, precioſus, in fundamento locatus, cuius firmitate Dei domus innititur: & tu vbi lapidis firmiſsimi munimentum cernere potes, quaſi tibi infirmitatis ſummæ ſpecies obiecta ſit, lapidem tibi offenſionis ad ruinam conſtituis. Quid hic referam ſolis obſcuritatem, totiusque cœleſtis naturæ caliginem? Quid horrendos terræ fremitus, velumq. templi diſciſſum? Quid terrorem manibus inferis iniectum, & ſepulcra reſerata, & mortuos excitatos? Quid poſtremo de illo maximo omnium ſigno dicam, quo ſe ipſum Chriſtus ab inferis excitando mortis immanitatem profligauit? Illud vero Iudæorum commentum quam ridiculum? Veriti fuerant, eo quòd Chriſtus ſe à mortuis triduo ſuſcitandum prædixerat, ne diſcipuli illius è ſepulcro corpus auferrent, eumque reuixiſſe dicerent, & ita poſterior error eſſet priore turbulentior. Ne autem id accidere poſſet, ſumma ope præcauendum exiſtimant. Itaque ad Pilatum adeunt: militum præſidium ad ſepulcri cuſtodiam impetrant: obſignatoque ſepulcro diſcedunt. Dum Chriſtus exurgeret, milites obſtupefacti concidunt: Rem Iudæorum principibus annunciant: illi vero milites grandi pecunia corrumpunt,

punt, atq. facilè persuadent, vt dicant se dormientibus Christi discipulos è sepulcro corpus abstulisse. Si hoc inquiunt auditum fuerit, nos præsidem vobis placabimus. O male confictũ mendacium. Si enim milites dormiebant, quomodo furtum illud à discipulis factum fuisse testificari poterant? Sed id omittam, & à Iudæis quæram, quomodo se tam faciles erga milites præbuerunt, quorum somno tantum incõmodum erat publicè subeudum. Timuistis, ne Christi discipuli corpus illius furarentur: ne posterior error maiorem perniciem inferret, quam prior intulerat expauistis. Id quod valde metuebatis, militum negligentia quos custodes apposuistis euenit. Quanta animi facilitate id factum, quo omnis vestra caussa niti videbatur, tulistis? Nec in cælum manus intendistis: nec hominum fidem implorandam esse duxistis: neque milites capitis arcessistis: neque illis paullo atrocius denunciatione periculi minati estis. Tantum vero abfuit, vt male milites acciperetis, vt eis Pilatum placaretis. Num si tota ea fallacia vobis auctoribus conflata minimè fuisset, odium quod vos inflã mabat, & inuidia quæ vestros animos exagitabat pati potuisset, vt in tanto (vt dicebatis) incõmodo non vocibus & querimonijs omnia cõpleretis? Tota fabula impudenter & impie cogitata per se sine vllo argumento vacillat, & claudicat, aut vt rectius dicam, eorum ipsorum testimonio qui fraudẽ commenti sunt, aperte conuincitur. Sed vt fraudem omittamus, consequens est, vt signa quæ Christi mortem consequuta sunt attẽte cõsideremus. Nihil hic dicã de clarissima victoria, qua inferos manes exterruit, hostes sempiternos spoliauit peccati

vim

vim & imperium deleuit, ornatusq. manubijs in cælum bellorum omnium victor ascendit. Illud etiã signum vehementer admirandum præteribo, quod ostensum est, cũ spiritus diuinus è cælo cũ ingenti tonitru, & cæli totius fragore demissus Christi discipulos in vnum locum celebri & clara die coactos, linguis igneis inflãmauit: vt non modo eorum animi diuinitatis amore flagrarent, verum & quam plurimos homines ardentissimo genere orationis incenderent. Miracula sileo: linguarum peritiam taceo: sapientiæ vim, qua discipuli Christi silentium aduersarijs imponebant omitto: ea quæ clarissima, notissima, testatissima Iudæis eo tempore, quo signa rectius peti potuissent, extiterunt, similiter prætermittenda puto. Nec enim mihi sermo tam cum illis est, qui olim obstinatis, & in scelere nimis obfirmatis animis spiritui sancto pertinacissimè restiterũt: quã cum ijs qui hodie viuunt, parẽtumq. vestigijs insistunt. Ea igitur signa, quæ illi negare solent omittam, vt ea quæ negare nõ possũt oratione cõplectar. Duo igitur tantũ signa ex quibus quantum Christi crucifixi numen sit, apertè declaratur, ostendã. Primũ signum est orbis terrarũ conuersio: alterum Iudæorũ qui in scelere persiterunt euersio. Vt autẽ primũ de mundi cõuersione orationẽ habeamus, animaduertendum est, in quo statu erant res humanæ, cum in eas cælestis disciplinæ lux sparsa fuit. Erant vniuersæ terræ sceleribus infinitis alligatæ, & tenebris teterrimis oppletæ. Erat lumen virtutis extinctum, leges atq. iudicia conculcata: religio vel prorsus neglecta, vel pessimis rationibus instituta. Honores diuini non syderibus tan-

tum, sed sceleſtiſſimis etiam hominibus, & brutis animantibus, atque adeo impurorum hominum, & ſerpentium, & belluarum ſimulacris habebantur. Quin etiam flagitiis, & peſtibus funeſtiſſimis multi templa magnis ſumptibus extruebant, & hoſtias frequenter immolabant. Apud multas nationes erat in more poſitum, vt homines in deorum honorem iugularent; in qua feritate & immanitate multi tantum progreſſi ſunt, vt non ſatis Deos ſibi placari poſſe crederent, niſi naturæ ſenſum opprimerēt, & ſanguinis caritatem repudiarent, vſque adeo, vt filios occiderent, deorumque ſuorum aras liberorum ſanguine & cæde conſpergerent. Præterea multi, vt Venerem propitiam haberent, filias virgines proſtituebāt. Itaque factum eſt, vt cum religio, quæ pietatis, pudoris, officij magiſtra fuerat, immutaretur, & nefariis ſacris homines ad ſcelus & flagitium, ad immanitatem atque libidinem incitaret, nullum tantum malum cogitari poſſet, quod non in hominum vita verſaretur. Multi parentes mortuos comedebant: multi canibus lacerandos obijciebant: nullum iam libidinis, turpitudinis, crudelitatis, impietatis genus multi mortales indignum hominis præſtantia iudicabant. Tyrannus ille, qui mortem in terras inuexerat, ſic omnia violento dominatu oppreſſa continebat, vt nemo poſſet vllis humanis opibus in libertatem vindicari. Accedebat antiquiſſima in ſuperſtitione & ſcelere conſuetudo, quæ tantas vires habet, vt rebus turpiſſimis atque ſceleſtiſſimis, honeſtatis atque pietatis nomen imponat. Adde nunc principum furorem, imperatorum amentiam, qui maieſtatē ſuam imminui & imperium

contemni putabant, si secus aliquid fieret, quã fuisset Satanæ placitis atq. decretis institutum. Hîc in tantis tenebris & caligine, in tanta bonorum omnium vastitate, in tanta salutis desperatione, pauci viri Iudæorum stirpe propagati hoc in se receperunt, vt vniuersum genus humanum è tenebris eriperent, & sempiternis bonis egregiè cumularent. Qua nobilitate freti? Quibus opibus & armis instructi? Quibus disciplinis eruditi? Quibus artibus ad fallendum parati? Si nobilitatem exquiris, erant obscurissimi: si opes, egentissimi: si eloquentiæ disciplinam, infantissimi: si vitæ lenocinia, seuerissimi. Erant impuræ veneri, flagitio, turpitudini vehementer infensi: nefarijs hominum cupiditatibus bellum indixerant: omnia, quibus mortalium animos nimis addictos esse conspexerant, demolienda, euertenda, & affligenda susceperant. Quo facto necesse erat, odia in illos acerbissima cõcitari. At cuius auctoritate pugnabant? Hominis illius, quẽ vt maleficum & iniustum in crucem sublatum fuisse constabat. Quæ præmia in vita proponebant? Labores, contentiones, multorum odia, vitæ duritiam, salutis discrimen, atq. tãdem crucis, & ignominiæ societatem. Hoc igitur facinus tantum suscipere virtutis erat admirandæ: perficere autem incredibilis felicitatis. At vide, qui sint exitus consequuti. Gentes à Iudæorum institutis & moribus abhorrentes, & flagitiis innumerabilibus astrictæ, sic animis commutatæ sunt, vt abiectis simulacris, contemptis & spretis vitæ lenocinijs, Christum morte proposita per omnes flammas ita sequerentur, vt nihil malle videretur, quam pro illius nomine,

vitam

vitam in tormentis abijcere. Itaque vides orbem terrarum à paucis hominibus & ijs ignotis, inermibus, egentibus, & infantibus expugnatum: cernis cælesti disciplina vltimas gentes illustratas: Deos commentitios de honore deiectos: Satanæ propugnacula funditus euersa: & dubitas quin hæc omnia sint Dei numine, mente, & consilio perfecta? Quo minor est enim militum numerus, quo maior armorum penuria, quo immanior hostium ferocitas atque multitudo, eo clarius apparet victoriam nullo modo nisi præsenti numine parari potuisse. Ob eam vero caussam Deus Gedeoni imperauit, vt copias ad eam paucitatem redigeret, ne quisquam posset humanis viribus magnitudinem victoriæ illius ascribere. Itaque factum est, vt in hostium castra trecentis tantum hominibus stipatus inuaderet. Quilibet autem eorum altera manu tubam, altera laternam fictilem, in quam erat inclusa fax incensa gestabat. Fractis laternis splendor emicuit: tubarum concentu hostes exterriti in cædem mutuam conuersi sunt. Quis vnquam fuit tam sine mente, qui non cerneret animo, hanc Gedeonis victoriam, nullo pacto esse viribus humanis, sed opibus diuinis ascribendam? Huic victoriæ vir diuinus Isaias Christi victoriam, quam suorum opera consequutus est, similem facit. Multiplicasti inquit gentem, & profudisti lætitiam. Lætabuntur coram te, sicut lætantur in messe: & sicut exultant victores capta præda, quando diuidunt spolia. Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian.

Quod

audiuimus, & gloriam iusto tributam. Iustum Christum nominat, nempe à quo omnis iustitiæ splendor exoritur. Admiratur autem Isaias intra breuissimum tempus nomen domini ultimas terras ita peragrasse, vt vbique Christi gloria diuinis laudibus ornaretur. Isaias admiratur, & tu contemnis? Is magnitudinem benignitatis diuinæ celebrat, & tu maledicta conijcis? Is gaudio exultat, & tu sine vllo fructu, dolore & inuidia contabescis? Sed animaduerte victoriæ magnitudinem. Omnes Satanæ satellites atque ministri de sanctorum hominum pernicie coniurabant: ignes, cruces, equulei, variaq. suppliciorum genera parabantur: corpora eorum carpebãtur: omni crudelitate lacerabantur: & tamen eorum virtus inuicta permanebat: & de hostium conatibus maxima cum gloria triumphabat. Tantus autem ardor illos inflammabat, vt vehementius pro Christi nomine supplicia, quam reliqui mortales opes & facultates expeterent: Quid illud? quantum fuit? Quo enim maiorem operam tyranni ponebant in Christi nomine delendo, eo magis Christianorum numerus augebatur. Quid igitur dicendum est? Cernis hanc disciplinam hominum cupiditati contrariam, voluptatibus nefarijs infensam, opibus iniquitate & ambitione partis inimicam, ab improbis, inuidis, flagitiosis vexari, & summis principum maximorum opibus oppugnari, eamque nihilominus statum & dignitatem suam retinere, & dubitas quin vis illius cælestis atque diuina sit? Vos à principio in illam furenter irruistis: imperatores, tyranni, præfecti de illius interitu coniurarunt: hæretici subsecuti sunt, qui machinis admotis eam sæpe sunt

f labe-

labefactare conati: neque solum dolis & fraudibus, verum etiam armis & viribus in eam inuehuntur: illa tamen inuicta permanet, & in loco firmo & egregie munito consistit. Nec enim est humanis opibus, sed Christi Regis sempiterni præsidio vallata. Conueniant igitur hostes: bellum comparēt: copias instruant: insidias intendant: collatis signis, & aperto Marte confligant: illa namque semper de hostium immanitate triumphabit. Poterit quidem fieri, vt Christiana respublica aliquando latius proferatur, aliquando vero arctius angustetur: vt autem opprimatur, fieri nunquam poterit. Itaq. semper vigebit in illa pietas, religio, sanctimonia, mãsuetudo, modestia, caritas, rerum cælestium cupiditas, humanarũ despicientia, inflammatumq. diuinitatis studium. Hæc igitur in bellis victoria, in tempestate tranquillitas, & in omni rerum varietate constantia, & hoc, quod magis admirandum est, in calamitosis temporibus incrementum, parum ne declarant, quantum insit in Christi cruce roboris atque firmamenti? Potuisset ne fieri, cum natura dolorem fugiamus, & voluptates & commoda vitæ consectemur, vt Christi disciplinam cruce proposita sequeremur, nisi nos spiritus Christi diuino robore confirmaret? Quid deinde illud? quantum est? Illius enim numen crebro nobis in precibus & votis occurrere, & adesse sentimus. Si libido nos inflammat, illius ope libidinem profligamus: si dolor lacerat, diuini spiritus iucunditate facillimè sensum à cogitatione doloris abducimus: si superbia latenter irrepit, arrogantiam & fastum Christi mansuetudine & humilitate comprimimus: si odio, inuidia, iniquitate laboramus,

cruce Christi in oculis cōstituta facilè pestes istas animiorum à nobis longe repellimus: si hostis in nos incurrit, illius impetum à nobis crucis huius vi & robore propulsamus. Crux est nobis in ærumna perfugium, in mærore solatium, in ruinæ periculo firmamentum, in bello præsidium inuictum. Sed hæc quæ minus à Iudæis animaduerti possunt, sileamus, & id quod eorum animos non mediocriter excruciat, explicemus. Nos enim qui ab hominibus à lege diuina prorsus alienis originem ducimus, quorum maiores simulacra colebant, monstris immolabant, sanctis literis à sanctissimis olim Iudæis, impulsu, & instatu sancti Spiritus inscriptis operam damus: illisque ad cognitionem cælestis numinis erudimur: cum interim illi, qui sunt, ab illis sanctis patribus orti eas vel non attingant, vel non intelligant, nullumque omnino ex illis fructum accipiant. Itaque nos alieni, nos hospites, & peregrini, Abrahā patrē agnoscimus, illosq; viros sanctissimos, qui hæc nobis pepererūt, Gētiles arbitramur. Eorum namq. fidē sequimur: cum interim illi, qui genus ad diuinos illos homines referunt, iā pridē ab illa stirpe præcisi, & ab antiqua nobilitate deiecti, solo Iudæorū nomine gloriētur. Si igitur nos olim à luce, à veritate, ab omnibus veris bonis auersi, nūc lucē aspicimus, si vita fruimur, si prophetarū monitis incēdimur, si in societatē cælestis hæreditatis cōuocati sumus, si cælū intuemur, & rerum diuinarū cupiditate flagramus, & hæc ōnia cōstant Christi cruci affixi numine, benignitate, potētia effecta fuisse, quod signū esse potest, ad Iud eorū perfidiā cōuincendā admirabilius? Sed illud alterū signū,

 quod

quod est in Iudæorum euersione constitutum, videamus. Ex eo tempore quo Iudæi se tam infando scelere astrinxerunt, vt diuinum munus aspernarētur, auctorique vitæ crudelissimā necem inferrent, diuina vindicta in eos exarsit: vsque adeo, vt nulla vnquam gens tam diris cladibus afflicta fuerit. Odio erant omnibus: expulsi vndique & eiecti vagabantur: leuissimis de caussis ferro contrucidabantur: multa hominum millia passim concidebant: in Syria, Ægypto, & Cirene, & multis alijs regionibus erant rapinæ, atque cædi, & contumeliis expositi: donec tandem ad vrbis excisionem peruentum est. Atque primum seditio turbulenta miseris modis ciuitatem afflixit: illamque cæde & sanguine deformauit: & templum, & aras, & loca templi maiore quadam religione consecrata sceleribus infandis violauit. Obsidio tandem maximā ciuium partem, non ferro tantum, id enim iam in minimis malis habebatur, sed extrema rerum inopia atque dira fame consumpsit. Patres repudiato naturæ sensu cibum è filiorum faucibus extorquebāt: filij vicissim parentum guttura premebāt, vt siquid sibi sumpserant, rursus eijcerent, vt ipsi cibo parentibus impie detracto, vitam miserrime ad aliquod tēpus producerent: vt grauiores malorum acerbitates impurissimis oculis vsurparent. Matres filios infantes discerpebant, vt illorum carnibus famem depellerent. Sic autem erant omnium mentes alienatæ, & stupore calamitatis oppressæ, vt nullus humanitatis sensus, nulla parentum verecundia, nulla filiorum caritas in animis resideret. Extructi cadauerum innumerabiliū aceruí vias, & forum, & alia publica loca constrauerāt.

Iam

Iam enim mortuorum multitudine ſuperante, & viribus eorum qui manebãt in vita deficientibus, vix reperiebatur, qui mortuos humo contegeret. Teterrimus odor vrbem lue dirisſima cõtaminabat. Hoſtium crudelitas eos foris exterrebat. Sed tantus erat intra muros pauor atq. trepidatio, vt nihil optabilius multis videretur, quã in hoſtium manus incidere. Id tamen illis per tyrannos, qui vrbi præerant, minime licebat. Iam malorum conſuetudo ſic omnium ſenſus obſtupefecerat, vt vix plangor, & eiulatus, aut clamor deniq; doloris index audiretur. Vrbs tandẽ illa tam celebris, tantis opibus abundans, tanta hominum multitudine referta, tantis præſidijs munita, ab hoſtibus capta, direpta & incenſa fuit: templumq. illud ſanctiſſimum mira mortaliũ religione conſecratum horrifico atq. valde miſerabili incendio conflagrauit: omniaq. priſcæ religionis monimẽta flãmis vltricibus abſumpta ſunt. Hãc funeſtiſsimã cladem multis anteſeculis miſeris modis Iſaias lamentatus eſt. Sic enim ciuitatem alloquitur. Viri tui cõciſi gladio cadent: & fortes tui in prælio: copiæ tuæ ſternentur. Mærebunt & lugebunt portæ eius, & deſolata in terra ſedebit. Alibi vero inquit. Heu me. Rebelles à Deo deſciuerunt. Pauor, & fouea, & laqueus tibi parabitur ô miſer, qui terrã ſcelere contaminatã incolis. Qui hoſtium voce territus aufugerit, in foueã cadet. Qui è fouea aſcẽderit, irretitus laqueo capietur. Deinde iudicij illius ſeueritatẽ oratione deſcribit, & diuinæ iuſtitiæ laudes debita prædicatione celebrat. Sic enim ait. Domine quem Deum meum perpetuo cõfitebor, & laudibus ſummis afficiam. Admiranda conſilia

multis ante seculis iniuisti, quæ rata tandem esse opportuno tempore voluisti. Tu namque ciuitatē in aceruum redegisti: ædes magnificas eorum, qui se se à cultu sanctissimæ religionis abalienarant, euertisti: ita vt nullum vestigium ciuitatis antiquæ remaneret. Nunquam instaurabitur, & renouabitur: aut in pristinā reip. formam erigetur. Persequitur deinde iudicij illius fructum, & gentium pietatem miris laudibus extollit: & gloriā eorum, qui erant ad epulas cælestes inuitandi, luculenter explanat: ex quibus intelligitur, quam infelices & ærumnosi fuerint hi, qui diuinas opes aspernati inopia sempiterna conflictari voluerunt. Neq. tamen post vrbis excidium ira diuina cessauit: sed eos grauissimis plagis insecuta est: ita vt nullo in loco consisterent. Cum vero rursus à falsis Prophetis in fraudem impulsi (se enim Christos appellabant, & tempus Prophetarum oraculis præfinitum aduenisse demonstrabant, quo erant Iudæi libertatem recuperaturi) à Romano imperio deficerent, rursus ab Adriano imperatore funditus euersi sunt. Nunc igitur exules, & extorres, omnibus mortalibus odiosi, & inuisi, omniumque contumelijs & rapinis obnoxij, aliquando ferro cæsi, aliquādo autē bonis spoliati expelluntur: eijciuntur: maledictis omnium configuntur: nec vllum habent in tantis calamitatibus alleuamentum. Illos horrentes, & trementes aspicimus: ad quemuis auræ motum exanimati trepidāt: truncorum etiam vmbras extimescunt: vbicumque vestigia ponunt, mirum in se odium multitudinis accendunt. Regis imperio carent, sacerdotij præsidio nudati sunt: ornamentum reipub. prorsus

ami-

amiserunt: nullas proprias sedes habent: eos cuncti mortales à se vt malum auspicium detestantur. Tanta vero sunt igno minia notati, vt timidis, & ignauis, & omnem periculi rumusculum metuentibus, Iudæorum nomen imponatur. Itaq. Iudæi nomen, quod olim dum in illa gente fidei atq. religionis studium vigebat, fuit valde clarum & nobile, nunc probris & contumeliæ seruit: & in promptu est omnibus, quoties hominem insigni dedecore & ignominia afficere volunt. Omnes enim mortales, siue illi Christiani sint, siue nefarijs Mahumetis disciplinis imbuti, siue simulacris addicti, in Iudæi nomine summum dedecus inesse constituunt. Præterea inueterauit apud multos opinio, eum qui Iudæum iniurijs affecerit, spoliauerit, occiderit, in nullis iniquitatibus hærere, imo præclare officio suo fungi. Tantum est in gentem miseram multitudinis odium, vt iniurijs in eam illatis multi temerè glorientur. In omnibus his, vt inquit Isaias, non est auersus furor Domini: sed adhuc manus illius est extensa. Non enim conuersi sunt ad illum cuius iudicio peruertuntur. Supra mille & quingentos annos miseram seruitutem seruiunt: omnium gentium dominatum acerbissimum patiuntur: earumque iniurijs & conuitijs expositi sunt: cum nullum interim à Deo præsidium in tanta malorum omnium diritate consequantur. Quam rem gerunt? Quod scelus conflant? quæ maleficia suscipiunt, propter quæ à Deo quem tam propitium olim habebant, omnino deserantur? Simulacris immolant? Imo eorum contactum perhorrescunt. Commentitios Deos adsciscunt?

At eo nomine quòd vnum Deum colant, efferuntur. Est id verum. Sed moribus immanibus efferati sunt? At ipsi sibi summam laudem æquitatis & pietatis assumunt. Quid ergo est? Parum ne supplices ad Deum preces adhibent? Imo in precibus assidui sunt, neq. tamen exaudiuntur. Si igitur neq. simulacra colunt, neq. aduenas Deos inuocant, neq. humanum sanguinem fundunt, neq. se impiæ fraudis impuritate contaminãt, cur illos Deus quos in fidem suam recepit, tam diuturno tempore ope sua destituit? Cur gentem illius numini consecratam tam diuturnis plagis insequitur? Cur antiquæ clementiæ & benignitatis obliuiscitur? Cur denique fidei suæ memoriam deponit? promiserat enim fore, vt si propter flagitia exularent, vbi primum toto animo ad se conuersi pacẽ exposcerent, in patrias sedes remigrarent. Itaque cum olim propter simulacrorum cultum Moabitis, Ammonitis, Madianitis, Palæstinis, & reliquis finitimis nationibus in seruitutem traderentur, vbi primum eos sceleris admissi pœnitebat, & opẽ læsi numinis implorabant, hostibus deuictis in patriam liberi redibant. Assyrij deinde, atq. Babylonij diutius eos duriore dominatu oppressos tenuerunt. At neq. in eo exilio fuere diuino præsidio orbati. Prophetæ namq. eos erudiebant: & exilium tandem illud vltimum atq. grauissimum septuaginta annorum spatio definitum fuit. At nunc nec Astartem colunt: neq. Bello supplicant, neq. Beelzebubo sacra conficiunt: neque in hortis rem diuinam faciunt: neq. filios in honorem Deorum iugulant: & tamen Deus multo acrius eos exagitat, quam si se omnibus his sceleribus alligauissent.

gauissent. Si dixerint iustos interdum laboribus exerceri, fatebor. Verum ita Deus eos exercet, vt laborem breui spatio circunscribat, & laboribus sempiternum præmium atq. gloriam proponat. Præterea non vniuersitati exitium infert, imo propter paucos iustos multitudini frequenter ignoscit. Neq. solum in futura vita iustos muneribus diuinis afficit, sed etiam in hac eos ornamentis cælestibus illustrat, clarissimaq. documenta dat, quantum sibi cordi sint omnes, qui pro iustitiæ sanctitate dimicant. At vos Deus post Christi cædem, neque præsidijs vllis instruxit: neq. per aliquem prophetã ad spem salutis excitauit: nec exilium definiuit: nec paucis tantum, sed vniuersitati Iudæorũ se grauiter infensum esse declarauit. At ex quo tempore vos numen diuinum diris pœnis insequitur? Nam id etiam operæ pretium erit attendere. Ex eo quo si vera dicitis par erat, vt vobis summa etiam crimina condonaret. Tantum enim facinus suscepistis, quantum nulla vnquam gens pro Dei honore suscepit. Lege Deus ipse sanxit, vt si propheta quispiam existeret, qui prædictiones suas euentis verissimis comprobaret: is tamen homines admoneret, vt honores diuinos dijs alienis instituerent: morte continuo sceleris tam diri pœnas exolueret. Vos autem nõ prophetam, qui religionem labefactaret, sed hominem (vt asseritis) qui sibi diuinitatem tribueret, honoresque diuinos ad se transferret, interemistis. Quid fieri potuit ad expiandam religionem sanctius, ad hominum temeritatem coërcendam seuerius, ad exemplum prodendum salutarius? Quid enim magnum fecit Phinees, cum hominem proteruum qui inspe-

ſtante Moſe Madianitidem complexus eſt, cum conſorte libidinis haſta trãsfixit? Non eſt vllo modo factum cũ facto cõparandum. Illum namque nequam hominem libido inſtigauit, vt cum muliere illa congrederetur: at Ieſus (vt affirmatis) iudicio ductus in gloriã diuini numinis inuaſit. Ille Moſem & multitudinẽ deſpexit: Ieſus rerum omnium dominum contẽpſit. Ille Moſis imperium detrectauit: Ieſus autẽ imperium ſummi atq. ſempiterni Regis pro nihilo duxit. Facinus igitur multo præclarius illo quod edidit Phinees religionis ſtudio ſuſcepiſtis: ipſumq. Deum vobis obſtrinxiſtis, cum tã grauem iniuriã nomini illius illatam tam acerbo ſupplicio vindicaſtis. Si igitur Phinees illo facinore non ſibi tantum nomẽ, & gloriam, & ſacerdotij firmiſſime conſtituti dignitatẽ, ſed vniuerſæ multitudini ſalutem peperit, vt enim ipſe Deus teſtificatus eſt, Phinees ea cæde irã Dei leniuit, & peſtem quæ multitudinẽ conficiebat, auertit, quid vobis expectandum eſt, qui tãto pulchrius facinus deſignaſtis? Nunquid non æquum erat, vt quanuis antea fuiſſetis omnibus ſummis flagitijs & impuritatibus inquinati, vos ſibi Deus propter tam egregium factum reconciliaret, & ſummis præterea ornamentis afficeret? At ille non modo Chriſti nece placatus non fuit, verum in eos qui eam machinati ſunt, diriſſimas clades inuexit: & vniuerſam eorum poſteritatem ſeruitute premi, maledictis conſcindi, laboribus frangi, doloribus intercludi, formidine perterreri, ignominia notari diutiſſime patitur. Quid igitur dicendum eſt? Deum clementiæ & æquitatis oblitum eſſe? Non prorſus. At clementiæ munus eſt ſupplicibus

cibus veniam largiri, æquitatis autem excellentibus meritis præmia constituere. At ille vobis nec vt supplicibus ignoscit: nec vt bene meritis vllam mercedem tribuit. Quid ergo dicendum? Opus enim est, vt vel illi Domino sanctissimo atque iustissimo, qui vos nullo vestro scelere lacessitus imo meritis vestris obligatus è tantis malis non eripit, iniquitatis & iniustitiæ crimen affingatis: vel vos ipsos eo scelere constrictos esse fateamini, quo nullum tetrius, immanius, & detestabilius fieri vnquam potuit. At iniquitas in Deum non cadit. Propter vestrum igitur scelus ista patimini. Non est, inquit ille, contracta manus Domini, vt salutem dare nequeat: sed iniquitates vestræ pacem quæ erat inter vos & Deum vestrum diremerunt. Hæc quidem Deus qui mentiri non potest, effatur. Quæro igitur, quæ tāta iniquitas ista sit? Quod tam scelestum & immane facinus extitit? Non mediocria, communia, peruulgata vitia requiro, sed tantū scelus atq. flagitium, vt antiqua scelera in quæ multo leuius olim vindicatum fuit, vincat, & superet. Nec enim est æquitatis diuinæ maximū scelus leuibus pœnis, mediocre grauissimis vlcisci. Si nullū igitur exilium gentis huius magis diuturnum fuit: si nullæ clades maiores: nullæ calamitates vehementiores extiterunt: si nunquam seuerius clementissimus ille Dominus eorum postulata reiecit: nec eos vnquam diutius & grauius afflixit: si iudicium illius est semper rectissimum: si pro magnitudine criminum pœnas sontibus imponit: fateantur necesse est, vt tantum scelus commiserint, vt multis partibus ea scelera vincat, propter quæ fuerunt olim varijs

cala-

calamitatibus affecti. Vt autem id melius possit animaduerti, non erit alienum ea scelera atque flagitia commemorare, quæ olim suscepere. Nec enim solum à sanctissima religione defecerunt, & Deos alienos asciuerunt, & dira & infanda superstitione conflictati sunt: verum crudelitate, maledicentia, periurio, furtis, latrocinijs, sacrilegijs, iram in se numinis incitarunt. Quam acriter eos prophetæ sanctissimi & quam asperis verbis accusant? Quam sæpe illis seuerum Dei iudicium denunciant? Eorum effrenatas libidines exponunt: tyrannidem atque scelus obijciunt: potentium auaritiam, iudicum iniquitatem, principum flagitia, multitudinis furorẽ, & amentiam insectantur. Nullam esse fidem, nullam officij religionem, nullam sanguinis caritatem: omnes mentiri, furari, latrocinari, fraudibus fortunas augere, fratres fratribus insidias machinari, quemlibet ad vxores aliorum instar equi furenter adhinnire. Adde nunc innocentium cædem & sanguinem, parentumq. furorem obtentu religionis in filiorũ nece bacchantium. Nec infanda in mares libido erat illis inaudita. Maximam namque laudem monimenta sacra Regi sanctissimo tribuunt, quod catamitos sustulerit. De conuicijs autem & maledictis, quæ in Deum conijciebant, infinita testimonia proferri possent. Nullum igitur genus auaritiæ, libidinis, impuritatis, immanitatis, parricidij, sceleris, & impietatis animo fingi potest, quo se Iudæi non olim contaminarint: & idcirco pœnas luerunt, & in exilium non ita magno annorum numero definitum compulsi sunt. Ergo cum hæc plaga fuerit longe grauior & calamitosior,

cum

cum exilium ab anno supra milesimum & quingentesimum nullum ad hunc vsque diem finem habuerit, cum nulla interim illis spes melioris conditionis afferatur, cum sæpe variis ærumnis & calamitatibus opprimantur, necesse est, vt fateãtur se id scelus commisisse, quod multum criminis grauitate infandis flagitiis, latrociniis, parricidijs, sacrilegiis, & sceleribus infinitis, contra Dei religionem impie commissis antecedat. Quod nã igitur illud crimẽ fuit? Insto, vrgeo, insector: & quod tantum, tam scelestum & immane facinus extiterit, vt dicant, & in medium proferant, efflagito. Si nullum fuisse dixerint, sanctissimum iudicem iniquitatis insimulabunt. Si mediocre scelus protulerint, dicam illum iustissimum dominum nunquam pœnas grauissimas mediocribus erratis cõstituisse. Vertant se in omnia: antiquitatis memoriam replicent: rem ponderibus iustis examinẽt: & nullum facinus editum reperiẽt, quod sit cum eo quod in Christi nece & cruciatu susceperunt, vlla ex parte comparandum. In illo namque fuit ingratissimi animi crimen & scelus: beneficium enim illud quo nullum maius & amplius à Deo hominibus dari potuit, aspernati sunt, atque respuerunt: fuit similiter rebellionis, atque perfidiæ: summi namque Regis imperium legitimum atque sempiternum contumaciter, arroganter, & impie cõtempserunt: fuit immanissimi sacrilegij: templum enim illud sanctissimum non operis hominum factum, sed Dei ipsius manibus in vtero sanctissimæ virginis informatum, vt in eo non adumbrate, sed vere semper habitaret, violãdum, euertendum, & affligendum susceperunt: fuit parricidii: naturæ

namque parenti, cuius numine & beneficio viuimus, & sumus crudelißimam necem intulerunt. Omnia crimina odij, inuidiæ, crudelitatis, immanitatis, & impietatis, nō dico quæ in homines concipi, sed quæ in Deum ipsum ab hominibus audacißimis & proflıgatıßimis committi possunt, vnum in locum collata, minimè partem aliquam tam infandi sceleris cōsequentur. Si muta elementa loqui possent, scelestißimi facinoris crimen illis intenderent: quòd interitum rerum omniū moderatori per quem elementa consistunt, attulerunt. Cælum contra illos testimonium diceret, quorum scelere factum est, vt in tenebris & caligine versaretur. Terra illos immani scelere damnaret, quæ motibus horrendis, quantum facinus ab impijs hominibus in Christi nece commissum fuisset, indicauit. Mare gentem rebellem & immanem fluctibus obrueret, quòd viderit illius Domini maiestatem contemni, cuius imperio id in omni turbida tempestate semper obediuit. Omnis deniq. natura ad exitiū gentis impurißimæ conspiraret, quæ contra naturæ cōditorē bellum pestiferum cōparauit. At qua tandem se ignorationis excusatione defendent, qui tam claris signis fuerunt de maiestate & imperio nostri liberatoris admoniti? Prophetæ natale solum illius præmonstrarunt: tēpus quo erat nasciturus exactè definierunt: signa mirabilia quæ daturus erat, prænunciauerunt: humilitatem, mansuetudinē, obedientiam, mortem illius, & gloriam, & eorum qui illum sequerentur salutem, & qui ab imperio illius deficerent euersionem, explicuerunt: omnia quæ prædicta fuerant, ad numerum aptißimè ceciderunt: & tamen Iudæi, qui tam claris

signis emolliri, & ab inuidia, & odio sanctitatis ipsius abduci minimè potuerunt, signa petere non desistunt. Mediocre ne signum (vt alia sileamus) arbitrantur esse in exilio, seruitute, pauore, consternatione, & gentium odio constitutum? Si igitur adhuc signa petunt, illo signo cõtenti sint, quod in malis suis experiuntur. Nondum tamen malum grauissimum quo vexantur attigimus. Quod tandem illud est? inquies. Furor immanis, quo leges & prophetarum studio relicto, alia sibi literarum subsidia comparauerunt. Scrutamini inquit ipse Dominus, scripturas. Ipsæ namq. testimonium perhibent de me. Hoc autem quod Christus admonet, ne à Iudæis fieri cõmode posset, fuit Satanæ *astutia & calliditate excogitatum: vt sanctarum literarum studio neglecto, omne vitæ studium in pestifera disciplina cõsumerent. Poëtæ quidẽ Græci, atque Latini multa fingunt, apte tamẽ atq. venuste: nõ vt fallant, sed vt oblectẽt: è quorũ tamen fabulis multa in mores & vitam non incõmode transferuntur. At Iudæi ea cõfingunt, & cõminiscuntur, quæ nullã oblectationẽ habent. Sũt enim vehementer absurda & inepta, nulla verborum elegantia, nulla concinnitate orationis illustrata. Quæ quidem, nõ vt animos oblectarent, sed vt errore turbulento complerent, in scriptis reliquerunt. Nam & cælum imperfectum à Deo relictum asserunt: & lunæ splendorem propter ipsius lunæ inuidiam imminutum: & primum parentem antequam Eua formaretur, cum omnibus animantibus corpus inceste commiscuisse: & omnes arbores cum is Dei legem transgressus est, frondes, & fructus, ne is quidquam ex illis commodi*

caperet,

caperet, in sublime sustulisse: solamque ficum quod fuisset sceleris particeps (illius enim fructum esse perhibent, quem primi parentes contra Dei iussum gustauerunt) illis folia quibus pudendas corporis partes obtegerent, præbuisse. Quid illud? in quo asseuerant, ne leuiatham quem dicunt esse marinum serpentem magnitudinis propemodum infinitæ genus multiplicaret, quo deinde animantia cuncta in aquis absumerentur, Deum fœminam illius interemisse? Ne rursus temere formata fuisse videretur, quæ erat statim interimenda, eã sale condîtam asseruari dicunt, vt ea iusti in paradiso vescerentur. Sitis enim videlicet iustis, vt eo salsamento iucundius biberent, à Deo quæsita videtur. Tum illud de immani proceritate Og Regis Basan, quem multo antequam terræ eluuione vastarentur extitisse, minimeque deletum fuisse confirmant, eo quod capite supra omnes fluctus emineret, quam ridiculum? Infinitum esset, si vellem omnia portenta atque prodigia, quæ literis contra sanctarum literarum testimonia homines non modo impudentes & scelerati, sed etiam inepti & insulsi mandarunt, oratione percensere. Quid hic verborum turpitudinem, quid sordes, & lutulenta scripta commemorem? Quid aniles fabulas, & diras superstitiones, atq. mendacia infinita referam? Hoc tantum dicam, cum Mahumetes in Alchorano multa non modo impudenter & impie, verum imprudenter & nimis insulse confixerit, tantũ multis in locis Iudæos magnitudine & impudentia fabularum Mahumetem superasse, vt Mahumetes ad illos collatus aliquid esse videatur. Et tamen illa rabinorum portenta leguntur,

ediscuntur, & his nefarijs disciplinis adolescentes, vt ab Isaia prædictum fuerat, irretiuntur, & tanquam diuina testimonia teneris annis imprimuntur. His studijs illecti studia legis diuinæ contemnunt, & prophetas leuiter attingunt: summamq. sapientiæ rationem in amentiæ, & temeritatis, & impietatis officina collocatam habent. Iam vero in eo quod ad mores & instituta vitæ pertinet, quantis erroribus atque flagitijs puritatem legis inficiunt? Sic enim legem interpretantur, vt necesse sit, eum qui à maiore iudicum parte damnatus fuerit, pœnas dare: eum vero qui sentētijs omnibus condemnatus extiterit, absolui. Eum qui falso testimonio ciuem perdere voluerit, capitali supplicio affici: qui vero perdiderit, crimine liberari. Quasi vero voluntas nocendi sine effectu supplicio digna sit: cum effectu vero laudem egregiam consequatur. Licet item illis per rabinorum statuta Christianos pecunia fraudare, vita spoliare, gentes vniuersas circumuenire, dolos, insidias comminisci, & pestem dies atque noctes innocentibus imprecari. Multas dant vias, mendacij, furti, libidinis, impuritatis: & tamen iustitiæ magistri, qui hanc disciplinam tradunt, existimantur: eorumque decreta, & responsa pro sanctissimis legibus habentur. Huiusmodi corruptelis & legis interpretationibus fallacissimis cumulata est illa doctrina, quam Iudæi Talmud appellāt, quæ se legis scriptum diligentissimè persequi profitetur. Quid de illa altera quam cabalam nominant dicendum est? quā magna sibi proponit? in quantis nugis versatur? quanta promissa continet? quam male datam fidem liberat? diuina quidem pollicetur:

 & ne

& ne humana quidẽ miseris hominibus relinquit. Hoc enim suscipit, vt intimos legis sensus explanet: neq. tam quid scriptum sit, quam quod mysterium intus lateat, scrutetur: mente & sententia, non literis vitam moderandã existimat. Claram numinis sempiterni notitiam studiosis pollicetur: & nominis diuini explicationem se tradituram promittit, quã qui fuerit assecutus, fore nõ dubitant, quin omnes res admirãdas quas voluerit, efficiat. Quid hoc promisso grandius & magnificentius? quid exitu magis leue & nugatorium? In explicatione nominis diuini ætatem conterunt: quam minimè consequuntur. Nec enim via naturæ diuinæ cognoscendæ, notis & caracteribus, & interpunctionibus inanissimis, sed vitæ puritate & sanctimonia diuiniq. spiritus illustratione continetur. At illi literis varie cõmutatis, & numeris vltro citroq. conuersis, varijsq. flexibus, atq. reflexibus, & latebris exitum nullum habẽtibus impediti, non modo sensus diuinos non adipiscuntur, sed humanis omnino spoliãtur. Quid enim amentius illis qui existimant fieri posse, vt diuinum numen certis notis astringatur: atq. vbi primum aliquis nomen illud quod exquirunt expresserit, vis diuina præsto futura sit? Quid scelestius quam ineptissimam & impurissimam Magiæ rationem ad diuini nominis maiestatem transferre conari? Quid inanius quam tot seculis sine vllo fructu artem illam colere, ex qua non aliam vtilitatem percipiunt, quam stupiditatem in dies amplificatam, humanæque mentis euersionem? At quas erroris confirmandi caussa fabulas admiscent? Quæ portenta atque prodigia loquuntur? Qua temeritate

ritate & audacia numen sibi ad nutum præsto futurum pollicentur? Nihil in eorum argutijs acutum, nihil in ostentatione magnificum, nihil in explicatione splendidum, nihil in fructu solidum, nihil denique non modo maiestate diuina, sed ne Philosophia quidem humana dignum in eorum scriptis, sed omnia leuia, futilia, veritatis inania, & temeritatis inconsideratissimæ plena reperies. Oua, vt inquit Isaias, aspidum ruperunt: telas araneæ texuerunt: itaque non salutem, sed perniciem, non integumentum, sed nuditatem studiosis attulerunt. Quo modo enim alijs salutares esse possunt, qui sibi ipsis opitulari nequeunt? aut quem fructum vnquam ex illa disciplina inanissima præter furorem & amentiam consecuti sunt? Itaque sensibus orbati, rationis lumine destituti, cæcitate mentis oppressi somniant, allucinantur, ingenio tum huc, tum illuc temere vagãtur, nec vlla in certa sede consistunt. Harum alterutra disciplinarum Iudæi qui sapientiæ studia sibi colenda statuerunt, mirificè deliniti literas sanctas oscitanter legunt: nec eas nisi ex Talmudistarum, aut Cabalistarum iudicio interpretandas arbitrãtur. Quo supplicio quid calamitosius fingi potest: Si enim mentis cæcitas, si stupor & immanitas, si furor & insania, si errores turbulẽti magis sunt in pœnis diuinis numerãdi, quã egestas, exilium, corporis dolor & cruciatus, & reliqua mala, quæ homines vulgo nimis extimescunt, quid illis miserius est, qui diuinæ mentis lumine destituti tanto studio tenebras amplexati sunt, vt eorũ furor in dies singulos augeatur? Percutiet, inquit Moses, te dñs amẽtia, & cæcitate, & stupore mẽtis

vt palpes in meridie, ſicut palpare ſolet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas. Hoc certè quod Moſes inquit, in Iudæorũ cæcitate perſpicimus. Clariſsimis enim in rebus nihil omnino diſpiciunt. Eas igitur pœnas impietatis atque perfidiæ luunt quibus nullæ in hac vita grauiores excogitari poſſunt. Obſtupefac, inquit Dominus apud Iſaiam, cor populi huius & aures eius obtuſas redde, & oculos eius obline, ne oculis videat, auribus audiat, & corde intelligat, & conuertatur, & ſanem eum. Scripturæ ſanctæ conſuetudine imperat dominus prophetæ, non quidem vt Iudæos in cæcitatem conuertat: ſed vt illis futurã cæcitatem denunciet. Hoc enim prophetæ facere interdum dicuntur, quod euenturum prædicunt. Itaque Deus prophetæ imperat, vt ſupplicium illud omnium grauiſsimum, quod Iudæis erat propter contumaciam præter alia omnia ſubeundum, denunciet. Rectiſsimo namq. Dei iudicio factum eſt, vt Paulus ad Theſſalonicenſes ſcribens ait, vt qui beneficium veritatis aſpernati ſunt, errori traderentur: vt mendacio crederent. Itaq. iam hac cæcitate & dementia Iudæi Antichriſto præclarè viam muniunt. Sic autem apud Zachariam ſcriptum eſt. Conuerſus, inquit ipſe Zacharias, oculos extuli, viſumq vidi. Tum Angelus. Quid vides? volumen, inquit, volans ego video, cuius longitudo cubitos habet viginti, latitudo autem cubitos decem. Et dixit ad me. Hæc eſt execratio, quæ exit ſuper faciem vniuerſæ terræ. Omnis enim qui furatur, eo volumine ſecundum id quod in eo ſcriptum eſt, abſoluitur: & quiſquis peierat, eo volumine ſecũdum id quod in eo ſcriptum eſt, abſoluitur. Quid

hoc Zachariæ viso, & ostento mirabilius? Volumen enim istud est fallax diuinæ legis interpretatio. Nec enim volumen quadratum est, quæ forma propter æqualitatem iustitiæ speciem refert: sed altera parte longius, quæ figura iniquitatem designat. Denarius autem numerus legi diuinæ consecratus est. Numerus autem viginti continet nefarium legis additamentum diris obnoxium, quod legem falsis interpretationibus, & iniquissimis institutis ad illam adiectis inquinat, illiusq. puritatem & sanctitatem fœde contaminat. Si autem in diuina lege execratione deuincitur omnis, qui ad legem aliquid addit: quo modo non multo magis erunt detestabiles & execrandi, qui multis additamentis eam prorsus immutarunt, atque ab instituto sanctissimo detorserunt? Volumen igitur hoc, quod in terras vniuersas in quibus Iudæi damnati exilio vagantur incredibili celeritate peruasit, Talmudisticam, aut illi similem disciplinam apertè significat. In illam enim valde conuenit id quod sequitur, nempe ab ea excogitatum fuisse, vt omnis fur omni crimine liberetur: & periurus eiusdem disciplinæ decretis iniquissimis absoluatur. Vt enim pauca de fallaci legis explicatione qua secundum Talmudistarum placita iudices contra iusiurandum iniquam sententiam ferre possunt, & nocentes absoluere diximus: ita sunt alia permulta flagitia quæ eiusdem institutis sanciuntur. Sequitur autem in eodem loco Et eieci illam, inquit Dominus exercituum, vt veniat in domum furis. Per furem satanam intellige, qui non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat. Addit deinde.

Et in domo eius, qui falso iurat, & conficiet eam, & ligna eius, & lapides eius. Quis autem erit, qui periurij scelere inter omnes excellet, nisi Antichristus, qui erit huius disciplinæ decretis ab incunabulis institutus? Is enim falso iurabit, cum se inferet, & intrudet, liberatorisque nomen impudenter vsurpabit, fictaque specie sanctitatis atque diuinitatis miseram gentem in capitalem fraudem impellet. Ea namque furoris execratio, quæ disciplina nefaria continetur, ipsam domum furis, atque periuri palatium, & vires atque robur absumet. Idem alio viso non minus admirando declaratur. Sequitur enim continuo. Egressus est Angelus qui loquebatur mecum, dixitque ad me. Attolle oculos tuos, & vide quid est istud quod egreditur? Tum dixi, quid est? Dixitque, epha est quod egreditur. Hoc oculus eorum in vniuersa terra. Et ait, Hac est impietas. Et abiecit eam in epha. Deinde abiecit massam plumbeam super os ipsius. Per epha quod est publicum & communi lege definitum mensuræ genus, intelligitur iuris administratio, quam pestilens Iudæorum doctrina furenter occupauit. Et ideo scriptum est impietatem in amphoram illam iniectam fuisse. Ait deinde, hoc esse eorum oculum in vniuersa terra, quia iā non à Iudæis, quid lex diuina sanciat, sed quid Talmud, aut Cabala præscribat, examinatur. His duobus Satanæ placitis & inuentis tanquā oculis vtuntur, & in interpretes tanquam in salutis auctores intuentur: Massa vero plumbea in os ipsius impietatis iniecta non ponderis tantum in terram deprimentis grauitatem, sed etiam mentis stupiditatem

tem designat. Nihil enim à Iudæis isti nefariæ disciplinæ deditis effertur excelsum, nihil elegans & acutum, sed ponderosum, hebes, & obtusum. Adiungit deinde. Cumque sustulissem oculos vidi. Et ecce duæ mulieres prodibant, ventusque erat in alis earum: erantque eis alæ quemadmodum alæ ciconiarum: quæ epha in altum inter cælum & terram sustulerunt. Personas rebus imponit: & quemadmodum impietatem sub personam mulieris inducit: ita per duas mulieres quæ impietatem sustinebant, duplex impiæ disciplinæ genus intelligit. Ciconiæ serpentibus pascuntur, & ideo alas harum mulierum, quas ventus hoc est inanitas impellebat, alis ciconiarum similes facit: vt ostendat, omnem earum impetum vt serpentibus, id autem est, nutrimentis scelerum dæmonum industria suppeditatis alantur, incitari. Dicit vas illud inter cælum & terram sublatum extitisse, quia disciplinæ illæ nefariæ neque terram tangunt: neque enim quidquam hominum mediocrium approbatione dignum sonant: neque rursus aliquid altum atque cæleste pronunciant. Adiungit deinde. Dixi ergo ad Angelum, quo ferunt istæ epha? Dixitque ad me. Vt extruant ei domum in terra Senaar, vbi præparabitur ei, & collocabitur ibi super basi sua. Per terram Senaar, vbi Babel idest confusio ædificata fuit, intelligit rempub. sceleratam & impiam diuinæ legis sanctitati contrariam, omniaque perturbandi atque peruertendi studium. Ibi sedem impietatis fore dicit, quia in cœtu Iudaicæ perfidiæ quæ Babylon quædam existimanda est, Ierosolymæ cælesti contrariæ, sic ea disciplinæ furoris insedit,

à Prophetis enunciatum: recolant animis, quo tempore Christus ortus fuerit: quid in vita gesserit: quam admirandis operibus insitum numen expresserit: quam libenti animo vitam pro omnium salute profuderit: quanta virtutis inuictæ documenta in cruce dederit: cernant animo gentium conuersionem, diuinæ claritatis splendorem in omnes terras diffusum: Iudæorum qui Christum odio persecuti sunt euersionem & interitum memoria repetant: quam veris euentis hominum diuinorum effata comprobata sint: & tum demum tam admirandis rebus, & tanta diuinorum testimoniorum consensione conuicti Deo gloriam tribuent: nec vlla præterea signa flagitabunt. Videant quomodo facinoris illius immanissimi cuius nomine gloriantur, nullum à Deo præmium cõsecuti sunt: imo post illum diem quo Christum occiderunt, bellis & vastitate consumpti, exilio damnati, dedecore & ignominia deformati, scelerum pœnis agitati nullo in loco consistant. Reputent secum quo furore stimulentur: quibus nugis oblectentur: quibus fabulis aures præbeant: quos sibi magistros asciscant: quibus tenebris immersi sint. Agitent animis quot argumentis ducti suspicari possunt, se Deo inuisos esse. Nec enim eorum preces audit: nec illis subsidio occurrit: nec illorum labores aliqua spiritus diuini suauitate compensat: imo eos ita districto gladio seueritatis insequitur, vt respirare non sinat. Illos autem in huius libri fine, ne diutius cum tanto vitæ supplicio eorum contumacia cum Dei clementia certet, exhortari minimè alienum puto. Qantum vestram salutem constitui cupiamus ô viri sanctissimo-

rum hominum ſanguine propagati nouit ille ſummus Dominus qui intimos animorum receſſus explorat, & cui nihil eſt nec in denſis quidem tenebris occultum. Quod minime mirandum eſt. Omnia namque bona quibus affluimus à veſtro genere profecta ad nos vſque peruenerunt. Principes veſtri generis atque nominis illi ſummi viri Abraham, & Iſaac, & Iacob, quos Deus ſecum amicitiæ fœdere inuiolabili coniunxit, extiterunt. Doctores veſtri Moſes, & Aaron ſe virtutis excellentis altitudine in familiaritatem ſummi Dei penitus immerſerunt. Veſtræ ſalutis interpretes Prophetæ ſanctiſſimi fuerunt: vobis diuinæ diſciplinæ monimenta & oracula quibus noſtra ſalus continetur, credita atque commiſſa ſunt: veſtrum genus Dei filius ſecum fœdere ſempiterno colligauit: è veſtro corpore ſanctiſſimi viri qui nos huius tantæ lucis participes effecerunt, prodiere. veſtra tandem ſtirpe propagabuntur, qui temporibus vltimis ſanctorum patrum diuinas virtutes imitentur. Filius Dei non humanum corpus aſſumpſit, vt nos à coniunctione veſtra diuelleret: ſed vt nos vobis, & vos nobis arctiſſimo vinculo deuinciret. Quare par eſt, vt veſtram vicem doleamus, & pro veſtra ſalute vota faciamus. Quanquam quid attinet ad Deum preces fundere, qui ad vos manus intendit, & prope ſuppliciter (tanta eſt illius clementiæ magnitudo) vos rogat vt ſanari velitis? Quid igitur benignitatem diuinam, quæ vos ad ſe, vt inquit apud Iſaiam, tota die allicit & inuitat, negligitis? Cur ſalutem veſtram proditis? Cur in peſtem ante oculos poſitam ruitis? Cur nos hoſpites & peregrini

grini in tantorum bonorum possessionem missi sumus, & vos hæreditatis amplissimæ patrimonio deiecti fuistis? Nos oleastri surculi in sanctorum stirpem insiti ex olea geniales succos elicimus: & vos ab ipsa olea qua nitimur excisi ad incendium reseruabimini? Vos igitur oro & obtestor per generis vestri sanctitatem, per legis diuinæ puritatem, per infinitam illam Dei clementiam qua vobis olim singulari atque patria benignitate cõsuluit, ne diutius vestra pertinacia cum illius seueritate certamen ineat. Satis vos erudit, dum vobis tam multas plagas imponit. Parentum fidem & pietatem imitamini: odium & inuidiam à vobis repellite: spiritus diuini iussis obtemperate: exempla patrum qui in scelere perstiterunt detestamini: Christi crucifixi cuius vim tam multis signis perspicere potuistis, numen extimescite. Nunc dum tempus est, dum aditus ad clementiam patet, dum potestis illius benignitatis infinitæ fructu potiri, resipiscite, & ad illum qui vos ad se vocat inflammato studio properate. Quod si voces illius audire nolueritis, cum iterum venerit, vt iudicium de hominum factis atque fide constituat, cum illum gloria diuina circumfluentem, vitæque rationem à singulis hominibus seuerissimè repetentem, flammaque vindice hostes suos populantem, & eos à quibus in crucem actus fuit rectissimo iudicio peruertentem aspexeritis, ad cuius opem confugietis? In quas vos latebras conijcietis? Is enim qui nunc vobis vsuram vitæ concedit, vt in viam redire possitis: qui vos quamuis illius benignitati repugnetis, vocare non desistit: in vos eo

seue-

ſeuerius vindicabit, quo nunc clementius exſpectat. Duo tantum à vobis impetrare cupio. Vnum eſt, vt peſtilentem diſciplinam, quæ non aliunde quam à plaga tartarea ad perniciem hominum profluxit exhorreatis: ſolamque Dei legem & Prophetarum teſtimonia conſulatis: alterum, vt nihil à parentibus præiudicati in precibus & votis afferatis: ſed ſimplici animo ab illo ſummæ benignitatis & clementiæ fonte contendatis: vt quid ad ſalutem veſtram neceſſarium ſit, vobis clementer aperiat. Quod ſi feceritis nō dubito quin is animos veſtros ſplendore ſancti ſpiritus illuminet: vt tum demum quantum numen atque potentia in Chriſto cruci affixo lateat, intueri poſſitis.

DE SAPIENTIA LIBER TERTIVS.

IVDÆIS quidem signa petentibus, si signis admirādis sanari volūt, abunde satisfactū arbitror. Si sanari nolunt, signa petere desistant. Nunc vero consequens est, vt Græcos sapientiam quærentes doceamus omnem verissimæ sapientiæ rationem Christi crucifixi mysterio contineri. Aptissimum autem huius orationis cum Græcis habendæ principium illud fore videtur: vnde vitæ exordium duximus. Vitæ nostræ principium fuit illa fides, qua patrem, & filium, & spiritum sanctum confessi sumus. Nec enim satis ad cælestem lucem fruendam nobis fuit illo die fateri, Deum infinita potentia, sapientia, & bonitate præditum, sempiternæ lucis originem, vniuersæ naturæ conditorem, rerum omnium formas in se mirifice continentem: sed fuit etiam necesse, vt in summa naturæ diuinæ simplicitate trium personarum distinctionem nobis esse perpetua prædicatione celebrādam videremus. Si enim sapientiam quærimus, & sapientia in Dei notitia consistit, Deum autem is pro huius vitæ statu & conditione nouit, qui patrem, & filium, & spiritum sanctum vna diuinitate, maiestate, imperio, contineri firmissime credit, restat vt summam sapientiam in hac fide constitutam arbitremur. Præterea cum de signis ageremus, sæpe Christum Dei filium appellauimus: quod Iudæi ferre nō possunt: Græci non facilè cōsequuntur: ea de caussa commodum nobis,

nobis visum est, ne opus imperfectum ansam calumniæ præberet, Iudæos sanctarum literarum auctoritate repellere, Græcos autem aliqua ex parte tanti mysterij disciplinis instruere. Quamquam quod ad Iudæos attinet, si illi signa perspiciunt, signis intelligere potuerunt, Christum esse veritatis atque iustitiæ magistrum. Is autem se verum Dei filium esse testificatus est. Qui cum sit patri amore sempiterno deuinctus, consequens est, vt præter patrem atq. filium caritatem sempiternam cogitemus. Deum nemo vidit vnquam. Nec enim sensibus vsurpari, neque cogitationibus informari, nec scientia comprehendi, neq. mente percipi numen illius potest. Fides tantum relinquitur, vt quoad licet, & fas est, Deum animo complectamur. Fides vero auctoritate dicentis innititur. Auctoritas autem summa in eo solo collocanda est, qui nullum in se peccatum admisit, aut mendacium concinnauit, numenque suum diuinis operibus apertissime comprobauit. Is igitur solus qui est in sinu patris nobis verissimæ Theologiæ disciplinam tradere potuit, de qua antequã aliquid dicamus opus est, vt numẽ illius imploremus, & ab illo petamus, vt nobis lumẽ suũ præferat, quo sine vllo mentis errore, de tantis rebus, vt pietatis verissima ratio præscribit, disseram⁹. Admonẽdi tamẽ sunt, qui in hos libros inciderint, esse quædã verba, quæ non sunt ita elegantiũ hominũ cõsuetudine trita, quibus quo minus vtar mihi interdictũ nõ arbitror. Nã si Mathematicis, si Physicis, si Medicis, si reliquis denique in singulari aliquo artificio versatis, certa vocabula cõcessa sunt, longe à consuetudine cõmunis sermonis abhorrentia:

rentia: cur non id multo magis illis permittitur, qui de rebus diuinis edisserũt, in quibus necessario verba aut faciẽda sunt, aut ab alijs iam facta vsu & consuetudine mollienda? Vt autem institutum prosequamur, cum de Deo neq. sensus, neq. opinio, neq. scientia, nec intelligentia sit: superat enim infinita illius amplitudo omnẽ mentem & rationem: & fides tantum reliqua sit, quæ constans & firma permaneat: hanc certè firmitatem habere nõ poterit, nisi diuino testimonio nixa fuerit. Hoc autẽ testimonium facit, vt fides sit omnibus sensibus certior, omni scientia firmior, & omni deniq. mente cõstantior. Sensus enim sæpissimè fallunt: scientia vero ea quæ facultatem humanã superant, haud quaquã assequitur: mẽs humana est angustis admodum spatijs circunscripta: ita vt sola fides diuinis testimonijs constanter adhibita animos nostros solicitudine liberet, & de rebus diuinis certos efficiat. Solius igitur Christi testimonium est quod nos sapientes red dere potest. De quo summus pater ait. Ecce testem populis dedi eum, ducẽ & præceptorẽ gentibus. Ioãnes vero nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui descẽdit de cælo, filius hominis qui est in cælo. Quod scimus, inquit ipse filius, loquimur: & quod vidimus testamur. De se & de spiritu sancto loquitur, quibus pater à sempiterno tẽpore omnes sapientiæ opes largitate infinita reserauit. Is igitur dominus qui vidit quæ videre nõ possumus, qui audiuit quæ aures humanæ non capiunt, se Dei filiũ esse testificatur. Si igitur Pythagorici tãtum magistri auctoritate præiudicata mouebãtur, vt nõ aliud argumentũ requirerent: & cum primũ constaret, Pythagorã

aliquid enunciasse, id continuo sequebantur: quid Christianis faciendum est, cum Christi diuinam sententiam operibus diuinis confirmatam acceperint? Vt Iudæis tamen omnem materiam calumniæ subtrahamus, nõ erit incommodum aliquot antiquorum Theologorum testimonia colligere, quæ Trinitatis sanctissimæ mysterium complexa sunt, vt facilius intelligant Christum esse verum Dei filium, à patre summo ex omni æternitate generatum. Vt autem ordinem temporum sequamur, Moses hoc mysteriũ occultius tradidit. Inquit enim. In principio creauit Deus cælum & terram. Pro Dei nomine est אלהים *Quod nomen cũ multitudinis numero proferatur, id enim est quod dij, numero tamen singulari coniungitur, vt intelligamus tres personas vno tantum numine contineri. Quod quidem non in hoc tantum loco, sed passim in scriptura sancta perspicitur. Et hactenus quidem vim immensam sanctissimi numinis admiramur: nondum tamen clarissimum sapientiæ munus aspicimus. Sapientiæ namq. munus est, obscura illustrare: confusa secernere: inordinata in ordinem reducere: nuda vestire, inania complere: & res suis locis apte distributas cõuenientibus ornamentis afficere. Hæc autem vt demonstret Moses inquit. Et dixit Deus, Fiat lux, & facta est lux, & diuisit lucem à tenebris: & reliqua deinde quæ ordine singulari persequitur, vel quæ ad distinctionẽ, vel quæ ad ornamentum & pulchritudinem, vel quæ ad incolumitatem & stabilitatem referuntur. Sed illud est animaduertendum, cum opifex rerum ex nihilo cælum & terram quasi materiã ex qua mundum ædificaret ab initio condidit,*

in

in ea creatione non ita clarè ſapientiæ documenta conſtituiſſe. Erant enim omnia tenebris obducta, & confuſe & turbide fluctuabant, & huc & illuc temere iactabantur. Et idcirco non ſcriptum eſt, Et dixit Deus, creetur cælum & terra. At poſtquam Moſes expoſuit, quomodo Deus exorta luce tenebras diſpuliſſet, & confuſa diſcreuiſſet, & ornamentis pro cuiuslibet rei natura diſtributis affeciſſet, tunc vſus eſt hac oratione nempe dixit Deus, quam in ſingulis deinde operibus repetitam videmus. Cuius quidem orationis quam aliam cauſam afferre poſſumus præter eam, quæ claritate ſapientiæ continetur? Lucem enim rebus obſcuris afferre, ordinem collocare, res natura diuerſas, locis diſtinctas fœdere colligare, & opibus aptiſſimis, pro vt cuiuſque rei conditio flagitat, illuſtrare, ſapientiæ perfectæ munus & officium eſt. Ob eam igitur cauſam in operibus illis clariſſimis verbi mentio fit: vnde colligitur per verbum mentem & rationem patris intelligi. Stultiſſimum eſt enim Deo verbum noſtri ſimile, quod è gutture funditur, & lingua, palato, & dentibus premitur, atque terminatur, & emiſſum diſſipatur, affingere. Verbum autem Dei illius ſapientia eſt. Itaque Dei oratio eſt arcani conſilij temporibus ab illo definitis explicatio, & quædam quaſi cum intima illius mēte conſultatio, & operis denique ſempiterno conſilio deſignati molitio. Cum igitur Moſes Deum in mundi fabrica loquutum fuiſſe demonſtrat: patrem per filium qui verbum, & mens, & ſapientia illius appellatur, opus quod ante deſignarat effeciſſe pronunciat. Multo autem clarius hæc perſonarum diſtinctio in hominis fabri-

ca declaratur. Faciamus, inquit Deus, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Multitudinis numero quasi consultans filium & spiritum alloquitur: imaginis tamen vnius non plurium meminit: vt in multitudine personarum distinctionem, in imagine naturæ singularis atque maximè simplicis vnitatem veneremur. Nam quod Hebræi dicunt in hoc loco Deum fuisse cum Angelis colloquutum, impium facinus est, Angelos humani generis simul cum Deo conditores arbitrari, bonamque diuinæ gloriæ partem ad Dei ministros transferre. Vnus est enim rerum omnium conditor, vnus vniuersæ naturæ parens & Dominus, vnus rector atq. moderator, qui solus à principio omnia finxit & formauit: & qui secus statuerit, contra diuinam legem plures Deos in diuina sede reponet. Illud etiam est ineptissimum, quod Iudæi quidam asserunt, Deum more hominum qui dignitate præcellunt numero multitudinis vsum fuisse, quasi fuerit necesse Deo ineptijs quas noua barbaries multis post seculis induxit, ad commendationem suæ dignitatis abuti. Ergo cum nec Angeli fuerint in societatem huius operis conuocati, nec conueniens fuerit, vt Deus solœcismum sine graui caussa faceret, confiteri necesse est, consilium illud à patre cum filio à tempore sempiterno communicatum tunc ad effectum filij opera & spiritus sancti comprobatione, aut vt rectius dicam, totius Trinitatis sanctissimæ potentia, consilio, probitate peruenisse. Sed cur hoc consilium non ita clarè in reliquis explicatur? Vt ex eo posset intelligi generis humani dignitas, cuius nempe gratia reliqua

omnia

omnia condita & constituta sunt. Nec enim in cælo, nec in syderibus, nec in sole quidem ipso reliquorum luminum principe legitur fuisse imaginem diuinæ mentis impressam. Vt igitur ostenderet opus illud præclarius, & maiore consilio formatum, ideo scriptum est Deum dixisse, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Quanquam licet obscurius quoties Deum dixisse legimus, toties opera diuina summo consilio, & ratione perfecta fuisse conspicimus. Ad hunc modum cum legimus, Vidit Deus quod esset bonum, idem Trinitatis mysterium designari cernimus. Pater enim per filium opus videt, & operis absoluti pulchritudinem amore miro complectitur. Amoris autem nomine sancti spiritus persona significatur. Non quod opera patris, filij, & spiritus sancti inter se distingui possint, & certæ singulis personis prouinciæ compacto distributæ sint: sed vt in operibus singulis omnium trium personarum coniunctio, & minimè distincta societas explicetur. Vt enim alibi scriptum est, Verbo Domini cæli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Itaque cum legimus, Dixit, aut vidit Deus, verbi, aut aspectus diuini nomine filium intelligimus: cum vero Deum opera sua comprobare videmus, spiritum illius oculis mentis intuemur. Alibi Moses cum per Dominum imbrem sulphuris & ignis, à Domino super Sodomam, & Gomorram demissum fuisse demonstrat, clare personarum discrimen apponit. Nam vtrobique nomen illud quatuor literarum nempe יהוה quod nullo modo, nisi in naturam

naturam diuinam conuenit, positum videmus. Cum igitur Deum verum vim sulphuris & ignis à Deo vero demisisse dicit, Dei filium illo iudicio patris voluntatem & imperium cõfecisse dicit. Quid? Ipsa bene precandi formula quam Deus ipse præscripsit, non ipsarum personarum discrimen explanat? Sic benedicetis, inquit, filijs Israël. Benedicat tibi dominus, & custodiat te: ostẽdat dominus faciem suam tibi, & misereatur tui: conuertat dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem. Hic etiam ter illud sanctissimum naturæ diuinæ nomen repetitum cernimus: vt hoc numero tres in vna natura personas consistere videamus. Alio similiter in loco. Audi Israël, dominus Deus noster Deus vnus est. Ter nomen Dei posuit, vnum tamen Deum confitetur, vt tres in vna, & eadem diuinitate personas explicaret. Dauid autem quam sæpe hãc eãdem Theologiæ rationem exponit? Veluti cum ait. Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis. Et vnxit te Deus Deus tuus vnguento lætitiæ. Christum Deum appellat, & à Deo patre perfusum fuisse vnguento lætitiæ, hoc est, Spiritus sancti virtute significat. Tũ illud, Benedicat nobis Deus, Deus noster, & benedicat nobis Deus, & metuãt eum omnes fines terræ. Alibi vero ad Sion inquit, dicetur, Homo & homo natus est in ea, & ipse fundauit eã altissimus. Quasi dicat, Magno gaudio cumulabitur fideliũ cætus qui Sionis nomine sæpe vocari solet, cum fuerit hominis illius aduentus incredibili gaudio nũciatus, ita vt altero quoque verbo nuncius hominem sonet. Sed quis tandem ille homo erit, qui sit tantæ voluptatis causam communibus rebus allaturus? Hic inquit

quit,homo est excelsus Dei filius, qui in Sione,hoc est in Iudæorum repub.quam ipse fundauit exorietur. Alio rursus in loco Deus,inquit,iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis. Rex hic cui fausta & felicia precatur Christus est,quem Regis filium appellat : propterea quod erat ex semine ipsius Dauidis procreandus, cuius Christi diuinitatem eodem in carmine luculenter exponit, eumque Dei iudicio atque iustitia exornandum prædicit:quia non secundum sensus qui insidias multiplices animis intendunt, nec secundum rerum incidentium coniecturas,quæ sæpissime fallunt,nec secundum hominum testimonia,quæ multis fraudibus vim iustitiæ & æquitatis eludunt,iudicium erat facturus:sed secundum veritatis ipsius exactissimum cogitationum quibus fraudes innumerabiles occuluntur examen,erat sententiam laturus. Hoc autem iudicium nemo nisi Deus exercere potest. Nec enim,vt inquit Ieremias,aliquis potest cor hominis perscrutari,& inspicere,nisi solus Deus. Hoc igitur in loco Dauid Deum orat,vt Deo quem Regem & filium Regis appellat,iurisdictionem suam largiatur. Multa Regis huius sanctissimi testimonia in eandem sententiam scripta prætereo. Quid de Solomone illius filio dicam? Sic enim apud illum scriptum legimus. Quis ascendit in cælum,atque descendit? Quis continuit spiritum manibus suis? Quis constrinxit aquas veste? Quis constituit omnes terminos terræ? Quod nomē est eius,aut filij eius,si nosti? Hic certè cum Dei filium appellat, illius personam non naturam à patre distinguit. Isaias vero quam clarè Christi diuinitatem celebrat? Puer,

 inquit,

inquit, natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus eius super humerum eius: & vocabitur admirabilis, consiliarius, fortis, Deus, Pater æternitatis, princeps pacis. Illum à Deo nobis datum esse dicit, & eum qui datus est Deum nominat. Cum igitur alius sit qui det, & alius qui datus est, satis constat filium à patre discerni. Alibi vero apud eundem Prophetam dicit idem Dei filius, A principio non in aperto loquutus sum: ex tempore quo hæc esse cæperunt aderam: & nunc Dominus misit me, & spiritus eius. Deus ipse loquitur, & se à Deo missum asseuerat, spirituque illius incitatum fuisse confirmat. Minimè necessarium arbitror omnia diuinorum hominum testimonia consectari, quæ hanc eandem sententiam continent. Vt igitur modum statuam, duorum tantum testimonia proferam. Primus testis erit Osee, alter Zacharias. Apud Oseam dicit Deus, Domui Iuda misericordiam tribuam, & salutem Dabo eis per Dominum. Deus ipse loquitur, & salutem à Deo afferendam opera ipsius qui loquitur, pronunciat: vtrobique autem nomen illud יהוה *positum videmus, vt patrem & filium intelligamus. Alio rursus in loco ait, Postea reuertentur filij Israel, & quærent Deum Dominum suum, & Dauid Regem suum & metuent Dominum, & bonum eius vltimis diebus. Dauid hoc in loco Christus est. Hoc enim nomine apud Isaiam, & Ezechielem, & alios Prophetas interdum nominatur. Hic etiam ter Dei nomen non sine mysterio repetitum cernimus. At Zacharias multo clarius hanc eandem sententiam confirmat.*

mat. Nam apud illum Deus ita loquitur, Cane, & lætare filia Sion. Ecce namque veniam, & habitabo in medio tui, ait Dominus: et adhærebunt gentes multæ Domino die illa: & in populo meo numerabuntur: & habitabo in medio tui, & scies quod Dominus exercituum misit me ad te. Quid hoc testimonio clarius, quid euidentius dici, aut cogitari potest? Deus ipse loquitur, seque venturum prædicit, foreque prænunciat, vt multæ gentes ad Domini nomen adiungantur: ipseque Dominus se a Domino missum iri præmonstrat, & in omnibus his locis nomen illud Dei quatuor illis notis inscriptum apponitur. Quid est igitur quod Iudæus tergiuersari conetur? Quam erroris defensionem meditabitur? Quibus artibus elabi poterit? Deus verus se venturum denunciat: gentes exteras ad Deum verum aggregandas esse demonstrat: ipseque Deus se à Deo mittendum prædicit, & nomen domini ter repetitũ animaduertimus, vt tres personas in vnius diuinitatis simplicitate veneremur: & tamen Iudæi tam claro viri diuini testimonio impudentissimè repugnabunt? & tamen in luce meridiana caligabunt? & tamen in eodem errore persistent? Eadẽ enim cæcitate qua Christum aduenisse negant, vt Antichristum recipiant, diuinæ sapientiæ lucem fugiunt, vt magicis Cabalæ delirationibus & commentis pestiferis incumbant. Sed in quæstionem vocari potest, cur trinitatis sanctissimæ notitia non fuerit olim explicite tradita omnibus Iudæis, quemadmodum & nobis. Nam si ad salutem necessaria est, illi non erant de salutis spe deijciendi: si non erat necessaria, non erant inutili quæstione

reliquæ gentes implicandæ. Sed vt breuiter respondeamus, olim non erat necessarium, imò erat periculosum aliquid vulgo, de numero personarum disputari, ne Iudæi propter ingenij tarditatem tres Deos assererent. Et antequam Dei filius in terras adueniret nō tantā fidem ab illis requirebat. Pro ratione namque muneris & beneficij magnitudo fidei atque pietatis exigitur. Nullum beneficium maius esse potuit Christi præsentia: nulla igitur maior fides vllo tempore requirenda fuit. Quamuis enim antiqui homines olim venturæ salutis fiducia niterentur, multum tamen inter spem salutis, & salutis ipsius præsentem fructum interest. Nobis præterea post Christi aduentum maximè necessaria fuit hæc diuinarum personarum explicatio. Quomodo enim potuisset intelligi, quantum fuit Dei in nostra salute constituenda beneficium: nisi fuisset ostēsum, salutem nostram per ipsius Dei filium esse constitutam? Christum vero Dei filium esse credi non poterat, nisi nobis certa fide constaret, Deum à sempiterno tempore filium sibi omnino similem genuisse, quem amore immenso diligeret. Quamuis tamen hoc mysterium minimè in vulgus emanaret, viri tamen primarij literis atque fide præcellentes illud ex sanctis literis apertè colligebant. Petrus Galatinus vir eruditione, & religione præstans & in eruendis Iudæorum arcanis valde diligens, varia antiquissimorum rabinorum qui Christi ortum antecesserunt testimonia citat, quibus Iudæos acerrimè conuincit. Testimonia sunt clarissima, quibus hoc mysterium sacratissimū aperte confirmatur, & impietatis atque perfidiæ mucro re-

tun-

tunditur. Sed Iudæis omissis ad Græcos veniamus, cum quibus multo minus erit nobis negotij. Vt enim facilius ad Christi religionem adducti sunt: ita facilius ipsi Christo doctori atque magistro summæ eruditionis auscultabunt. Sed antequam cum Græcis de hac re agamus opus est, vt de quæstione valde inter Philosophos agitata disputemus. Quæstio autem erat, an mundus à sempiterno tempore constitisset: an aliquod initium temporis habuisset. Sed mirum fortasse nonnullis videbitur, quid attineat ad sanctissimæ triadis mysterium de mundi vel principio vel æternitate disserere. Quantum id ad disputationem nostram pertineat, apparebit. Plato sine dubio mundum ortum esse statuit, & Deum ex aliquo tempore molitionem illius suscepisse. Aristoteles contrà, mundum nec initium temporis habuisse, nec interiturum esse. Argumēta quibus pugnat, magis illius auctoritate quam rationum pondere nituntur. Sunt autem hæc fere. Vis & ratio rei mobilis, ea ratione qua mobilis est, est ipsius mobilitatis actus. Itaque necesse est, cum causa mouens adfuerit, vt sit semper in motu. Ergo si ea quæ mobilia sunt, semper extiterunt: & qui moueret, semper extitit, motus initium habere non potuit. Si non extabat res, quæ mutationem subire posset, paranda certè fuit. Parari autem non poterat sine motu. Rem igitur mobilem motus antecessit, quod esse non poterat, cum ante illam nulla res extaret, quæ moueretur. Quod si semper fuit aliquid mobile, & simul vis quæ moueret sempiterna fuit: & tamen neque motor rei mobili motum attulit, neque res mobilis vim infinitis seculis accepit extrin-

 secus,

secus, qua moueretur, motor contra motoris vim & rationem immenso tempore conquieuit. Forma namq. motoris, ea ratione qua motor est, est vt semper moueat: nam si cessauerit aliquando, motoris vis & nomen occiderit. Quod si aliquãdo cessauit, & tandem se ad motum afferẽdum applicuit, immutatus est. Consequens igitur est, vt illius immutationis causam quæramus: & similiter illius causæ quæ motorẽ ad mouendũ, impulit, aliam causam inuestigemus: & sic erit infinitè progrediendum. Præterea tempus ortum non habuit. Tempus autem est numerus motus, secundum prius atque posterius. Motus igitur, si tempus est sempiternum, sempiternus etiam fuerit necesse est. Quod autem tempus nunquam inceperit, hoc argumento probatur. Si aliquando tempus non fuit, tẽpus fuit, cum tempus non esset. Aliquando enim tempus aliquod designat. Præterea nunc quod latini philosophi instans appellant (est autem instans illo præsentis tẽporis momẽtum, quod antequam mente concipi atq. retineri posset, effluxit) illud igitur nunc, vel instans sic definit Aristoteles, vt sit medium præsentis tẽporis & futuri. Deinde sic argumentũ concludit. Si tempus inchoatum fuisset, ergo tunc ab aliquo nũc, vel instante initium cepisset. Sed illud etiam nunc tẽpus antecesserat, siquidem nunc & præteriti temporis finis est, & futuri principium. Ergo tempus semper fuit. A quocumq. enim nunc tempus inceperit, est necesse, vt illud nunc alicuius præteriti temporis finis extiterit. Omne igitur quod principium temporis esse posueris, tempus aliquod fuerat antegressum. Hæc quidẽ Aristoteles fusius quæ nos in hoc loco perstrin-

strinximus. His argumentis victi recentiores philosophi qui se Platoni dediderant, cum Platonis sententiam se tueri posse diffiderent, excogitarunt, idem Platonem sensisse, quod Aristoteles postea decreuit. Nec esse inter illos vllum sententiæ dissidium, sed orationis & styli dissimilitudinem. Platonem enim sempiternum esse mundum statuisse: neque cum mundum à Deo formatum esse dixisset, arbitratum esse mũdum ab aliquo temporis initio exordium sumpsisse, sed originem illius esse ad Deum ex tempore sempiterno referendam. Hoc igitur asserunt, de Platonis mente & sententia mundum esse à Deo ex omni æternitate generatum. Quam falsa autem eorum opinio sit, Plutarchus, & Cicero, atque adeo Aristoteles ipse qui Platonem reprehendit, eo quod temporis initium posuerit, & omnes denique antiqui Philosophi apertè demonstrant. Omnes enim vno ore consentiunt, eam fuisse Platonis sententiam, vt mundus principium temporis habuerit. Proculus autem in Commentarijs, quos edidit in Timæum Platonis, Platonem statuisse mundum esse sempiternum demonstrare conatur. Quod quidem ostendere ex temporis & animæ mundi æternitate frustra contendit. Cum autem multis argumentis leuibus vtatur, aliqua tamen sunt, quæ nonnullis molestiam exhibere interdum possunt. Si, inquit, mundi conditor, atque moderator suum officium facit, cum ille sempiternus natura sit, consequens est, vt semper suum munus obeat, & non aliquando officio fungatur, aliquando rursus gubernaculum dimittat. Aliter enim illum alternis vicibus immutari necesse fuisset. Si autem

semper aliquid agit, quid esse potuit, quod ageret antequam mundus esset, si nihil erat? Deinde quid illum mouit, vt cum seculis infinitis cessauisset, ita mutaretur, vt mundi creandi consilium repente susciperet? Arbitratus ne fuit nihil esse cessatione commodius? Cur igitur se postea ad mundum ædificandum contulit? Existimauit officium esse muneris vacatione præstantius? Cur igitur immenso spatio otium complexus est? Quod si fuit melius mundum gigni, id videlicet antea ignorabat, & ea de causa cum antea nihil agere melius esse statuisset, mutauit postea consilium. Aliquando igitur Deus aliquid ignorauit, & idcirco fuit postea à pristina sententia deductus. Præterea si mundus aliquando non fuit, ergo Deus tunc nihil agebat. Infinito igitur tempore potentia tantum non actu, mundi Architectus fuit. Quod autem potentia tantum est, imperfectum est. Si igitur Deus aliquo tempore potentia tantum conditor naturæ fuit, secundum hanc rationem imperfectus aliquando fuit. Hoc autem dici nullo modo potest. Nullum igitur tempus fuit, quo Deus non esset actu naturæ conditor. Mundus igitur semper extitit. Hæc quidem Proculus, cuius quidem argumenta quam fallacia sint apcriemus. Necesse tamen est, vt prius Aristoteli respondeamus. Primum Aristotelis erratum fuit illi commune cum multis. Ex ordine enim quem à principio rerum omnium conditor, cum naturæ vniuersæ statum collocauit, in natura constituit, legem sumunt, quam ipsi naturæ conditori nimis insipienter imponant, eiusque immensam potentiam nefarijs

cona

conatibus astringant. Et quia sic ille sanxit, cum omnium rerum semina ex nihilo produxit, vt deinceps nihil è nihilo fieret: ij ne à principio quidē fateri volunt, Deo licuisse rerum omnium materiā atque seminarium è nihilo proferre. Quasi sit semen aliquod in rerum natura diuina potentia atque voluntate fœcundius: aut maius sit materiam rudem & impolitam creare, quam ex eadem materia tam varias atque tam pulchras formas effingere. Alterum erratum est, quod sic argumentatur, quasi Deus natura, & non libera voluntate & consilio mundum cōstruxerit. Fateor equidem omne quod efficit natura, si materiæ fuerit applicatum, insitam continuo vim in materiam expromere, ex eaque similem sibi formam effingere: veluti cum ignis aridis lignis adiungitur, ignis exoritur. Quod si Deus, vt quidam philosophi dicebant, esset orbis igneus, omnia coërcens, & continens, & omnia natura cōficeret, mundum totum ignescere necessarium fuisset. Similiter si Deus non libero consilio, sed natura tātum omnia cōfecisset, omnia diuinitatem assecuta fuissent. Hoc autem falsum est. Falsum igitur est etiam id vnde hoc sequitur. Præterea Argutulus est hoc in loco noster Aristoteles, atque plane sophista. Non enim materiam nominat, sed mobile ea ratione qua mobile. Neque Deum appellat, sed mouens ea ratione qua mouens. Vt quemadmodum Architectus ea ratione qua est Architectus actu, non potest non architectari, ita mouens ea ratione qua mouens est, non posśit, sine re natura mobili quam ipse moueat intelligi. At hæc in signis differendi fallacia est. Fabricatio enim mundi non naturam diuinam

attingit.

attingit. Liberum enim erat Deo vel ædificare mundum, vel non ædificare. In quo autem dicit rem mobilem si antea non erat, non potuisse sine motu parari, falsum est. Antequam enim esset materia, nihil erat quod moueretur. Et eam ob causam creatio cum sit ex nihilo, motus appellari non potest. Quod si materia sempiterna fuisset, non tamen apta ad motum accipiendum, & opus fuisset motu ad eam præparãdam, minimè Deum ille motus attigisset. Aliter enim non fuisset prima causa mouens non mota, quod cũ ipsius Aristotelis sententia pugnat. At inquit, si non mouebat antea, & mouit postea, immutatus est. Vnde hoc sequitur? Sequeretur porro, si natura, vt diximus, & non libero consilio mundum extruxisset. Primum, inquit, motor non erat actu, & postea factus est, quasi vero motoris nomen naturæ nomen sit, vt ea de causa mutationem in Deo formidare debeamus. Mouentis autem nomen, nõ ad naturam, vt diximus, sed ad effectionẽ operis æterno quidem consilio designati, opportuno autem tempore constituti referendum est. Si rursus mouentis nomen obieceris, ego Dei nomen amplectar, cui nulla vnquam mouẽdi necessitas incubuit. Itaque fatebimur Deum infinitis seculis extra se nihil egisse. Mutauit ergo consilium? Nullo modo. Imo consilium quod ab omni æternitate cęperat, ad exitum opportuno tempore perduxit. Et hoc sine vlla ipsius mutatione. Nam & consilium æternum est, & opus non tactu vllius corporis, sed magnitudine virtutis absolutum. Si tempus, inquit, æternum est, & motus æternus: nam tempus est numerus motus. Sed tempus est æternum, igitur

tur & motus æternus. Ego contradico, si motus non est æternus, ergo neque tempus. Sed videamus quomodo temporis æternitatem probat. Si tempus, inquit, aliquando non fuit, ergo tempus non fuit, cum tempus esset. Aliquando enim tempus designat. Et hoc quam ridiculum est? Definitionibus enim quas ipse finxit, intemperanter abutitur. Quemadmodum in definitionibus mouentis, & mobilis faciebat. Nego enim semper verbum aliquando tempus hoc quod huiusmodi conditionem sequitur, significare. Aliud enim tempus est, quod cælestis naturæ conuersio definit, quod incepit esse cum ipsius mundi natura: aliud æternitatis, quæ nullo mundi circuitu definitur. Ad hanc autem æternitatem significandam necessario interdum nomine temporis vtimur, velut cum dicimus, tempus aut æuum sempiternum. Cum igitur aliquid dicimus fuisse aliquando antequam mundus fieret, non pugnantia dicimus. Nam antequam mundus esset, æternitas erat. Illud vero nunc quam subtiliter & argute in hanc festiuam fabulam inductum fuit? Nunc, inquit, est medium inter præteritum tempus & futurum. Ergo si tempus incepit, ab aliquo nunc incepit. Sed nunc esse nō potest, nisi præteritum tempus antecedat: ergo quodcumque temporis initium posueris, aliquod tempus elapsum fuisse cōstabit. Nego omne nunc esse præteriti temporis finem, & futuri principium. Nam ante primum nunc nullum tempus extitit, & post vltimum nunc simili ratione nullum tempus erit. Itaque definitionibus irrisis non habebit vir eruditissimus quo progrediatur. Sed mirum est, quomodo tan-

tus vir eiusmodi nugis in re tam seria oblectari voluerit. Sed multis experimentis intelligi potest, quam auersi sint à vero plerumque qui nimis ingenio confidunt, quamuis sint disciplinis omnibus instructissimi. Proculus vero tribus potissimum argumentis mundum sempiternum esse confirmat. Primum sumit, ex æternitate temporis, quod dissolutum est. Tempus enim æternum esse negamus. Alterum ex animæ mundi natura sempiterna. At nos mundum animatum esse non concedimus: & ille mundum esse animantem probare non potest. Præterea Plato cuius ille sententias tuetur, in Timæo animam mundi in tempore genitã fuisse docet. Postremo quamuis & mundus, animans esset, & anima illius sempiterna, nõ ob id efficeretur mundum esse sempiternum. Animis siquidem nostris Platonici æternitatem tribuunt: sed non ex eo sequitur corpora etiam nostra esse sempiterna. Sed hæc omnia argumenta Proculus videbat, quam leuia & infirma essent. Illudque vnum propterea quod firmamentum vt apparet causæ cõtinet, fortissime tuetur. Si *opifex, inquit, mundi aliquãdo nihil molitus fuit, & postea nouam molitionem suscepit, aut antea non intelligebat, esse meliorem omni cessatione mũdi fabricationem, aut intelligebat : si non intelligebat, ergo ignorauit aliquando. Si intelligebat, cur infinitis seculis cessauit? Tum conqueritur de illorum peccato, qui mundum ex tempore inchoatum fuisse prædicant, quod fructu tantæ gloriæ Deum æterno tempore caruisse confirment. Quandiu enim mundum non creauit, tandiu aiunt eum conditoris gloria caruisse. Sed vt illi, & reliquis qui in eandem sententiam dis-*

discedunt respondeamus, libenter ab illis audierim, an existiment Deum non vniuersæ naturæ tantum, sed singularum, atque etiam minimarum rerum esse conditorem, omniaque numine illius gigni, ali, conseruari, statumque suum tueri. Fatebuntur certè, si Platonem audire voluerint. Rursus interrogabo, fuerit ne melius aliquod animal, aut arborem aliquã singularem procreatam fuisse? An non fuerit? Non de Bucephalo quæro, sed de quouis equo: nõ de Platano sub qua Socrates cum Phædro de pulchritudine disputauit, sed de quauis arbore. Sic igitur quæram. Fuit ne melius hanc oleam nasci? An non fuit? Si fuit melius nasci, cur à tempore sempiterno nata non fuit? Cur illius opifex tam immenso spatio eam procreare noluit? Ignorabat melius esse hanc oleã gigni? Ergo ignoratio cadit in Deum. Non ignorabat? quæ fuit igitur illa tam diuturna cessatio? Si antea ignorabat, atque tandem resipuit, igitur immutatus est. Vtrumque est nimis absurdum, ergo & illud vnde sequitur. Olea igitur hæc sempiterna est. Sempiterna certè inquient. Nam à tẽpore sempiterno fuit in semine. Quid narras? Semen ne est arbor ipsa, quæ est ex illo procreanda? Est quidem non actu, sed potentia. Rectè. Ergo opifex rerũ à tẽpore sempiterno huius arboris cõditor, nõ actu sed potẽtia fuit. Secundum igitur huius arboris rationẽ non fuit actu, sed potentia tantum procreator. Per te igitur quod ad hanc oleã attinet, imperfectus opifex aliquando fuit. Hoc dici nulla ratione potest: olea igitur hæc est sempiterna. Hoc in loco scioli ridebunt. Quasi ego non videam ipsum argumentum esse ridiculum. Quid, inquient, attinet

vnius oleæ procreationem cum vniuersæ naturæ fabrica conferre? Inter rē vtramq. multum interest: inter argumentandi rationē nihil omnino. Si enim argumētum aliquā vim habet, ex æquo in rebus maximis atq. minimis valebit. Si vero in minimis nullā vim habet, nec in maximis habebit. In differēdi namq. ratione, non quod in rebus ipsis per se consideratis pōdus sit, sed quid ex rebus positis & constitutis efficiatur, attendimus. Sed, inquis, ego Deum otiosum cogitare nō possum. Rectè facis. Nunquā enim ab actione sempiterno tēpore cessauit. Quid agebat? inquis. Id certè quod mundū multo maiore interuallo superat, quā mundus ipse oleæ quā exempli gratia posui, naturā, de quo statim dicemus. Sed prius considerandum est, quò formula qua Proculus mundum esse sempiternum probare nitebatur, reciderit. Eodē namq. argumento probari poterit, nō oleā tantum, sed mentā & rutam esse sempiternam. Sic fiet, vt omnia in dijs numerari possint, cum nihil possit esse ex omni parte sempiternum, nisi solus Deus. Quod vero ad argumentum attinet de potentia, ex qua ostendere nitebatur, si mundus factus ex certo tempore fuisset, Deum cum non actu, sed potentia tantum mundi conditor fuisset, imperfectum fuisse, quam nugatorum sit non facilè dixerim. Duplex est enim genus potentiæ: vnum materiæ, alterum causæ efficientis. Potentia quidem materiæ imperfectionem designat. Significat enim non quod est, sed potēst esse. Quemadmodum cera non est volucris imago, sed potest esse, si fuerit artificis opera qui ceram fingit, & format adhibita. Vt igitur ex materiæ potentia, materiæ im-

perfectio concludatur, ex artificis tamen potentia non imperfectio, sed perfectio insignis ostẽditur. Nullã enim perfectionẽ artifex ex opere à se artificio singulari perpolito consequitur: imo perfectionẽ quã habebat, expromit, & artis insitæ præcellentiã declarat. Ad hunc modũ summus naturæ parẽs & conditor, cum naturã finxit, nullũ ex opere tã præclaro artificium assecutus fuit: sed quod semper ex omni æternitate habuerit, indicauit. Nomẽ igitur potẽtiæ in summo rerũ opifice nõ imperfectionẽ, sed immensam vim, præcellẽtissimũ numen, admirandã sapientiã & probitatem, in omni æternitate prædicandã significat. His tamẽ argumẽtis inducti homines acutissimi tãta dementia vexati sunt, vt rebus corporeis æternitatẽ, & quod est consequens, diuinitatem tribuerint. Quod quã falsum sit ratione percipitur. Quid enim potest esse mobile, quod nõ sit natura caducum & interiturum? Quod enim mobile est, nõ per se mouetur, sed aliunde motum accipit. Ergo cum id quod motum affert, mobile corpus mouere desierit, vis & ratio mobilis interibit. Cum vero vita rei mobilis in perẽni & cõtinuata motione cõsistat, cessante illa motione res mobilis extinguetur. Deinde cuius partes corrũpuntur, & totum est corruptioni similiter obnoxium. Sed mundi partes corrumpuntur, ergo & mundus est eisdem legibus corruptionis alligatus. Præterea omne concretum & coagmentatum, est dissolubile: quod autem dissolubile est, interiturũ est. Ipse namq. interitus est naturæ dissolutio. Omne vero corpus est coagmẽtatũ, ergo dissolubile, & interiturũ. Sed mũdus corpus est, ergo efficitur eũ esse natura dissolubilẽ, & interiturum.

Quod autem interiturum est, principium habuerit necesse est. Rectius igitur Plato. Alia namque dixit esse, alia propemodum non esse, sed oriri, labi continuo, & occidere. Mundum autem cum sit corporeus, illis rebus annumerat, quæ natura oriuntur, & occidunt. Neque enim fieri potest, vt totũ dissimilem naturam habeat ab ea, quæ ex omnibus partibus suis constat. Duplex æternitatis genus posuit. Vnum quod principio & fine careret, alterum quod haberet principium, nullo tamen fine terminaretur. Aliæ enim sic condita à principio fuisse, vt natura diffluerent: alia vt perpetuo manerent: non natura sua, sed cõditoris ipsius moderatione & benignitate. Sed modum transgressi sumus, cum in re tam claris Dei testimonijs tam sæpe probata & constituta rationibus etiam vti voluimus. Vrgent tamen aduersarij, & nihil remittunt. Quid agebat, inquiunt, Deus immenso tempore? In quibus rebus erat occupatus ante naturã conditam? Quod opus erat illius tam præclarum, & excellens, quod tãto interuallo mundi pulchritudinem superaret? Dicam. Filium sui splendoris imaginem, infinita sapientia & probitate præditum, sibique modis omnibus similem generabat, & genuit, quemadmodum etiam in perpetuum generabit. Vt enim ex sole semper natiuus splẽdor existit: ita ex Deo summo atq. sempiterno, summa atque sempiterna claritas & lumen exoritur. Quid ais Philosophe? Opinaris illum qui mundũ nutu & imperio procreauit, qui rerum omnium sator & altor extitit, qui animantibus, & arboribus, & minimis etiam plantis fœcunditatem dedit, infœcundum infinitis sęculis extitisse? Et illum cuius

numine

numine & voluntate, terræ atq. maria tam varium & multiplicem fœtum ediderunt, nihil ex se gignere potuisse? Quomodo enim in conditam naturam fœcunditatem inducere potuisset, si fuisset natura infœcundus? Si generationis nomen exhorres, propter animantium in propaganda sobole perturbationem Deo prorsus indecoram, nimis hebes, & rudis es. Ita enim omnes omnium rerũ actiones ad Deum reuocandæ sunt, vt omnis prius imbecillitas, atq. perturbatio secludatur. Itaq. in generatione diuina neque motus vllus, neque consortium ad prolem suscipiendam intelligi sine summo scelere potest, cum in Deum perturbatio nulla cadat, nec is sit, qui consortio naturæ vllius indigeat, cum fœcunditas illius omnipotens, immensa & infinita sit. Cum autem hæc generatio natura constet, necessario consequẽs est, vt filius patri simillimus sit. Est igitur similiter omnipotens, & sapiens, & benignus, immensus, & infinitus. Aliter enim minime speciẽ patris exprimeret. Quid enim interuenire potuisset, quod eã à perfecta similitudine patris abduceret? Nõ matris natura dissimilis, cum sine matre genitus sit: non materiæ vitium, cuius contagionẽ Dei maiestas non admittit: non casus aliquis aduersus, qui nullus esse poterat: non externa vis quæ nondum extiterat: etsi extitisset, infinitæ Dei potentiæ minimè nocuisset. Ergo queadmodum pater est natura omnipotẽs, atq. sempiternus, ita filius est natura omnipotens atque sempiternus. Qui igitur filium minorem patre secundum naturam asserit, patrem immensa gloria spoliare conatur. Negat enim immensam illius vim & fœcunditatem: negat luminis sem-

piterni claritatem: negat infinitam sapientiam atque probitatem: & tantum deniq. de gloria diuina detrahit, quantum nullius mente & ratione cogitari potest. Qui eum filij numē & gloriā termino circunscribit, illum infinita gloria priuat: quod cōuicium in patrē sine vlla dubitatione redundat. Qui igitur tā audax & temerarius est, qui hoc asseueret, infinitū scelus in patrē & filium suscipit. In patrē quidem, quia illū infinito numine, vi, potentia, fœcunditate, glória priuare contendit: in filium vero, quia quantū potest à patris summa atq. sempiterna similitudine, & identitate perfectissima diuellit. Sed de hoc tāto & tam immani scelere alio in loco dicemus. Nunc autē Græcos admoneamus actionis diuinæ duplex genus esse: aliud interius, aliud autē exterius. Interius autē est id de quo nunc loquimur, quod natura cōficitur. Exterius autem, quod Deus extra se libero consilio & voluntate clementer exequitur. Itaq. cum nihil ab omni parte sempiternū esse possit, nisi vnum illud principium à quo naturæ omnes profluxerunt: aliter enim non vnum principiū, sed multa atq. dissimilia fuissent: nec vllus ordo in rebus, sed confusio viguisset: externum opus cum non ex essentia diuina nascatur sempiternum esse non potest, maximè si corporeum est, & idcirco natura dissolubile. Mentes quidem æternæ sunt, non quidem à natura diuina (vt quidam suspicati sunt) haustæ atq. quasi decerptæ, sed ad Dei similitudinem factæ, & ita constitutæ, vt nunquam interirent. Itaque principium habuerunt, finem autem non sunt habituræ. At quod ex Dei ipsius essentia gignitur, sempiternum sit necesse est, & eidē patri à quo

natum

natum est numine, potentia, imperio, maiestate, infinitate simillimum. Tantũ igitur rebus vniuersis à Deo conditis, siue corpore constent, siue à corpore secretæ atque liberæ sint dignitate filius antecellit, quantum ne cælestis quidem orationis vbertate explicari potest. Nam quæ poterit esse numinis infiniti, cum operibus ab illo finitis comparatio? Non vacabat igitur Deus ante naturam conditam: non se languori atq. desidiæ dedebat: non otium turpe actioni præclaræ anteferebat. Id enim agebat, quo nihil potentius, nihil admirabilius, nihil pulchrius, nihil amabilius, nihil melius, nihil salutarius, ne ab ipso quidem patre excogitari potuisset. Ipsam namque mentem & sapientiam, suæ virtutis imaginem, suæ lucis splendorem, ipsum filium seculorum omnium conditorem, omnium rerum futurarum formas in se perfectissimè continentem generabat: & quamuis mundus nondum fieret, iam mundi perfectio in filij mente consistebat. Timæus apud Platonem dicit Deum cum à se mundum effectum cerneret, summopere lætatum fuisse. Quod quidem è sanctis literis sumptum videtur. Sic enim scriptum est, Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Et his quidem verbis summi artificis gaudium designatur. Nihil enim quẽuis artificem æque atque operis à se perfecti species atque pulchritudo delectat. Consequens igitur est, vt summus artifex ex operibus suis absolutis, gaudium summum percipiat. Et ideo scriptum est, Delectatus est Dominus operibus suis. Hic est ille ludus, hæc illa voluptas, qua sapientia (vt videmus apud Solomonem) se perfusam fuisse testificatur. Si igitur

mundi opifex, rerumque omnium parens & conditor, magnū gaudium ex mundi conditi perfectione cepit, quantum gaudium, & quam plena voluptas illius à sempiterno tempore ex filij perfectione constiterit, quæ mēs, quis Angelus, quæ potestas atque principatus, quis ardor cælitum, quæ sapientia, quæ diuinæ magnificentiæ sedes explicare dicendo poterunt? Gaudium enim immensum & infinitum, nulla vnquam cælestium mentium eloquentia consequetur. Aristoteles in libris quos τα μετὰ τα φυσικὰ nominat, cum beatam vitam in contemplatione poneret, Dei beatissimam vitam in sui ipsius cōtemplatione constituit, ex qua illum summo gaudio cumulari confirmat. Aliquid dixit vir doctissimus, quamuis non omnino quid dicebat, intelligeret. Ex ea nempe speculatione nata est illa species sempiterna, mens & sapientia patris, immensæ atque sempiternæ voluptatis origo. Cum de Deo loquimur obstupescimus, eo quod neque nomen, nec orationem, qua sanctissimum illius numen explanare liceat habeamus. Similitudinibus tantum vtimur à natura sumptis. In omnibus siquidem naturis ille imaginem aliquam aut certè vestigium suæ perfectionis impressit. Congruum igitur est, vt similitudines conferamus, & ita quasi quibusdam adminiculis ex speculatione naturæ communis, ad conditorem naturæ ipsius aspiremus. Vt autem ad Aristotelem reuertamur, qui beatissimum Dei statum, in sui ipsius attentissima consideratione posuit, animaduertendum est, an ex ea sententia possimus aliqua ex parte, rationem originis sempiternæ qualis sit existimare. Quare vt commodius fieri

possit,

possit, nos ipsos inspiciamus. Cum quilibet homo seipsum considerat, summumque studium in sui ipsius speculatione ponit, partus quidem minime contemnendus exoritur. Partus autem est nostri notitia, in qua prisca olim Philosophia magnam sapientiæ partem collocauit: si vere illius est præceptum illud, quod multi Apollini Delphico tribuebant, nempe cognosce te ipsum. Ergo si me ipsum cognosco, & aliquid in me dignum laude reperio, consequens est, vt meipsum diligam. Omne enim quod pulchrum & laudabile est, amorem natura conciliat. In quolibet igitur homine in sui ipsius consideratione defixo est mens, quæ totius animi statum acriter & attentè considerat: est cognitio quæ ex ipsa consideratione ortum habet: est amor qui ex cognitione excitatur. In nobis quidem hæc omnia accidentia sunt, quibus animi cōmutantur, & varijs modis afficiuntur. Eam enim notitiam capiunt, quam non habuerant: eo amore commouentur, cuius vim antea non ita clarè senserant: & sæpenumero à constituta sententia, & opinione desistunt. Omnia vero quæ in nobis inhærent, cum in Deum conferuntur, ita conferenda sunt, vt prius omnis imbecillitatis opinio circuncidatur, vt nihil quod Deo sit indignum, animo cogitetur. Cum igitur ille maximè simplex & vnus sit, nullumque accidens ad cōpositionem suæ perfectionis admittat, efficitur, vt quod in nobis accidens est, in illo certa ratio permanens sit, naturali vt & stabilitate consistens. Ergo cum naturam suam, quod perpetuo facit, attentè considerat, ipsam sapientiam gignit, omnes vitæ, lucis, bonitatis, pulchritudinis, voluptatis, immortalita-

talitatis opes in se continentem: & rebus omnibus cum illi visum est, à se conditis, vt cuiusque conditio flagitat, vt sint, vt viuant, vt sentiant, vt moueantur, vt intelligant, causas afferentem: & vniuersum mundum varijs opibus & ornamẽtis, largè atq. munificè locupletantem. Hunc diuinum partum, hanc admirandam, & immensam diuinæ virtutis speciẽ, hoc clarissimum patris ipsius speculum, hunc fulgorẽ sempiternũ ex sempiterno splendore patris exortum, nos Dei filiũ (vt sanctæ literæ facere admonent) appellamus. Ex hac autem diuinæ mẽtis intelligẽtia, & ex immẽsæ pulchritudinis animaduersione amor summus, atq. sempiterna voluptas elicitur, quæ patrẽ filio, & filium patri, caritate sempiterna deuincit. Hoc arctissimum amoris diuini vinculum, hanc summã & immensam caritatis atq. voluptatis rationẽ spiritum sanctũ oracula diuina nominant, tẽporibus diuino consilio præfinitis diuinos sensus animis inspirantem, mentes radijs sempiternæ lucis illustrantem, & inflãmantem, hominesq. à terrestrium rerum cupiditate ad cælestium, atq. diuinarum studium traducentẽ. Cum autem in Deo nihil sit admistum, nihil ex naturali forma & qualitate coniunctum, nihil in eo possit esse prius, aut posterius, nihil maius, aut minus, nihil valentius, aut imbecillius, necesse profecto est, vt patri filius, spiritus sanctus vtrique sit par & æqualis, & naturæ vi, & ratione, imperio, numine, potestate, in omni æternitate simillimus. Neq. enim diuersitas, aut inæqualitas, aut dissimilitudo in vna eademque sempiterna natura cogitari potest. Itaque vnũ Deũ immortalem, incorporeum, infinitum immutabilem, omnipotentem,

tentem, natura maxime simplicem, personarum numero & ratione discretum colimus & veneramur, & in huius summæ veritatis confessione, tanquam in arce munitissima constanti fide consistimus. Patrem originis auctoritate principē, filium insita pietate patris iussis obsequentem, spiritum sanctum ab vtroq. manātem credimus. Istā fidem professi sumus, cum primum è tenebris emersi lucem aspeximus: itaque citius nobis quispiam vitam eripiet, quam ab hac summæ veritatis confessione depellat. Sed, inquient fortasse aliqui, nos pugnantia dicere. Pugnantia quidem diceremus, si naturam vnam, & eādem esse multiplicem, secundum naturæ rationem diceremus. Sed non id dicimus: Sed in vna natura trium personarum distinctionem, vt nos diuinum numen edocuit, constanter asserimus. Id, inquit, ratione consequi nōn possum. Homo audax & importune crede quod te recta ratio confiteri cogit, & id quod ratio comprehendere nequit, omitte. Recta ratio sanxit, vt Deo qui fallere non potest, fidem habeas: & cuius causam peruestigare non potes, minimè perscruteris. Nam quid tu ratione cōsequeris? Quas naturæ causas penitus exploratas & cognitas habes? Quam rerum scientiam satis explicatam fuisti vnquam summo studio consecutus? Si magnos in philosophia progressus habes, hoc vnū certè percepisti, te nihil vnquā (vt Socrates aiebat) percepisse, omnemq. sapientiā moderatione, & religione cōtineri. Moderatio namq. facit, ne falsa opinio sapientiæ quæ summa demētia est, in animos latenter irrepat: Religio autem, vt cæleste numē venerearis, & id quod Deus enunciat verum esse constituas. Ille

igitur

igitur tantum sapiens esse poterit, qui se ipsum abiecerit, & Deo in disciplinam tradiderit. Discipulus autem illius esse non poteris, nisi firmam fidem verbis illius adiunxeris. Discentem, inquit Aristoteles, credere oportet. Quod rectissimè dictum est. Multa namque sunt in artibus humana solertia inuentis, quæ non statim à principio possunt eorum qui discere incipiunt, cogitatione cõprehendi. Qui igitur doctoribus sapientibus fidem non habet, spem in studio progrediendi prorsus abijciat. Quod si fides est hominibus qui arte aliqua præcellunt, habenda: quomodo non multo magis erit Deo qui nunquã fallit, aut fallere potuit adhibẽda? Cur igitur te non abijcis? Cur nõ tuæ mentis angustias recognóscis? Quomodo non ipsum numen quod temere perscrutari niteris extimescis? Nam si Deo credere non vis, nisi rationẽ rei quæ tibi credenda proponitur explores, nihil vnquã illi credes. Est ne aliquid in vniuersa natura, quod sæpius tractes, & cuius familiaritate & cõsuetudine arctius implicat⁹ sis, quã animus tuus? Non profecto. Age iã videamus, an animi tui naturam cognitã habeas. Narra igitur, quæ sit illius species: qua vi corpus agitet & moderetur: quæ sit illa corporis mortalis cũ animo immortali cõiunctio: quis sit in sensibus vigor: quæ vis horum quæ sensibus excipiuntur impressio: quæ memoriæ capacitas: quæ rationis inuẽtio, solertia, cogitatio, & ex rebus ante cõstitutis apta conclusio? Quid ergo est? Te ipsum non vides, & Dei præpotentis naturam, & maiestatẽ, qui habitat, (vt Paulus ait) lucem inaccessibilem, videre contendis? Tu qui ne solis quidem aduersi radios sustinere potes, illius splen-

splendoris immensi claritatem imbecilla mentis acie sustinebis? Nec interim diræ cæcitatis supplicium pertimesces? Vt enim qui oculos in sole defigunt, oculorum aspectum amittũt: ita qui è terminis aßignatis egrediuntur, vt lucem immẽsam percipiant, mentis aspectu priuabuntur. Duplici namque ratione fieri potest, vt homines in tenebras incidant. Vna est lucis ipsius odium atq. fuga: altera est nimis curiosa supra quã est concessum, lucis inspiciendæ cupiditas. Si igitur tenebras metuis, & salutari luce compleri desideras, non causas & rationes, quas consequi non potes inquiras: sed fidẽ tantum diuinis testimonijs adiunge, & satis habe, quod certus esse possis, ea quæ credis esse Dei voce & sententia confirmata. Si cu pis interdum naturæ adminiculis erigi, vt facilius Dei notitiam capias, id quidem tibi per me licebit, ea tamen lege, vt intelligas nullam esse in natura speciem, quæ poßit perfectè pulchritudinem & amplitudinem diuinæ mentis imitari. Quamuis enim in rebus singulis obscuram Dei similitudinẽ & vestigium intueri liceat: cum tamen illius numen omnibus rebus ab illo conditis partibus infinitis antecellat, consequẽs est, vt in cælestibus etiam mentibus, quæ multo propius ad Dei similitudinem accedunt, multo maior dißimilitudo, quã similitudo immensæ illius claritatis appareat. Idcirco autem fit, vt cum duplex ratio de rebus diuinis differendi sit, vna quæ rerum omnium formas & perfectiones in Deo summe constituat: altera quæ nihil eorum quæ sunt in Deum conuenire demonstret: multo certior habeatur ea ratio, quæ Deum ab omni naturæ similitudine & communione secludit: quam

illa quæ in Deum omnia congerit. Nam quæ vox & oratio immensam & inexplicabilē naturā ipsius diuinitatis explicabit? Quæ mēs illius infinitā sapientiā & bonitatē cogitatione complectetur? Quæ igitur similitudo speciē illius atque formam referet? Quāuis enim in Deo sint omnia, rursus tamen omnia non incōmode à Deo seiunguntur. Nihil est enim nec in cælo, nec in terra, nec inter homines, nec inter Angelos, neq. sensibus obiectum, neq. mente & ratione perceptum, quod similitudinem illius omni ex parte referat: nullum nomen, nulla vox & oratio, quæ numen atque naturam illius explanet. Sic autem fit, vt cum similitudinem illius in omnibus rebus extare, & eminere videamus: multo tamen maiores dissimilitudines non in rebus tantum corporeis, nec in humanis tantum animis, sed in mentibus illis beatissimis quæ luce illius clarissima perfruuntur, inspicere liceat. Verum cum aliter nihil de Deo cogitare possimus, non incōmodè similitudines conferuntur, vt aliquam saltem notitiam paullo clariorē habere possimus. Hoc autem in loco venit in mentem mihi, non mediocriter admirari, qua tacti suspicione prisci homines ternarium numerum tanta religione coluerint, vt illum in sacris omnibus adhiberent. Aristoteles eam rationem affert, quòd perfectionem designet. Principium enim, & medium, & finem complectitur. Pythagorici ad tria numina mundi totius originem referebant. Platonici Deum, & mentem ex Deo prognatam, & animā mundi in rerum omnium principatu locabant, & ideo numerum hunc sacrum habebant. Non defuere Poëtæ qui dicerent, Deum mundi opificem,

ficem, Deum illius patrem, de nocte hoc est autem intimo mẽtis arcano consuluisse, qua ratione mundum faceret, atque perpoliret. Quin etiam Poëtæ, qui Mineruam è capite Iouis enatam asserebant (vt quidam Philosophi interpretati sunt) ostendere conabantur sapientiam ex Deo natam esse. Sed vt ad ternarium numerũ redeamus, multi à Pythagora & Platone profecti illum in singulis rebus inesse varijs rationibus explicabant. Nam & vnde fluerent, & earum progressionẽ, & postremo conuersionem qua in naturæ principium, vt in finem vltimum referebantur, non imperite cogitabant. Deinde singulis naturis formam, & facultatem, & actionẽ tribuebant. His & alijs rationibus quas persequi esset infinitum, hunc numerum quasi numinis similitudinẽ retineret, amplexi sunt. Plato in quadã epistola quã ad Dionysium scribit, trinitatis mysterium timide atq. titubãter attingit. Sic enim ait. Obscure tibi significabo, ne si forte tabula aduerso casu, vel mari, vel terra perierit, is qui legerit, intelligat. Penes vniuersi Regẽ sunt omnia, & gratia illius cohærẽt, & permanẽt: & ille est causa totius decoris & honestatis quæ in rebus insidet. Secundũ vero circa secunda, tertium circa tertia. Nõ secundum Regẽ, neq. tertium nominat: timet enim tres Reges appellare, cum vnus tãtum Rex & dominus rerũ omnium sit: deinde quæ secunda, quæ tertia sint illa, quæ nomini secundo aut tertio moderanda relinquit, non explicat. Præterea nulla prorsus reliquerat. Nam omnia penes summum Regem esse dixerat, cui rerum omnium causam attribuerat. Ænigmate igitur vsus, triplicem vim & rationem ordine triplici,

in

in eadem regni maiestate distinxit. Fortasse enim cũ in Ægypto simul cum Eudoxo sapientiæ comparandæ gratia commoratus est, posteris Iudæorum qui cum Ieremia in Ægyptum euersis Ierosolymis immigrarant, operam dedit, & ab illis hoc mysterium didicit. Illud interim velim animaduertant omnes, qui nomina Christo dederunt, nempe quãtum illius in nos beneficium extiterit. Nam cum homines olim ingenio præstantes in tanta rerum diuinarum ignoratione versarentur: cum illud nescio quid, quod ex operibus naturæ colligebant, esset tam multis erroribus inquinatum: cum nunquam id assecuti fuissent, vt dignam de numine diuino sententiam haberent: summus ille dominus atque parens optimus, vt mentes nostras erroribus infinitis liberaret, notitiaque diuinitatis instrueret, cælestem nobis disciplinam tradidit: & quod multo maius est quam optare quisquam auderet, huius disciplinæ doctorem non aliquem prophetam, nec Angelum, sed vnicum filium gloriæ suæ splendorem, & imaginem suæ claritatis adhibuit, qui non obscure & implicite, sed clare atque dilucide quantum ad nostræ salutis rationem pertineret, nobis verissimæ sapientiæ lumen porrigeret. Quibus igitur carminibus summi doctoris nomen in cælum efferemus? Quibus laudibus tantæ benignitatis amplitudinem celebrabimus? Quid igitur nos impedire poterit, quo minus inanes hæreticorum argutias contemnamus? Cur non fallacias, & captiones, & commenta ridicula, aut potius lugenda despicimus? Cur non aranearum telas, in quibus imbecillæ mentes tanquam muscæ miserabiliter inhærescunt, constãti fide perrumpimus? Causa quidem

perditorum hominum, qui contra huius sapientiæ lucem bellum comparauerunt, satis fuit olim sanctissimorum hominũ argumentis euicta, conciliorũ decretis sæpe numero iugulata, odio populorũ perculsa & abiecta, iudicijsq. diuinis acerrimè redarguta. Quis igitur illam ab inferis excitauit? Quis tam nefarium & immane scelus instaurauit? Quis tam fidelis Satanæ minister extitit, vt de integro perditæ causæ defensionẽ susciperet? Ex literis enim Stanislai Hosij Cardinalis viri sanctissimi atq. sapientissimi non ita pridem accepi, regiones illas Sarmatiæ finitimas Ariana peste laborare. O tempus miserum & calamitosum, multis lacrymis & mæroris acerbitate lugendum. Non satis fuit ad reliquas miserias nostras insignis cladis accessione cumulandas pestis illa teterrima, quæ ordinem vitæ sustulit, quæ licentiam atque libidinem in mores incitauit, quæ vniuersæ reip. statum perturbauit, quæ iniquitatem diuinæ iustitiæ furenter affinxit, nisi ad pristina mala, hoc tam infandum scelus accederet? Hi qui tantum facinus ausi sunt, ut Arium & Eunomium, & reliqua mõstra immania suscitarent, Christiani nominandi sunt? An potius Christiani nominis hostes sempiterni? Si Christiani sunt, Christi disciplinam audiant. Si Christiani non sunt, cur Christianorum nomen, vt occultius nomini Christiano perniciem moliantur, vsurpant? Quæ est igitur Christi disciplina? Ioannẽ audiamus, aut potius ipsius Christi numen in pectus Ioannis inclusum. In principio, inquit, erat verbum. Per verbum patris mens & sapientia declaratur, pro verbo enim Græco nẽpe λόγος positum est, quo omnia designata & constituta sunt.

Verbum igitur hoc erat in principio. Quod principium narras? Temporis? Deus cuius sempiterna dignitas agitur, hoc tantum scelus auertat. Si enim erat in principio temporis, & ante illud principiũ non erat, & tẽpus cum mundo simul incepit, ergo ante mundum conditum verbũ patris non erat. Si non erat verbum, hoc est mẽs, ratio, consilium, ergo rerum omnium cõditor sine mente & ratione mundum finxit. Temeritas igitur & non sapientia mundum procreauit. Quo quid scelestius dici potest? Nõ id dicimus, inquiunt. Fatemur enim verbum multis ante seculis quam mundus fieret, constitisse. Rectè. Sed tamen, in principio, non temporis vt fatemini: tẽpus enim cum mundo simul incepit. Ergo multis ante seculis quam mundus esset, verbum erat. Si igitur non fuit in principio tẽporis, fuit in principio æternitatis. Nullum enim durationis aliud spatium intelligi potest, nisi aut tempus, aut æternitas. Si verbum igitur fuit in principio æternitatis, semper fuit. Si enim aliquod spatium antecessisset, illud tẽpus à quo incipit, principium appellari nõ posset. Principium enim id solum appellari debet, quod aliunde non fluxit. Itaq. cum duplex principium sit, aliud temporis quod cum mũdo simul inchoatum est, ante quod nulla natura corporis extitit, aliud æternitatis quod principium nullum habet, Moses cum de mũdi conditi ratione dissereret, principium tẽporis rebus tẽporis ipsius dimẽsione terminatis sapienter accõmodauit. Ioannes vero cum de natura diuina sermonẽ institueret, principium Dei naturæ cõsentaneum diuinitus adduxit. Hoc antẽ aliud esse non potest, præter æternitatẽ. Hoc igitur planè dicit.

Verbum

Verbum patris ab omni æternitate fuit. Sequitur deinde, Et verbũ erat apud Deum. Apud Græcos est ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν hoc est, verbum rationem habebat ad ipsum Deum nempe patrem. Nota namq. illa quæ ad Dei nomen adiungitur certã personam designat, ad quam verbum sempiternum rationem atq. respectum habere dicit. Hic iã personarum distinctionem cernimus. Ratio enim & cõparatio fieri non potest, nisi inter res ratione distinctas. Ait deinde, Et Deus erat verbum. Hic rursus summã naturæ vnius simplicitatẽ aspicimus, & Dei verbum Dei nomine illustrari videmus. Hoc, inquit, erat in principio apud Deum. Eandẽ sententiã repetit, vt fortius hæreticorum amentiã cõuincat. Hoc idem, inquit, verbum idest filius, qui ad patrẽ respectum habet, à principio erat, hoc est in omni æternitate viguit. Sequitur deinde, Omnia per ipsum facta sunt. Qui Deum fatetur esse mundi totius architectũ, & Ioanni fidẽ habet, quã habere necesse est, si Christianus est, & Ioannẽ audit dicentem, Omnia per verbum facta fuisse, dubitare nõ potest, quin verbũ sit ipse summus Deus, cuius numine, mente, consilio, & probitate omnia siue cælestia, siue terrestria condita & cõstituta sunt. Quod si verbo facta minimè fuissent, sine cõsilio facta fuissent. Verbum enim mens & ratio patris est. Quod autem sine mente & consilio fit, temere fit. Quod temere fit, bonum & pulchrum esse non potest. Quomodo igitur dici potuisset, Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona? Si vero bona sunt, verbo facta sunt. Est enim verbum hoc ordinis, pulchritudinis, vtilitatis, atque totius honestatis efficiens. Si autem

omnia sine vlla exceptione quæ facta sunt, per verbum facta sunt, & verbum ipsum (vt hæretici dicũt) factum fuisset, sequeretur verbũ seipsum effecisse. Quo quid dici potest amentius? Si enim verbum antequam fieret, esse non poterat, quomodo seipsum facere potuit? Pergit deinde Ioannes, & docet ipsum verbum non modo naturam vniuersam condidisse, verum omnium vitam & lucem ipsius numine contineri. Addit deinde, Et verbum caro factum est. Illud, inquit, ipsum verbum quod semper ex omni æternitate fuit, quod verum Deum appello, quod sempiternam ad patrem Deum rationẽ habuit, quod semper fuit patri summo, eadem natura, numine, & maiestate coniunctum, quod omnia, siue quæ videntur oculis, siue quæ mente percipiuntur effecit, quod est vita, lux, salus, & totius purchritudinis, & bonitatis origo, salutis humanæ gratia verus homo factus est. Hæc quidem summus ille Theologus Ioannes de filio Dei testificatur. Videant igitur Ariani cuius numen oppugnant. Nam contra Dei sempiternam mentem & rationem, contra mundi totius architectum, contra vitæ, salutis, & dignitatis auctorem, cõtra summum Deum, qui vt nos diuinitatis participes efficeret, homo fieri voluit, bellum nefarium, & impium, omnique scelere penitus imbutum moliuntur. Quantum igitur possunt, operam dant, vt nobis vitam, salutem & decus eripiãt, patremq. summum decore sempiterno immensi splendoris spolient. Ergo tam sceleratæ sententiæ princeps & auctor homo non fuit, sed monstrum atque prodigium, pestiferumque antiqui serpentis instrumentum. Subiungit continuo Ioannes, Et habi-

tauit in nobis: vidimusque gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre. Vnigenitum appellat, quod nomen illi minimè cõueniret, si ex nihilo factus fuisset, vt hæretici dicebant. Eadem enim conditione secundum suæ naturæ rationem fuisset qua reliqua omnia, quæ ex nihilo condita sunt. Cum igitur Ioannes illum vnigenitum appellat, planè docet illum esse ex patris summi natura & essentia generatũ: & ob id nullo modo reliquis Dei filijs qui in illius sacra adoptiua venerunt, annumerandum. Ioannes vero Baptista quã sæpe diuinitatem illius extulit? Qui de cælo, inquit, est, super õnes est: &, Quod vidit & audiuit testatur. Ipse vero Dei filius quid in hãc sententiã dicit? Pater operatur, & ego operor. Quo dicto Iudæi acriter exarserunt. Intellexerunt enim Christum se Deũ & patri æqualẽ testificari. Quorum enim opera necessario coniuncta sunt, natura atq. potestas distingui non potest. Neq. Ioannes dicit illos Christi verba perperam intellexisse. Proterea, inquit, volebant eum occidere, eo quod non solum Sabbatum violabat, verum & Deum patrẽ appellabat, seque Deo æqualẽ faciebat. Alibi vero, inquit ipse dñs, Operamini cibum qui non perit, sed qui permanet in vitã æternam, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus. Hoc est autẽ, Mirum vobis minimè videatur, si filius hominis cibum qui immortalitatem continet, pollicetur. Nam hic filius hominis, est etiam vere Dei filius. Paullo dixit obscurius: Hunc enim pater signauit Deus. Id autem est, in filio pater viuam atq. sempiternam imaginem sui numinis & immensæ potestatis impreßit: ita vt nihil inter patrẽ & filium præter

proprias personarũ notas, interesse possit. Ait præterea, Nõ quod patrẽ viderit quisquã: sed is qui est à patre vidit eum. Et, Nõ potest filius facere quidquã, nisi viderit patrẽ faciẽtẽ. Quæ enim ille facit, eadẽ & filius similiter facit. Et, Maiora his demõstrabit opera, vt vos miremini. Sicut enim pater excitat mortuos, & viuificat: sic & filius quos vult, viuificat. Tum illud, Venit hora quando mortui audient vocẽ filij Dei, & qui audierint viuent. Sicut enim pater habet vitam in semetipso: sic dedit, & filio vitã habere in semetipso. Tum illud, quam clarum Theologiæ verissimæ testimoniũ continet? Ego, inquit, & pater vnũ sumus. Alibi vero, Ego sum resurrectio & vita. Et, Philippe, qui videt me, videt & patrẽ meum, nõ credis quia ego in patre, & pater in me est? Thomas vero illum Deum & dominum confessus est. Fuit ne ab illo reprehensus, quod illi Dei nomẽ attribueret? Non certè. Nõ enim dominus fidẽ, sed tarditatem in fide habenda vituperat. Quia vidisti, inquit, me Thoma, credidisti. Beati qui nõ viderunt, & crediderunt. Quid ergo est? Si Christianus es ipsum Christum audire recusabis? Ipse Dei filius p quẽ omnia facta sunt, se verum Deum, atq. sempiternũ, & patri æqualẽ apertè testificatur, & tu interim numen illius contẽnes? Imperium detrectabis? Fidemq. dictis illius abrogabis? Neq. diros exitus eorum qui hãc sententiam primi dixerunt, exhorresces? Si beati sunt futuri qui crediderint: certè miseri, infelices, & ærũnosi futuri sunt, qui fidẽ, qui veritatem, qui religionẽ labefactare conati fuerint. Docet ipse Dei filius se nihil habere à patris natura, numine, functione seiunctum, se vitã, se lucem prædi-

cat:

cat, numenque suum operibus indicat, seque patri æqualē testificatur, omniaq. patris consilia sibi à sempiterno tēpore cōmunicata demonstrat: & tamen erunt qui se Christianos esse iactent, & tā claris & illustribus ipsius Christi testimonijs infando scelere repugnent? Si enim qui Christo vestem detraxerunt, vt cruci nudum affigerent, scelestißimi habēdi sunt: quibus verbis eorum scelus explicabimus, qui non vestem laneam Christi corpori, sed diuinitatē sempiternā illius numini detrahere conantur, vt interitū nomini illius afferāt? Nos, inquiunt, Christum Deum esse confitemur, sed sempiternum atq. patri æqualē esse negamus. Quid ais? Deus est, & sempiternus nō est? Ita sane inquiunt. Fuit enim tēpus quādo nō fuit. Præterea è nihilo formatus est. Quomodo igitur fuit in principio apud patrē? Si enim tempus non extabat, in principio tēporis esse nō poterat. Si aliquādo non fuit, nec in æternitatis principio fuit. Quomodo igitur dici potuit in principio erat verbum? Vbi igitur illud vnigeniti nomen, si cōmuni rerum aliarum ratione fuit à Deo nō ex Dei essentia, sed ex nihilo generatus? Præterea vnde plures dij repēte exorti sunt? Si enim Deus est, & aliquando non fuit, ergo cum vnus tantum Deus esset, duo alij postea cōstiterunt? Quomodo igitur verum illud est, Dominus Deus tuus Deus vnus est? Itē illud, Ante me non est formatus Deus, & post me non erit? Si enim Deus ipse negat, Deum nullum esse post se formādum, quæ tam proiecta fuit eorum audacia, quæ Deum alium fingere ausa fuit? Si vero non cadit in hominis sani rationē, vt Deus sit, & sempiternus non sit, si filius Dei ex aliquo temporis

initio formatus esset, Deus certè nõ esset. Ergo in Dei filio Dei & vnigeniti nomen occidisset. Nec enim Deus esse potest, qui aliquãdo nõ fuit: nec vnigenitus appellari, qui multos atq. prope innumerabiles fratres habet eadẽ omnino ratione generatos. At cum illum sæpissimè in sanctis literis & Deum & vnigenitum Dei filium nominari videamus, non verum est eos qui cõtra sentiunt, spiritus sancti testimonio clarissimo impudẽtissimè refragari? Deinde si ita esset, vellem scire quomodo argumentum illud dissoluerent, quo peripatetici mundum à tempore sempiterno fuisse confirmãt. Ego quidẽ iure argumentum irridebam, quod illis qui Dei filium ab infinito tẽpore genitum esse negãt, facere non licet. Eodem argumento vti lubet. Quæro igitur si filius Dei non ex omni æternitate generatus est, quid agebat Deus antequam filius genitus esset? Quid moliebatur? Cur infinitis seculis ab omni munere vacauit? Putauit ne melius esse sibi similẽ filium generare? An non putauit? Si credidit esse multo ad suã gloriam & laudẽ præstantius filium generare, cur seculis infinitis tãta magnitudine decoris & dignitatis orbari sustinuit? Si non credidit, cur ex certo tẽpore gignendi munus & officium suscepit? Si vero id illi in mentem à principio nõ venit, & postea nouum cõsilium cepit; ergo antea aliquid ignorauit, & postea immutatus est. At nec ignoratio, nec vlla mutatio cadit in Deum. Semper igitur Deus optimè nouit quanto esset præstantius filium immenso splendore & claritate præditum ex se gignere, quã non gignere. Semper igitur genuit. Præterea cum proprium bonitatis sit se cõmunicare, quæ nã inuidia po

tuit

tuit immensam illã probitatẽ impedire, quo minus filium gigneret, cum quo opes suas immensas & infinitas perfectissime cõmunicaret? neq. vident interim homines perditissimi, & profligatissimi, cum Deum solitarium immẽso tẽpore fuisse fingunt, illi simul & otium turpe, & inuidiã tetram impudenter affingere. Turpissimum namq. est ei qui potest aliquid præclarum agere, otium amplecti: & inuidiosum, nullam alicui partẽ felicitatis impertiri. Hanccine demẽtiã? Hunccine furorem? Hoc quod in mediocribus etiã hominibus minimè ferendum est, vt otium officio, & inuidiam benignitati præponant, id homines de summa illa sapientia atq. infinita probitate suspicari? Ego quidẽ (vt paullo ante dixi) Philosophorum argumenta ridebã, eo quod demõstrabã actionẽ illã in qua Deus à sempiterno tẽpore occupatus erat, tã clarã & illustrẽ fuisse, vt neq. mundi innumerabiles essent cum illius amplitudine & claritate cõparãdi. Isti vero qui ne in vnigenito quidẽ Dei filio æternitatem cogitare possunt, dicant quid actum fuerit ante quã Dei filius existeret, vt patrem simul & flagitiosi lãguoris, & turpis inuidiæ crimine, liberẽt. Si immenso tempore nihil agere voluit, otium officio præferẽdum existimauit: si nihil ab omni æternitate protulit, cũ quo vim sui numinis infinitã cõmunicaret, inuidiæ fuit affinis. Quorũ vtrum magis à Deo alienum sit, dijudicare non possum. Sed quantum inter Aristotelẽ virum à diuinis institutis alienum, & Arium hominẽ Christianis disciplinis imbutum, & sacris mysterijs initiatum interfuerit, operæpretium erit animaduertere. Aristoteles quod non potuerit propter excellẽtis ingenij

præstantiã Deum nihil agentem cogitare, rebus corporeis & interituris æternitatem attribuit: Arius cõtra cum nihil immensum atq. sempiternũ ꝑpter mentis stuporem, & ingenij tarditatẽ animo cõplecti potuisset, vnico Dei filio, naturæ totius opifici æternitatem denegauit. Aristoteles quãuis (vt suspicari licet) videret absurdũ esse rebus corporeis, quæ sunt natura dissolubiles, æternitatem cõcedere: multo tamen id tolerabilius existimauit, quã otium Deo sempiternum diuiniq. muneris vacationẽ dare: cõtra vero vir scelestissimus vnicũ Dei filium, qui secula & æternitatẽ cõdidit tẽporis spatio definiuit. O miserandã ingenii hebetis & obtusi torditatẽ. O detestabilem & execrandã mentis impiæ cæcitatẽ. O dirum scelus nullis piaculis eluendum. Vnicum Dei filium immensæ claritatis imaginem, mundiq. totius architectum, rebus ab illo cõditis aggregari? & immensum gloriæ splendorẽ ab illo sempiterno diuini luminis exortum, hominis furiosi & insani tenebris obscurari? & patrẽ simul geniti filij gloria, & filium patria dignitate spoliari? Quantum enim in illis est, id agunt, & moliuntur, vt Dei filium in turbã conijciant, & gloriã illius obscurent, & patrẽ immensa gloria priuẽt. Indignum facinus asserit esse Proculus Deum seculis infinitis conditoris gloria caruisse: & ob id vniuersam naturã ab omni æternitate conditam esse dicit. At quanto cuiuis homini Christiano videri debet indignius, arbitrari Deum seculis infinitis tali filio caruisse? Nec enim mundus est mens & ratio patris, non lux, nõ veritas, non vita, non splendor gloriæ, nõ seculorũ conditor, non parentis imago, non rerum omnium rector, atq.

mode-

moderator: & ideo non erat ea iactura quam Proculus opinabatur. At qui tali filio patrem immenso spatio spoliare nituntur, contra Dei ipsius immensam gloriã acerrime pugnãt. Si enim ex infinito tempore Deum filium sibi similem gignere non potuisse dicunt, Deum infinita vi & potentia priuãt: si non intellexisse quam id se deceret, intelligentia: si noluisse, probitate. Ergo temporibus infinitis Deus per illos neque omnipotens, neque sapiens, neque bonus extitit, atque (vt aliquid magis admirandum dicam) neque sempiternus. Si enim (vt Paulus in epistola quã scribit ad Hebræos ait) per filium secula facta sunt, tempore quo filius nõ erat, æternitas esse nõ poterat. Nihil igitur erat sempiternum. Hoc igitur concludi ex eorũ sentẽtia potest, ipsam æternitatẽ æternitate caruisse, & præterea patrẽ ex quo omnis paternitas (vt Paulus ait) in cælo, & in terra nominatur, qui per filium secula condidit, tẽpore sempiterno sempiternũ minimè fuisse. Hæc omnia absurda ex tã impia & scelerata sententia colliguntur. En pietas, en religio, en gloriæ diuinæ studium, en species sanctitatis atque probitatis. Dum simulant homines scelestissimi se diuinæ gloriæ causa laborare, molestissimeque ferre, Dei maiestatem illi soli debitam, cum filio communicari, atque quasi distractione indigna comminui, Deum infinitis seculis desidem, & inertem faciunt, illumque potentia, & probitate infinita spoliant. Potentia, quia negant illum filium sibi similem, infinitaque virtute præditum gignere à sempiterno tempore potuisse: probitate, quia statuunt illum immenso tempore neminem

cum quo virtutis infinitæ lumen cõmunicaret, habere voluisse. Quodcumque deinde principium temporis Dei filio turbulentissimi erroris opinione confinxerint, ex tempore infinito Deum patris immensa gloria spoliabunt, & mente, luce, ratione, atq. adeo æternitate priuabunt. Si igitur Arius, & qui illum secuti sunt, qui tãtas turbas in vniuersa Christiana rep. commouerũt, digni sempiternis cruciatibus existimãtur: quomodo non multo magis illi qui malis alienis erudiri potuerũt: & post tam multa secula scelus sepultum instaurarunt, sempiternis supplicijs dignissimi sunt? Paulus vero Christum Deum in omni æternitate prædicandum nominat. Ad Philippenses vero scribens ait illum patri æqualem esse. In epistola ad Collossenses ait plenitudinem diuinitatis in eo corporaliter habitare, hoc est verè. Corporis enim nomen apud Paulum sæpe veritatem significat. Vmbræ enim ex altera parte respondet. Similiter in Epistola ad Hebræos Christi diuinitatem luculentissimis verbis exaggerat. Sed quid opus est Pauli testimonio cum ipsius filii Dei testimonia clarissima habeamus? Qui quidem non sibi solum, sed etiam spiritui sancto eiusdem diuinitatis testimonium dat. Si diligitis, inquit, me, præcepta mea seruate, & ego rogabo patrẽ, & aliũ paracletũ dabit vobis, qui maneat vobiscum in æternum spiritum veritatis, quẽ mũdus nõ potest accipere. Cũ aliũ dicit psonæ discrimẽ apponit. Cum spiritũ veritatis nominat, naturæ vni⁹ simplicitatẽ demõstrat. Veritas enĩ ipse De⁹ est, apud quẽ (vt Iacobus ait) nõ est trãsmutatio, neq. vicissitudinis obũbratio. Sed qd est hoc quod dicit, ego rogabo patrẽ? Si patri æqlis

est,

est, quomodo vt maiorem orat? Filius secundum humanæ naturæ rationem, quamuis sit illi data omnis potestas in cælo & in terra, & ad dexteram patris sedeat, & voluntas Domini manu illius dirigatur, aduocatus tamen noster est apud patrem. Oratio autem est muneris alacritate summa perfecti, & absoluti repræsentatio, sanctissimi sanguinis oblatio, sacrificijque purissima sanctitate procurati religio, quæ omnia voces semper ad patrem mittunt, & nobis ab eo veniam poscũt, & spiritus sancti dona efflagitant. Quin etiam vt Dei filius ea ratione qua iussa patris exequitur, & fuit antiquæ legislator, atque (vt Paulus ait) se medium inter Deum & homines interposuit, vt homines in Dei studium incitaret, & Deum hominibus conciliaret, per illum enim pater (vt Paulus in epistola quam scripsit ad Ephesios, ait) ab æterno tempore omnia sibi reconciliare constituit, non incommodè pro nobis orare dicitur. Quamuis enim eadem sit illi cum patre potestas, idem imperium & numen, eadem rerum omnium moderatio, omnia tamen ad patrem tanquam ad principium aptissimè referuntur. Itaque patrem orat, vt spiritum sanctum mittat, qui nos in rebus aduersis consoletur, hoc enim paracleti Græcum nomen designat. Ait rursus. Cum venerit ille spiritus veritatis docebit vos omnem veritatẽ. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcumque audiet loquetur. Rationem totius veritatis exponit. Id enim tantum verum est, quod est ex illo veritatis & iustitiæ fonte sempiterno deriuatum. Ergo quidquid aliunde profluxerit, est vanitas, fraus & mendacium. Ideo diabolus in veritate non stetisse dici-

tur,

tur, sed mendacij pater esse: quia primus omnium à patre summo desciuit: amoreque sui ipsius obcæcatus se se à veritatis coniunctione disiunxit. Itaque verum est Deo semper adhærere, illius monitis & institutis vitam moderari, nec aliquid pulchrum & expetendum ducere, quod ab illius sententia & præscriptione dissideat. Ergo cum à me aliquid promo, quod à Deo nō didici, cū me ipsum nimis amo, ingeniūque meum & non diuinum spiritum consulo, à veritate diuellor. Ob eam causam Dei filius eo argumento probat, quod verum illius iudicium sit, quod nihil omnino, nisi quod audierat à patre loqueretur. Quæ audiuimus, inquit, loquimur, & quæ vidimus testamur: &, Quæcumque audiui à patre meo, nota feci vobis: &, Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me: &, A me ipso non loquor, & alia multa in hāc sententiam dicit, quæ non humilitatis & abiectionis argumentum, sed veritatis firmum testimonium continent, neque filij gloriam imminuunt, sed supra quam dici potest amplificant. Gloria siquidem filij est, non posse neque natura, neq. sententia, neque actione à patre disiungi, sed potius ad nomen illius à quo genitus est, omnia studia, consilia, opera reuocare. Hanc eandem gloriam & dignitatem sibi cum spiritu sancto communem esse declarat, cum ait, Non à seipso loquetur, sed quæcumque audiet loquetur. In quo non modo rationem veritatis explicat, verum & spiritus ipsius diuinitatem aperit. His enim verbis ostendit Dei consilia ab æterno tempore cum illius spiritu communicata. Quod enim ab omni æternitate constat patri fuisse sine vlla recusatione coniun-

iunctum, parum ne liquet, ab illius natura disiungi nō posse? Subiūgit deinde, Et quæ ventura sunt annūciabit vobis. Ventura nunciare non potest nisi solus Deus. Sic enim legimus apud Isaiam, Ventura nunciate nobis, & dicemus quòd dij estis vos. Quod si prophetæ ventura nunciarunt, id diuini spiritus afflatu & impulsu fecerunt. Vnde constat futurarū rerum prædictionem spiritus sancti numine contineri. Quod si solius Dei est futura prænoscere, & constat hanc prænotionem esse in sancti spiritus numine constitutam, certè liquet, illum Deum verum esse, eadem maiestate cum patre & filio præditum. Nemo cognouit, inquit Paulus, quæ Dei sunt nisi spiritus Dei. Non secludit filium. In personis enim diuinis hoc est perpetuo retinendum, vt quidquid de vna dicitur, quod non propriam personæ rationem & discrimen contineat, ad alias personas referatur. Veluti cum dicitur, Nemo nouit patrem nisi filius, hæc ratio minimè spiritum sanctum à magnitudine huius cognitionis excludit. Omnia enim quæ in Dei filium conferuntur, sancti spiritus numini similiter assignātur. Multa, inquit Dei filius, habeo de vobis loqui, & iudicare. Sed qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo loquor in mundo. De spiritu sancto dicit, Nō à semetipso loquetur, sed quæcumq. audierit, loquetur, & annūciabit vobis. De Christo dicitur, Vnigenitus filius Dei qui est in sinu patris, ipse enarrauit. De spiritu sancto similiter, Quæ dei sunt nemo cognouit, nisi spiritus Dei qui in ipso est. De se dicit ipse dn̄s, Ego veni in mundū, vt perhibeā testimoniū veritati. De spiritu sancto similiter, Cū venerit ille paracletus docebit

vos omnem veritatē. De se dixit, Hæc dixi vobis antequam fiant, vt cum facta fuerint credatis. De spiritu sancto similiter, Et quæ ventura sunt annunciabit vobis. De se dicit, Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis. De spiritu sancto Paulus ait, Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Gemitus enim nostros elicit, cum nos precandi studio vehementer inflammat, De se dicit filius Dei, Ego à patre processi, & veni in mundum. De spiritu sancto ait, Cum venerit paracletus, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Vt igitur filius à patre exoritur: ita spiritus sanctus ab eodem principio & fonte progreditur. Sed quæri potest, cur non dixerit, Qui à patre & à me ipso procedit? Dixit certè, si sententia rectis ponderibus examinetur. Omnia enim præter originis sempiternæ rationem, qua pater filium genuit, quæ de patre dicuntur, ad filium similiter conferenda sunt. Omnia, inquit ille, mea, tua sunt: & tua, mea sunt. Et idcirco spiritus patris etiam filij spiritus appellatur: si spiritus filij est, à filio certè procedit, aliter enim spiritus illius non esset. Præterea mitti, & procedere in personis diuinis reciproca sunt. A quo enim quæque persona procedit, ab ea mittitur: & à qua mittitur, ab ea procedit. Pater mitti non dicitur, quia non aliunde principium duxit. Filius à patre mitti dicitur: ab illo enim processit. Similiter filius à spiritu sancto nisi secundum humanæ naturæ conditionem mitti non dicitur. At spiritus à filio mitti dicitur. Ab illo igitur procedit. Cum venerit, inquit ille, paracletus, quem ego mittam vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit

cedit, ille testimonium perhibebit de me. Tum illud, Ille meã gloriam illustrabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis. Sed vt, vnde deflexímus, redeamus, constat certe non munera & officia tantum esse filio cum spiritu sancto communia, verum & vtriusque naturã distingui non posse. Vterq. enim à patre processit. Ergo cum in Deo nihil sit maius, aut minus, aut diuersum atque dissimile, efficitur spiritum diuinum eadem natura, numine, imperio, maiestate mundum vniuersum moderari. Is hominum mentes claritate diuini splẽdoris illustrat: is animos mortalium amore diuinitatis inflammat: is spiritui nostro cælestis nobilitatis atque adeo diuinæ agnationis clarissimum testimonium dat: is nobis magister, ductor, atque moderator est. Quomodo autem eadem omnino sint opera patris, & filii, & spiritus sancti Paulus apertè demonstrat. Diuisiones, inquit, gratiarum sunt, idem autem spiritus: Diuisiones ministrationum sunt, idem autẽ dominus: & diuisiones operationum sunt: idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Sed clarius testimonium afferri in medium non potest eo, quod apud Mathæum ipsius domini iussu continetur. Euntes, inquit, docete omnes gentes baptizantes eas in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Hic certè coniuncta cernimus, quæ disiungi minime possunt. Si enim nefas est arbitrari cum primus homo fuit à Deo è terra formatus aliquem à Deo fuisse in societatem operis illius adscitum: quanto scelestius erit opinari, in hac multo clariore forma atque diuinæ generationis ratione, qua ita geniti & informati sumus, vt diuinam speciem referamus, aliquem

præter Deum ad naturæ nouæ atq. plane cælestis procreationem conuenisse? fieri non potest: fides id cōmentum repellit: recta ratio id nullo modo prorsus admittit. Vt igitur Dei solius numine & benignitate in hāc nouā vitā ingressi sumus: ita solius Dei nomē cuius virtute atq. potentia lucē cælestem aspeximus, tunc audiuimus, vt illius perpetuo fiducia niteremur. Nomen igitur patris, & filij, & spiritus sancti, vnius Dei nomen est, trium personarum explicatione contentum. Vnus Deus, vna fides, vnum vitæ lauacrum est, vna confessio, qua Deum vnum tribus personis discretum illo natali die venerati sumus: & hac fide cōfirmati apud Christum sacramēto diximus. Alius quidem est à patre filius, non aliud: alius spiritus ab vtroque non aliud: vt semper intelligatur in personis distinctio, in natura summa simplicitas. Nunquam vnā personā appellamus, quin reliquæ simul occurrāt. Si patrem nominas, filium consequenter intelligis, atque simul amoris vinculum, quo filius patri coniungitur. Si filium appellas, pater simul & amoris sempiterni coniunctio in votis occurrit. Si spiritum vocas, simul originem vnde spiritus emanat, mēte recolis, & ipsius patris atq filij indissolubilem atque sempiternā caritatis immensitatem. Deus, inquit Ioannes, caritas est: & qui manet in caritate, in Deo manet. Hæc caritas æterna spiritus sanctus est. Vt enim sapiens pater sapientem filium genuit, & ex vtroq. spiritus sanctus sapientiæ magister emanauit: & tamen filius singulari quadam ratione eo quod pater illum intelligendo genuerit, sapientia patris appelatur, ita bonus pater, bonum filium genuit, & ex vtroque

bonus

bonus spiritus extitit: & tamen ob id quod spiritus ex voluntate patris extiterit, singulari ratione bonitas, amor, & caritas appellatur. Tres sunt, inquit Ioannes, qui testimoniũ dant in cælo pater, verbum, & spiritus, & hi tres vnum sunt. Pater testimonium dedit filio cum dixit, Hic est filius meus dilectus. Filius testimonium dedit patri, cum nomen illius in terris ignotum explicuit: & cum insitum numen operibus admirandis indicauit. Spiritus sanctus testimonium similiter dedit, cum super Christum insedit, nec inde rursus auolauit. Opera deinde quæ Christus faciebat, opera patris erant. Ipse namq. dicit, Pater in me manens ipse facit opera. Opera etiã filij similiter erant, Opera, inquit, quæ ego facio, testimonium perhibent de me. Opera etiam sancti spiritus erant: Si ego, inquit, spiritu Dei eijcio dæmonia, peruenit in vos regnũ Dei. Pater post filij in cælum ascensum spiritum misit: filius similiter eundem spiritum legauit: spiritus vt voluntati patris atq. filij satisfaceret, discipulorum animos inflammauit. Et hi tres vnum sunt. Vnum videlicet numen, vna natura, vna maiestas, vna volũtas, vnum imperium, vna deniq. & infinita potestatis, sapiẽtiæ, probitatis, benignitatis amplitudo. Inquit præterea, Tres sunt qui testimoniũ dãt in terra, spiritus, aqua, & sanguis: & hi tres in vnũ sunt. Spiritus enim testimoniũ reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei. Aqua vero puritatis, integritatis, innocentiæ atq. iustitiæ documẽtis similiter testimonium dedit. Cum enim in ijs qui salutaribus aquis abluti & expiati sunt, & pignus spiritus acceperũt, animaduersa fuerit admirabilis vitæ conuersio, parum ne

firmum testimonium illa tantæ virtutis & religionis opera continebunt? Sanguis etiam testimonium mirificum tribuit. Ij enim qui non furore, & alienatæ mentis insania, vt ij faciunt, qui diuturna sceleris consuetudine perturbati, & vitæ ipsius impurissimæ odio ducti, se ad mortem offerunt, sed sana mente firmoque iudicio, animoque acriter inflãmato mortem contemnunt, sanguinemque suum libentissime pro Christi gloria & iustitiæ sanctitate profundunt, clarissimum testimonium dicunt. Et hi tres in vnum sunt, in vnam enim rationem conueniunt. Idem namque spiritus qui Christi numẽ testimonio suo comprobat, est qui animorum sordes eluit, qui animos corroborat, atque confirmat, & cupiditate gloriæ immortalis inflammat, ita vt mortem pro Christi gloria oppetitam omnibus vitæ commodis anteponant. Illa autem precatio qua Christus patrem suppliciter orabat, cum mors illius instaret, vt discipuli illius vnum fierent, & studio caritatis illam summam diuinarum personarum in vna natura vnitatẽ quoad liceret imitarentur, quo alio pertinebat, quam vt spiritus sanctus aduenięns eorum voluntates conglutinaret? Cùm enim pugnæ, dissolutionis, interitus seminarium in multiplici & effrænata rerũ terrestrium cupiditate consistat, efficitur, vt qui huic cupiditati interitum attulerit, & animos cupiditate vnius summi boni vehementer incenderit, is discordiã tollat, & sempiternam pacem conciliet. Quis autem hoc tãtum beneficium afferre potest, nisi spiritus idem totius pacis, & verissimæ iucunditatis effector? Is enim præstat, vt gustu verissimæ voluptatis futiles & inanes facillimè contemnantur:

nantur: sensu cælestium diuitiarum terrenæ despiciantur: studio gloriæ diuinæ falsi honoris & dignitatis ornamenta respuantur: & mentes studio nominis diuini vehementissimè concitentur. Ergo cum seditionis materia tollatur, & idem omnes ardenter expetant, sintq. inter se moribus & vita simillimi, & quilibet in altero sui imaginē mēte perspiciat, & arctissimo spiritus sancti vinculo inter se deuincti sint, ex omnium animis vnus sensus atq. voluntas efficitur. At quot nominibus sanctæ literæ spiritus sancti numen conantur exprimere? Spiritum sapientiæ, intelligentiæ, consilij, & fortitudinis, prudentiæ, religionis, veritatis, libertatis, adoptionis appellant. Fontem perennis aquæ, diuini ardoris incendium, ordinis, conuenientiæ, pulchritudinis, voluptatis effectorem prædicant. Illius abscessu neque lux, neque vita, neq. decus, neque iucunditas vlla reperitur. Omnia tenebris obruuntur, pestiferis morbis impediuntur, euertūtur, luctu, mærore, acerbitate conficiuntur. At illius præsenti numine nouus repente ornatus exoritur, omniaq. læta & collustrata cōspicimus. Fructus spiritus (inquit Paulus) est caritas, pax, & gaudium. Sublata namq. libidine quæ in animi statu turbas efficit, & foras excurrit, vt tumultus excitet, nefariumq. bellū contra societatē generis humani moliatur, caritas ad quā natura propensi sumus, opera diuini spiritus ardēs existit. Ex ea deinde, pax quæ superat omnē sensum consequenter exoritur. Mens enim ita Deo cōiungitur, vt in summa trāquillitate versetur. In illum enim qui ad hunc modum in Dei tutela atq. præsidio latet, neque libidinis importunæ temeritas inuehitur: nec illius

animum vllæ pœnæ scelerũ persequuntur: neq. formidines graui cura solicitant: neq. mundi totius fragor metusq. ruinæ labefactat: nec intenti vlli terrores & cruciatus de statu cõuellunt. Ex his tantis bonis gaudium illud nascitur, quod Ioannes Mannà absconditum nominat: quod Petrus lætitiam inexplicabilem appellat: quod Dauid torrentem voluptatis esse dicit: quod postremo Christus gaudium stabile atque sempiternum fore prænunciat. Hac spiritus diuini iucunditate cõpletus animus exultat, tantaq. lætitia gestit, vt imperitis interdum desipere videatur. Quã variæ fuerunt olim Philosophorum de summo bono sententiæ? Alij namq. dignitatẽ, alij doloris vacuitatẽ, alij voluptatẽ, alij naturæ principia ex animi sententia cõstituta, alij denique alias summi boni rationes excogitabãt. At hæc õnia simul in spiritus sancti munere & benignitate cõsistunt. Is enim est verissimi decoris, & honestatis, & dignitatis architectus: is animos hominum iucunditate sua ab omni sensu doloris auertit: is naturã animi ad Dei similitudinẽ facti pfectè cõstituit: is mẽtes humanas tãta voluptate perfundit, quantã nulla vbertas orationis explicare dicendo poterit. Quis igitur sapiẽs? Quis felix? Quis bonis omnibus affluens? Si sapientia diuinarũ rerũ notitia cõtinetur, sapiens ille solus est, quẽ spiritus diuinus erudit. Si sapiẽtiæ fructus est in verissimis bonis collocãdus, spiritus sanctus est, qui animos diuinis ornamentis afficit, diuitijs verissimis locupletat, firmo & inuicto præsidio munit, & sempiterno gaudio cumulat. Sed esto, spiritus sanctus sapiẽtes efficit, eloquentes autẽ minimè. Imo illius eloquẽtiæ cõpotes efficit, quã nullum

excel-

excellens ingeniũ, nulla differendi facultas, nullum ardẽs studium poterit adipisci. Nõ enim ea est, quæ aures permulceat, & sensus quasi titillet, ad animum autẽ minimè permanet, hominesq. nihilo meliores efficiat: sed ea, quæ magna quadã vi & impetu cõprimat impudentiã, frangat insolentiã, refrænet audaciã, & aduersarios cõturbet, & de õni statu detorqueat. Ea iacentes erigit, languentes excitat, afflictos cõsolatur, humiles extollit, & studio gloriæ immortalis incẽdit. Nõ captat illa quidẽ hominum plausus: sed hominum saluti consulit: non consectatur immodicas verborum venustates, sed mẽtes verissimæ sapientiæ luminibus illustrat: non elaborata cõcinnitate blanditur, sed sententiarum põdere & grauitate pugnat, & quidquid efficere vult, diuinæ virtutis argumento confirmat. Illius impetus cum Spiritus diuini viribus incitatur, sustineri non potest. Cum vos (inquit Christus) tradiderint, nolite cogitare, qualiter, aut quid respõdeatis. Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Nõ enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Hoc igitur eloquẽtiæ genere Petrus Iudæorũ senatũ, & populi multitudinẽ cõturbauit. Huius magnitudine Stephan⁹ immanes hostes exterruit. Huius magnificẽtia Paulus quãuis se imperitũ sermone dicat, nõ enim fortasse is Socratis, aut Arist. præcepta degustarat, mundũ sub Christi imperiũ subiũxit, studioq. diuinitatis inflãmauit. Spũs igitur sancti numine robur inuictũ, sapiẽtiæ lumẽ, pacis trãquillitas, lætitiæ magnitudo, beatæ vitæ cõstantia, status opibus diuinis & sempiternis circumfluens, atq; postremo vis admirabilis eloquẽtiæ cõtinetur.

At quis nobis hunc spiritum attulit? Cuius meritis & virtute tantas opes sapientiæ consecuti sumus? Quis lumē hoc prætulit, quo notitiā patris, & filij, & spiritus sancti caperemus? Quis denique perfecit, vt hac luce diuini spiritus frueremur, animusque noster diuitijs & ornamentis diuinis afflueret? Christus certè Dei filius pro nobis in cruce, vt debita nostra dissolueret, immolatus. Quod sequēte libro magis aperiemus.

Vnde concluditur necessario verissimam sapientiam Christi crucifixi virtute, religione, sanctitate, numine, vi, potentia contineri.

DE SAPIENTIA

LIBER QVARTVS.

VANTA sit sapientiæ claritas & magnitudo, quam disciplina Christi in crucem pro generis humani salute sublati omnibus qui se se ad illius studium applicuerunt, impertiuit, satis explicatum arbitror. Si igitur Græci sapientiam quærunt, Christum audiant, illum admirentur, ad illius imitationem se conferant, & sic tandem ad eam sapientiam

pientiam peruenient, quam nulli vnquam Philosophi summis ingenijs, præstante doctrina, ardente studio consequi potuerunt. Quod si nihilominus adhuc in ea opinione sunt, vt Christianam Philosophiam stultitiæ nomine condemnent, æquum esse arbitror, vt pluribus illis, si possumus, tantum errorem eripiamus. Quod vt commodius fieri possit, opus erit eorum argumenta prius explicare. Sic enim fortasse dicebant. Quomodo potest in hominis sapientis rationem cadere, vt credat illum hominem summi Dei filium esse, quem viderit inopem, contemptum, & abiectum, & afflictum, vulneribus præterea concisum, contumelijs laceratum, insignique dedecore & ignominia deformatum? Primum enim quid Dei filium impellere potuit, vt ita secum humanam naturam coniungeret, vt morti obnoxius fieret? Num vt hominum vitæ prospiceret? At contra naturam est, vt mors vitæ caussam afferat: & is qui mortis atrocitatē à se minime propulsat, aliorum vitam constituat. Deinde cum Dei maiestas immensa & infinita sit, hominis autem natura vix quidquā humilius & fragilius cogitari possit, is homo qui statuit, Deum ita se abiecisse, vt hominum gratia verus homo fieri vellet, multum de diuina maiestate detrahit, & sibi plurimum arrogat & assumit. Quo quid vel scelestius, vel insolentius dici potest? Numen enim diuinum ad nostras miserias transferre, facinus impium est: humanam vero naturam in diuina sede locare, superbum, nec vllo modo tolerandum. Deinde quæro. Deus non potuisset alia ratione quæ non esset dignitati illius indecora, genus humanum è sempi-

terna miseria liberaret? Potuisset certè, si verum est potentiam illius nullo termino circunscribi. Non dico quā parum credibile sit, sic naturam diuinam cum humana coniungi, vt vtraq. in vnam personam coalesceret. Vt igitur id omittam qui cōuenit arbitrari, Deum maluisse hominibus cum dolore & cruciatu, cum dedecore & ignominia, quam sine vllo dolore, & sine vlla dignitatis imminutione consulere? An dedecus mediocre fuit, non dico in crucem tolli, non virgis concidi, nō maledictis vexari, sed humanis necessitatibus seruire, & morbis vitæ communis implicitum distineri? Si temeritas igitur in Deum non cadit, & summa temeritas est malle quidpiam cum dolore & ignominia, quam cum gaudio & honestate moliri, verisimile profecto non est, Deum cum vtrum uis illi liberum fuisset, dolorem acerbissimum iucunditati, extremum dedecus honestati, sine causa prætulisse. Præterea quibus hominibus eo cruciatu, & indignitate consultum esse voluit? Sapientibus ne? At hi paucissimi sunt, & si qui sunt, miserijs opprimi non possunt. Si insipientibus dixeris, indignissimum est Deum pro insipientibus, qui sunt cruciatu sempiterno dignissimi, tam acerbos dolores haurire. Postremo quod minus sapiens consilium cogitari potuit, cum supplicia sceleribus coërcendis instituta sint, & homines præmijs ad honestatem alliciendi, & inuitandi, quam ijs, qui acre studium ad honestatem contulerint, supplicia proponi? At vos illis qui pietatem vnicè coluerint, crucem exemplo Dei ipsius quem colitis ingenuè defixistis: nec aliam esse salutis viam, præ-

ter eam quæ crucis studio continetur, asseritis. At si sensus, si cōmunem vitam, si rationem, si Philosophorum decreta cō-sulimus, in crucē beatam vitā aspirare non posse videbimus. Nam etsi fuere quidā qui contra disputarent, ij non argumē-tis tātum euicti, sed omnium derisione delusi iam pridē silue-runt. Natura enim, quā optimā vitæ magistrā ducimus, hoc animis nostris inseuit, nullo modo fieri posse, vt qui doloribus summis afficitur, florens atq. beatus sit. At vos contra natu-ram in cruce vitā beatam ponitis. Summa igitur eloquentia vobis opus est, vt sententiā sensibus, opinionibus, rationi, Phi-losophiæ, naturæ deniq. vniuersæ contrariā oratione confir-metis. Sed vos in hoc valde ridiculi estis. Cum enim incredi-bilia dicatis, nullum tamē acumen in disserendo, nulla dicendi lumina, nullas orationis opes adhibetis. Duplici igitur ratio-ne summæ stultitiæ significationē datis. Nam & quod stul-tissimum est, fortissimè defenditis: & sine vllis eloquentiæ opibus stultitiæ defensionē suscipitis. Quis igitur vos audiet? Quis sequetur? Quis difficillimis decretis obtēperabit? Quis voluptates aspernabitur, vt crucē subeat? Et his quidem argu-mentis, aut horum similibus Græcorum philosophia Christi crucē oppugnare nititur. Huius igitur inanis sapientiæ ar-gumenta refellemus, & simul opes crucis explicabimus. Sed antequam id faciamus, de Græcorum sapientia pauca dice-mus. Sapientia (vt stoici definiebant) est rerum diuinarum et humanarum scientia. Huius studium Philosophia nomina-tur. Est autem Philosophiæ munus, quid verum, quid rectū, quid simplex sit, inquirere, et inuentū mēte & ratiōe cōplecti,

& sapientiæ verißimæ decretis obtemperare. Nam cum ad intelligendum, & agendum nati simus: vtrumque necessarium est, vt veritatem intelligamus, & quod est nobis commodum & salutare omni studio consectemur. Itaque hoc est Philosophiæ propositum veritatem semper intueri, omniaque officia vitæ ad summum bonum dirigere. Veritas autem summa Deus est. Ille namque solus est iustitia constans, immutabilis, atque sempiterna, iuris totius fons & origo, rerum omnium parens, natura maximè simplex, virtute tamen immensus, totius concretionis & compositionis expers, semper idem, sibique in omni æternitate simillimus. Qui verum igitur, & rectum contemplari desiderat, Deum intueri desiderat. Finis igitur Philosophiæ est Deũ cernere. Præterea studium sapientiæ in humanæ etiam naturæ explicatione versatur. At humana ex diuinis nexa & apta sunt. Non poterit igitur quisquam se exactè cognoscere, nisi mentem in Deum prius intenderit. Præterea quomodo poterit quisquam intelligere, quid sit extremum bonorum omnium maximè naturæ hominis accommodatum, nisi viderit mente & ratione se ex diuina benignitate profluxisse: & proinde non esse summum bonum ad aliud quam ad Deum tanquam ad vitæ principium referendum? Postremo ille solus (vt Aristoteles ait) scire dicitur, qui res ex causis agnoscit. Cum igitur Deus sit rerum omnium causa, omnis sapientia in notitia illius consistit. Tres autem Philosophiæ partes peripatetici statuerunt, vnam, quæ in naturæ peruestigatione versaretur; alteram, quæ de moribus & vita disputaret: tertiam

tertiam, quæ differendi artificium contineret, vt eo videlicet, quid verum, quid falsum, quid consentiens, quid repugnans esset in oratione, iudicarent. At naturam speculari non potest, nisi qui naturæ conditorē mente cōtemplatus fuerit: mores illi solum rectè constituere licebit, qui omnia studia vitæ ad Dei legem reuocauerit: verum intueri non est concessum, nisi ei, qui nunquam oculos à veritate sempiterna deiecerit. Quācumque igitur partem Philosophiæ attingere volueris semper erit necesse, vt Deus in oculis & aspectu sit. Aliter enim in ea commode versari non poteris. Vt autem ad tantum sapientiæ gradum homines peruenirent, omnes Philosophiæ partes & artes etiam Mathematicas sibi perdiscendas esse statuebant, vt paulatim assuescerent animum à societate corporis auocare. Erat enim illis persuasum qui multum reliquis ingenio antecellebant, nihil esse veri, nihil expressi, nihil solidi in rebus quæ sensibus obiectæ sunt. Omnia enim continenter labi, & fluere, nec vllo temporis momento consistere: sed incredibili celeritate ferri, & horis singulis atque adeo momētis immutari. Vmbras igitur, & imagines, & quasi quædā somnia res corporeas existimabant: proinde illis qui verum cernere vellent, esse mentem à sensibus abducendam, & à corporis contagione seuocandam, vt liceret ea quæ constantia & æterna sunt, nec vllam sunt mutationem vllis seculis habitura, ipsius mentis oculis vsurpare. Vnde etiam colligitur, sapientiæ munus & officium esse Deum cognoscere, illiusque sanctissimum numen integra, pura, & casta mente venerari, & omnes curas & cogitationes ad gloriam illius dirigere.

Artes

Artes vero reliquas sapientiã minimè continere, sed esse gradus quosdam, & adminicula quibus erectæ mentes ad sapientiam facilius aspirarent. Ergo etiam secundum Græcorum sententiam, qui Deum nouerint, sapientes appellari merito possunt: qui vero sine Dei cognitione in alijs artibus versantur, non sapientes, sed laboriosi, & infelices, vt sunt omnes qui rerum magnarum cupiditate flagrantes in illis comparandis omnem vitam sine vllo fructu cõsumunt. Hæc cum ita sint, consequens est, vt videamus num antiqui Philosophi qui tantum munus animo complexi sunt, sapientiam, hoc est Dei notitiam consecuti fuerint. Non prorsus. Imo plerique in ipso statim philosophandi principio à sapientiæ certissima ratione desciuerunt. Primus enim eorum lapsus fuit, Dei numine relicto, alias rerum causas speculari. Itaque dum orbati diuina luce mentem in naturæ rationem intendere conati sunt, vt quæ fuerint initia rerum, quæ mũdi totius origo, perspicerẽt, nihil tam absurdum fingi potest, quod non effutirent. Quod autem de illis Socrates iudicium fecisset, Xenophon luculenter exponit. Dicit enim Socratem solitum fuisse Physicos (sic enim qui naturam rimari conabantur appellati sunt) vehementer admirari, qui quasi iam humana omnia explorata penitus habuissent, ita rerum diuinarum rationes indagare, & perscrutari volebant, & in rebus illis cognoscendis, quæ erant ab humana cognitione remotissimæ vitam frustra conterebant. Quam inanis autem eorum conatus esset, ex eo colligi, quod ij qui naturæ cognitionẽ sibi insolẽtius arrogabãt, ita inter se dissiderent, vt non multum à furentium temeri-

tate,

tate, & insania distarent. Sunt enim (dicebat) insani, qui valde metuenda non timeãt: sunt rursus alij, qui minimè metuẽda pertimescant. Multos non pudet in publico pudenda facere. Alios rursus pudor tenet, ne in hominum conuentum venire audeant. Sunt qui neque templum, neque aram, neque quidquam sacrum, aut religiosum honore dignum arbitrẽtur: alij contra quibusuis lapidibus, atque lignis honores diuinos habent. Horum similes Philosophi sunt. Alij enim omnia vnum esse contendunt: alij verò res multitudine infinitas esse statuunt. Sunt qui omnia perpetuo moueri dicunt: alij rursus nullum esse in rebus motum asserũt. Quidam omnia oriri, & occidere dicunt. Alij contra nihil ortum esse, aut interiturum confirmant. Præterea dicebat idem Socrates, nimis stultum esse id summo studio & cura perquirere, quod nullũ fructum erat studiosis allaturum. Nũquid (aiebat) quemadmodum ij qui artibus humanis incumbunt, ideo illis operam dant, vt vel sibi, vel alijs aliquod artis ipsius opus efficiãt, ita isti confidunt, se opera similia illis, quorum rationes peruestigare nituntur, veluti ventos, vel aquas, vel temporum distinctiones effecturos? His quidem & alijs eiusmodi argumentis Socrates (vt Xenophõ auctor est) Philosopos irridebat. Quãta eorum varietas & inconstantia fuerit, & in quanta inanitate versarentur, dici vix potest. Quidam aquæ, alij aëri, alij autem igni rerum originem tribuebant. Anaximander corpus aliud infinitũ, ex quo omnia fierent excogitauit. Democritus infinitum inane, & atomos innumerabiles, huc & illuc temere concursantes, & fortuita copulatione & adhæsione

omnia

omnia conficientes effinxit. Empedocles quatuor elementa, & litem, & amicitiam principia rerum omnium fuisse constituit. Omnes hi, & alij quam plurimi quos causa breuitatis omitto, eam siluam atque materiam rerum quam somniantes allucinabantur, ex qua omnia facta fuisse putabant, vt rerum omnium causam inducebant: opificis autem, qui eam materiam informaret, nomen quasi nihil opus fuisset arte, consilio, & effectione, miro silentio præteribant. Merito igitur Plato in libris de legibus de illorum temeritate & impietate conqueritur. Illorum namque opera religionem apud multos euersam dicit. Sublata vero religione, neque leges, neque iudicia, neque mores constitui posse. Nam vbi numinis metus animos minimè continet, parũ leges & ciuilia constituta proficiunt. At qui Deum mundi conditi gloria spoliat, Deum de mundo tollit. Hac autem opinione constituta, metuque sanctissimi numinis sublato, nullum tãtum facinus erit, quod non passim ab omnibus, vbi primum sceleris occultandi, aut iudicij eludendi spes oblata fuerit in aliorum perniciem suscipiatur. Huic autem tam sceleratæ opinioni ingentem materiam Physicos præbuisse Plato cõfirmat. Sic enim (vt ait) illi statuebant, omnia quæ sunt vel naturæ vi, vel casu, vel artificio facta fuisse. Et opera quidem vehementer illustria naturæ, atque fortunæ, minima autem arti & consilio tribuebant. Cælum namque, ignem, terras, & maria, sidera, & reliqua omnia quæ cernimus in mundo vi naturæ ratione carentis, & temerario concursu facta fuisse dicebãt. Cum enim ita casus tulisset, vt calida frigidis, arida liquidis, dura mollibus,

libus, grauia leuibus aptè coniungerētur, tum cælum, & astra, & animantia, & has rerum omnium formas quas videmus extitisse. Artem vero humanā naturæ vim imitari, & inanes quasdam rerum imagines & formas efficere. Homines autem non artificio factos, sed ex se artificium peperisse. Ea igitur opera, quæ arte constarent, cum essent ab hominibus facta, longe inferiora esse illis, quæ natura nihil sentiente constiterant. Operibus autem hominum artificio constitutis religionem & Deos annumerabant. Prudentium namque cōsilio factum esse, vt hominum cupiditates numinis metu frænarentur, vt cuncti mortales opinarentur esse quandam vim diuinam omnia contuentem, & animaduertentem, & pro cuiusque vitæ ratione, vel præmium, vel supplicium, iudicio rectissimo constituentem. Re autem vera non ita esse, sed vim diuinam aut non esse, aut ab ea res humanas minimè curari, aut facillimè muneribus à puniendo maleficio deduci. Hos in eo loco Plato redarguit, & tam impiam, & sceleratam opinionem plenissima grauitatis & acuminis oratione conuellit. Horum disciplinis imbutus Diagoras Deum esse negauit. Horum opinionibus infectus Protagoras, an aliquod esset numē diuinum, impie dubitauit. Hos secuti multi sunt quorum vita, quam parum illi credāt Deum mundi principatum tenere, sceleribus infandis ostendit. Pythagoras Samius omnia rerum principia ad numeros reuocauit. In quo quidē propius iam ad Dei cognitionem accessit. Numerorum enim ratio solertiæ firmissimum continet argumentum. Fieri enim nequit, vt in rebus quæ casu fiunt, omnia ad numerum aptè

 cadant.

cadant. Qui igitur numeros in natura constituit, mentem & consilium, non temeritatem in rerum dominatu collocat, omniaque mundi opera singulari conditoris artificio facta fuisse confirmat. Is igitur, & omnes illius discipuli religionem coluerunt, & Deum naturæ parentem venerati sunt. Multa tamen illius errata fuere, quæ disciplinæ pulchritudinem contaminarunt. Anaxagoras similium partium infinitatem, & mentem concretione, & secretione res omnes quæ natura cõstant, efficientem induxit. In quo quidem magnam spem illis qui sapientiæ studio flagrabant, attulit. Nam si omnia mente facta fuisse constaret, casus erat continuo à mundi fabrica & ratione repellendus. Reliquum igitur erat, vt homines studiosi in singulis rebus intuerentur diuinæ mentis artificium: & intelligerent nihil fieri in eo genere posse præstantius: & sic tandem admirabilem Dei sapientiam ex operibus illius agnoscerent. Conatus quidem fuit egregius: exitus tamen infelix, & ærumnosus omnium spem turpissimè fefellit. Omnia siquidem fermè naturæ opera ad materiam, & partes illas simillimas reuocauit, & pauca admodum menti facienda & procuranda reliquit. Nescio enim qua temeritate sunt impulsi homines, qui multum ingenio confidebant, vt cũ naturam se studiosissime sequi dicerent, & omnes naturæ partes hanc vnam vocem mitterent, esse quendam rerum omnium parentem, & dominum qui omnia à principio immensa potentia creauisset, ordine singulari distinxisset, & opere mirabili perpolita coërceat, atq. moderetur, hãc sapiẽtiæ viã quasi nimis tritã atq. peruulgatam aspernati rudẽ materiã,

eamq.

tamq. minimè certa ratione constitutā admodū furenter am plecteretur. Quod perinde erat, atq. si quis in Praxetilis, aut Myronis signo non opificis artificium, sed æs, aut lapidē, ex quo signū factum fuerat spectādum existimaret: aut in Apel lis tabula nō pulchritudinē operis Apelli, sed coloribus ascriberet. Nec etiā illud viderunt nullum opus pulchrū esse pos se, quod nō artificio cōstaret. Ergo cum nihil esse mundo pul chrius animaduerterēt, summū certè cōditoris artificium admirari debuissent. Quid quod in mundi opifice nō solum mē tem & rationē qua materiā informauit, & tam varias & multiplices ex illa formas effecit, aspicere, verū & potētiam qua materiā ipsam cōdidit, intueri potuissent, si vidissent nō posse illius potentiā termino vllo circunscribi? Quod tantum abfuit, vt facerēt, vt cū pauci cōditoris mētionē facerēt, omnes sempiternā materiā fuisse fingerēt. Sic factum est, vt dū materiæ æternitatē, atq. adeo diuinitatē darent, multi occasionē arriperēt sceleris infandi, quo duo principia finxerunt, vnū bonorū, alterū vero malorum, quod maximū fuit errorū, & scelerum seminarium, & maximas clades in res humanas inuexit. Quid quod multi, vt magis ostēderent ad mundi fabricā non opus fuisse ratione, mundos innumerabiles oriri, & occidere singulis momentis asserebant? Quid quod alij hunc eundem mundum sæpius oriri, & occidere, & rursus instaurari, atque renouari, & hanc vicissitudinem in omni temporum æternitate conseruari statuebant? De natura autem diuina, quanta erat inter illos qui religione aliqua tenebantur, dissensio? Alij namque Deos innumerabiles, alij paucos

admodum, & eos alij quidem otiosos, alij laboriosos, & certis muneribus districtos affirmabant. Non pauci mundum animantem, & Deum fingebant: solem & sydera in sede diuina collocabant. Quid de vltimo & extremo rerum omniũ expetendarum sermonem faciam? Quanta erat inter illos disceptatio? Et ita cum nullus illis certus finis esset, in quem respicerent: nulla certa eis officiorum ratio constabat. Quod si non mediocris sapiẽtiæ fructus est egregia morum descriptio, animorumque grauis & sapiens moderatio, & placidissimæ pacis constitutio, quomodo non sunt illi stultissimi iudicandi, qui se flagitio & turpitudine contaminarunt, & in omnium se flagitiorum colluuionem eiecerunt, & quorum animi secum intra se turbulentissimè dissidebant? At constat maximam eorum partem qui ingenium venditabant, & nomine sapientiæ elati, & inflati reliquos homines præ se cõtẽnebant, flagitijs infamem fuisse, turpitudinisque suæ vbicumque pedẽ ponerent, impressa vestigia reliquisse. Itaque varijs animorum motibus conflictati, & libidine, & ambitione furentes sæpe resp. suas insita temeritate, & audacia peruerterunt. Solus Socrates illis priscis temporibus natus beneficio diuino videtur, vt sophistarum insolentiam frangeret, modestiaque sua multorũ superbiam, qui sibi sapientiam arrogabãt, oratione comprimeret. Is primus philosophiam à naturæ peruestigatione ad mores & instituta vitæ traduxit: & summus, vt tẽporibus illis, virtutis magister extitit. Qui tamen cum se nihil scire dicit, multis in locis hæret, & dubitat, & rebus verissimis res commentitias admiscet, & vt nihil aliud dicam, si

vere

vere eam illi Plato opinionẽ attribuit, Pythagoram secutus varias & infinitas animorum è corporibus in corpora migrationes perpetua oratione comprobauit. Qui ex illius doctrina profecti sunt, mirum est, quantum inter omnes excelluerint: non tamen ita, vt sapientes appellari possint. Non enim dignam de Deo sententiam habuerunt, ingenitamque materiã sine vllius conditoris numine & beneficio ad mundi fabricam contulerunt, & virtutis pulchritudinem nõnullis maculis inquinarunt. Aristoteles quamuis esset Platonis auditor ab illo desciuit, & mundi principium negauit, & de animorum immortalitate adeo obscure disseruit, vt quid sentiret dubiũ valde reliquerit. Præterea non explicitè an Deus quemadmodum vniuersitati prospicit, rebus singulis prospiciat, definiuit. Quanquã si liber ille qui de mundo, nomine illius inscribitur, illius est, non obscure rerum singularum prouidentiam sustulit. Sed quorsum hæc tam multa de priscis hominibus, qui sapientiæ operam dabant, in medium attulimus? Vt melius considerari posset, Græcos qui in Christiana disciplina sapientiam requirunt, in summa dementia versatos fuisse. Vt enim nihil aliud dicamus, cum sapientia sit in Dei cognitione posita, Græci vel Deum esse negabãt, vel illum rerum humanarum curatione priuabant, vel illius potentiã & numen in angustum contrahebant. His explicatis consentaneum est, vt eorum argumẽtis respondeamus. Quid, inquiunt, Deum mouere potuit, vt homo fieri vellet? De qua re primum dubitas? De potestate? An de probitate? An de cõuenientia? Potestas quidẽ, vt de illa primum loquamur, est immẽsa,

neque potest vllis finibus coërceri, aut viribus impediri. Ingenio minimè consequi possum, inquis. Num quemadmodum cælum factum fuerit, fuisti ne iam ingenio cōsecutus? Quæ potestas illa fuit, quæ astris splendorem, soli claritatē, lunæ vim & efficientiam largita sit, mente & ratione consequeris? Nō certè. Et tamen ita disputas, quasi sit necesse, id cuius vim ratione comprehendere nequis, non esse. Quasi vero tu in rebus etiam minimis vim diuinæ prouidentiæ possis quanta sit, animo perscrutari, & inspicere. Cælum, sydera, terras, maria naturæ pulchritudinem & concinnitatem, variam & propemodum infinitam animantium multitudinem prætereamus, & de rebus minimis loquamur. Poteris ne vim & solertiam, diuinæ mentis in formicarum fabrica considerare? Cernis ne in illis virium pro corporis ratione magnitudinem. Num earum conuictum & quasi reip. societatem? Num motum & alacritatem, & ad depellendam famem admirabilem prouidentiam? Quod si nec in minimis rebus quanta fuerit vis & potentia summi rerum omnium conditoris intueri potes, quomodo opus omnium maximum & admirandum ratione & ingenio consequêris? quod si ingenio tuo diuinæ potentiæ magnitudinem metiri velis, concidat omne cælum: astra ruant: terra desideat: natura vniuersa funditus intereat opus est. Neq. enim vllo modo consequi ratione potes, quomodo hæc omnia à Deo constituta sint, eiusq. numine cohærēat & permaneant, naturæq. suæ statum in omni rerum varietate conseruent. Non igitur vllam vim habet argumentum ab ingenij stultissima confidētia ductum. Si enim ex eo quod nō

aliquid

aliquid intelligis, sequeretur illud de quo dubitas nõ esse: nihil omnino esset, quando constat te nullius omnino rei earũ quæ à Deo factæ sunt, rationem comprehendere posse. Et quo minus quæque res intelligitur, eo magis cernitur eam fuisse Dei consilio perfectã. Quid ergo? De probitatis immẽsitate dubitas? An ea (vt de potẽtia dicebam) finibus vllis arceri potest? An terminis vllis cõcluditur? An parum cõstat, neq. potentiã à probitate superari, nec à potẽtia probitatẽ? Restat igitur, vt quantũ & potentiæ & probitati conueniat videamus. Id, inquis, deo minime decorum est. Fuisset quidẽ parũ decorum, si hoc opere fuisset maiestas illius imminuta, aut numẽ illius de statu cõuulsum. At cum nihil omnino sit, quod maiestatẽ, quod statum & dignitatẽ summi atq. sempiterni numinis cõuellere, aut imminuere, aut immutare posit, tantum abest, vt hoc tã diuinum beneficium Dei gloriã obscurare potuerit, vt eã multo clarius illustraret. Tunc enim Dei gloriã illustrari dicimus, cũ ex illius operibus probitas illius immẽsa perspicitur. At neq. cæli & terræ fabricatio, neque conditæ naturæ conseruatio, neq. mundi totius imperium & administratio, neq. innumerabilia beneficia in genus humanũ collata tantã significationẽ diuinæ probitatis effecerunt, vt sint vlla ex parte cum hoc tã diuino beneficio comparanda. Si igitur quo beneficium amplius est, eo magis probitatẽ in oculis & aspectu proponit, & quo magis probitas extat & eminet, eo gloriæ lumen clarius splẽdet, quid esse magis perspicuum potest, quã eo opere quod Deo indecorũ dicis, gloriã Dei fuisse non apud homines modo, verum etiã apud cælestes infinitis, si ita loqui

fas est accessionibus amplificatã? Potest ne fieri, vt quod gloriam illustrat, indecorum sit, cum gloria à decore & dignitate distingui non possit? Sed, inquis, si potestas Dei est infinita, quid illum impedire potuit, quominus quauis alia ratione hominum vitæ consuleret? Nihil sane. Sed cum Dei perfecta sint opera, minimè illius sapientiæ & probitati conueniebat, vt opere clariore neglecto, opus minus clarum & amplum susciperet. Cum dedecore tamen inquis. Quid tandem dedecus appellas? Vidisti ne Christi virtutem perculsam, & abiectam? constantiã de statu deturbatã? honestatis lumen extinctum? aut vllam flagitij maculam tantis diuinæ virtutis ornamentis inustam? An tu aliquod dedecus esse putas, nisi quod est cum flagitio, turpitudine, & impuritate cõiunctum? Si rectè Philosophiam colis, illa te docere poterit, nullum esse dedecus, præter turpitudinem: nullum decus præter honestatem: supplicia virtuti dignitatem eripere non posse: illius autem decus & robur inuictum illustrare posse. Quo enim vehementius virtus oppugnatur: eo clarius quantum sit illius numen ostenditur. Contemptus tamen, inquis, & abiectus, vulneribusque deformatus, & in crucem sublatus fuit: multitudoque illum mœrentem aspexit, & tamen vos neque huius tantæ humilitatis pudet, neque tantæ imbecillitatis indicium taciturnitate comprimitis. Cõtemptus quidem ab hominibus scelestissimis qui bellum cum diuina lege continẽter gerebãt: non à patre qui illum in amplissima diuinitatis sede locauit. Quo autem magis illum homines impurissimi contemnebant & plagis cõcidebãt, & omni crudelitate lacerabãt, eo maiorẽ

&

& ampliorem illi sempiternæ gloriæ segetem suppeditabant. Nam improbitatis odium virtutem insignem facit. Et præterea virtus tum maximè enitescit, cum maximè in illam perditorum hominum furor incurrit. Cum igitur perspectum fuisset, neq. probra & cõuicia, neq. inflicta vulnera, neq. intolerandos dolores, neq. acerbissimi cruciatus atrocitatem potuisse virtutem illius infringere, non ne constat diuinã virtutem illius extitisse? Imo, inquiunt, virtus illius fracta & debilitata fuit. Lacrymis enim atq. luctu, se plane dolore victum esse declarauit. O peruersum de virtutis ratione iudicium. Lacrymæ enim doloris indicium continẽt, non victæ virtutis argumentum. Dolor enim ex imbecillitate naturæ lacrymas elicit: virtus autem eo clarior est, quo dolor est acrior, & natura corporis imbecillior. Lacrymæ igitur non afflictam virtutem, sed virtutis insignem victoriam demonstrant, quæ tanto illustrior est, quanto fuit hostis virtutis ipsius robore superatus vehementior. Non pudet igitur nos lacrymarum quæ dolorem pro nobis susceptum declarãt: quæ societatem humanæ conditionis indicant: quæ clementiam nostri liberatoris erga nos magis claram & illustrem reddunt. Nõ enim ita magnũ nobis beneficium attulisset, si pro nostra salute acerbos dolores minimè pertulisset. Non enim is fuit, qui stoicorum vel immanitatem, vel stuporem, vel indolentiam moribus & disciplina cõprobaret: & sensus humanitatis nõ re, sed orationis ostentatione extorquere cõtenderet: sed qui doceret, qua via & ratione de sensibus victoria obtineri posset. Præterea ideo lacrymatus est, vt lacrymas nostras abstergeret: quẽadmodum

ædificauit in consilio fuisses adhibitus, vti potuisses. Hominum causa quibus nihil est fragilius, tantum & tam præclarum opus effecit? Argumentum quidem magnam vim habet, ad clementiã summi domini celebrandam: non autem ad opus clementiæ ipsius labefactandum. Tanto enim beneficium mirabilius est, quanto illi quibus affertur minus illo digni sunt. Præterea noluit ille clementissimus dominus, vt homines quos ad sui imaginem finxit, & quibus terrarum imperium delegauit, ita se in terram abijcerent, vt non mentes ad ortus sui principium frequenter excitarẽt, Deumq. parentem agnoscerent. Qui enim ita se propter naturam mortalem contẽnunt, vt nihil immortale atq. diuinum moliantur, hi brutis animãtibus annumerandi sunt. Insitæ namq. dignitatis obliuiscuntur, nec intelligunt se esse ad imperium natos. Quamuis enim corpore sint fragiles, & imbecilli: mente tamen & ratione qua nihil est in omni natura præclarius, immortales, atque diuina quadam forma præditi sunt. At homines contra naturæ præstantiam, immemores officij, immemores laudis & honestatis, à Deo penitus auersi se se libidini & impuritati dediderunt. Itaque pater optimus rationem iniuit, quemadmodum homines quos magnitudine regiæ dignitatis, & amplissimæ dignitatis exornat, terras intueri desinerent: & supera atque cælestia cogitarent: vt ita possent ipsius patris summi beneficio in statum vnde conciderant, cum amplificata dignitate restitui. Ad quod efficiendum nullum remedium conuenientius adhiberi potuit, eo quod Dei filius adhibuit. Cum enim homo fieri voluit, vt nos secum

fœdere

fœdere sempiterno coniungeret, cum pœnas nostris sceleribus debitas ipse luit, vt diuino iudicio satisfaceret, cum pro omnium salute sanguinem profudit, vt omnes sacris sanctissimis expiaret, immensæ potentiæ, sapientiæ, iustitiæ, probitatis monimenta constituit, quibus nos amore tantæ benignitatis incenderet, & studium iustitiæ acriter incitaret. Itaque nec audaces sumus, cum Deum hominem factum fuisse confitemur: in eo enim opere illius immensam potentiam, & infinitam clementiam admiramur: neque superbi & insolentes, non enim salutem nostram meritis nostris, sed magnitudini immensæ illius benignitatis ascribimus: & simul dignitatem nostram quam scimus esse sanguine diuino constitutam, multo acrius & diligentius nobis tuendam esse iudicamus. At, inquis, crucis species horrorem incutit, & homines à studio pietatis abducit. Non vides igitur (ô Philosophe) quantũ sit in Christo numen atque potentia? Nam contra naturam crucis, Christi numine factum est, vt crux non exterreat homines, sed eos ad se acriter atque vehementer alliciat. Qui fieri enim potuisset, vt humanum genus cum natura ad voluptatem propensum sit, & dolores extimescat, repente voluptates aspernaretur, atq. dolores contemneret, nisi illud vis diuina ad tã præclarũ facinus impulisset? Cernis innumerabilem multitudinem virorum, mulierum, virginum, & puerorum pene infantium ad crucis societatem inflãmatis animis aspirare, dolores contemni, cruciamenta negligi, sanguinem profundi, summamque gloriam in cruciatibus summis constitui, & dubitas quin tam diuina constantia à diuina

diuina virtute profluxerit? Quid enim eos ad Christum allexisset, nisi lux diuina mentibus oblata, diuinæque sapientiæ decreta, diuini Spiritus afflatu & impulsu percepta, cognita, & constituta? Num voluptates, vitæque lenocinia, & blandimenta? At fateris illis pro vitæ delicijs supplicia constitui. Num eloquentiæ admirabilis vis & amplitudo? At tu eorum magistris hoc quasi probrum obiectas, quod fuerint infantes, & artiũ humanarũ prorsus imperiti. Quid ergo aliud esse potuit præter vim diuinam, quæ animos cælesti luce completos ardore pietatis inflammauit, vt in doloribus summis summum virtutis præmium in hac vita collocarent? Qua eloquentia Plato vir Græciæ sapientissimus fuerit eius monimenta declarant. Magnus præterea virtutis magister extitit, incredibilique semper studio elaborauit, vt homines ad virtutem cupiditate verissimæ laudis incẽderet. Athenis, cum nihil proficeret, relictis, Ægyptum, Sirenem, Siciliam, Italiam, vt inueniret cui virtutem traderet, peragrauit. Si virtutis opinio valuisset, nemo fuit illis tẽporibus virtutis opinione præstantior. Si eloquentiæ viribus insitæ penitus opiniones euelli potuissent, nemo fuit Athenis quæ ciuitas eloquentiã aluit, ad summumque perduxit, qui Platonem eloquentia superaret. Præterea non labores ingentes & cruciamenta proponebat, sed homines ad virtutis studium virtutis ipsius illecebris inuitabat. Sed quid tãdem effecit? Quæ vitia sustulit? Quas libidinis fibras amputauit? Quam remp. cum valde cuperet, moribus & institutis rectè constituit? Nullam prorsus. At nostri homines barbari, & inculti, atque totius doctrinæ po-

litioris

litioris ignari, mundum immutarunt, & à vitæ flagitijs ad studium religionis, atq. pietatis, & iustitiæ traduxerunt, & homines innumerabiles tãto virtutis robore munierũt, vt præ verißimæ dignitatis studio mortẽ & cruciatum contẽnerent. Vnde colligitur id tantum opus diuinæ virtutis atq. sapiẽtiæ præsidio perfectum & absolutum fuisse. Libenter autem à Græcis audierim, cum multi homines olim sapiẽtiæ studio flagrãtes in decretis suis vitã beatam ponerent, num illorum quispiã pro decretis suis vitã in summum discrimẽ induxerit? num mortẽ, vt constantiæ testimonio disciplinæ suæ fidẽ cõfirmaret, oppetendam existimarit? num vt alijs salutarẽ disciplinam traderet, cum vitæ periculo pestiferas opiniones ex animis euellẽdas susceperit? Non certè. Aut enim id quod sectæ tuendæ gratia disputabant, minimè sentiebant: aut infirmum sensum decretis suis adhibebant: aut hominum salutem ad se pertinere minimè putabant. Si decreta sua minimè vera credebant, fallaces, si infirmum assensum illis adhibebant, opinatores, si salutem hominum negligebãt, inhumani, & nullo modo sapientes erãt appellandi. Non enim fieri potest, vt aliqua virtutis & honestatis pars à veræ sapientiæ studio seiungatur. Vbi igitur vel pro veritate mendacium, vel pro cõstantia fluxa fides, vel pro studio salutis communis immanitas in vita dominatur, ibi nullus omnino locus sapientiæ veræ relinquitur. Cum vero contra videris innumerabiles homines pro Christi fide, sanctitate, religione vitam in tormentis libenter abijcere, non tandem intelliges, eos qui sapientiæ nomen captabant, insipientes fuisse: & eos qui minimè sapientiæ

nomen

nomen arrogabant, diuinæ sapientiæ compotes extitisse? Vt enim opinionis imbecillitas & inconstãtia est vanitatis, & falsæ sapientiæ comes, ita cõstãtia est semper cum sapientia vera coniuncta. Ergo cum nulla maior vnquam, non dicam in vllis gentibus, sed in illis etiam viris, qui summa ingenia ad exquisitam disciplinam contulerunt, constantia in fide retinenda perspecta fuerit ea, quã Christiani in cruciatibus retinebant, dubium esse poterit, quin illi soli sapientiã consecuti fuerint? Quod minimè mirum est. Cælum enim semper spectabãt: numinis opẽ noctes & dies implorabãt: virtutis diuinæ magnitudinẽ sibi ad imitandum proponebant: Christi meritis innixi supra sydera sublimes efferebantur: diuinæ mentis agitatione beatorum regionem peragrabant: diuinæ mentis speciem, quoadlicet & fas est, in hac vita mentis oculis vsurpabant: amore tantæ pulchritudinis incensi ferebãtur: colloquio diuino iucundissimè fruebantur: eamq. à Deo doctrinam capiebant, quã nullum humanum ingenium fuit vnquã flagranti studio consecutum. Ergo cum eorum fides nõ esset hominum auctoritate nixa, sed diuini spiritus testimonio confirmata, mirum videri non debet tantum esse nationis Christianæ robur, vt eam nemo possit de statu conuellere. Habet enim hoc omnis homo qui semel se se ad Christi studium ardenter applicat, vt quamuis cernat omnes homines diuersam ab illo sententiam sequi, & omnibus ob eam causam mortalibus, vt homo demens, & communis sensus ignarus ludibrio sit, & illum cuncti vt furiosum & insanum fustibus insequantur, ipse tamen constans, erectus, &

excelsus in omni rerum discrimine,& malorum omnium tempestate permaneat. Ipse namque sibi veræ sapientiæ conscius erit,& reliquos homines temeritate & amentia condemnabit. At hoc,inquit,summæ temeritatis est,cum ab omnibus dissentias,tibi vni sapientiam insolenter assumere. Esset quidem,si ingenium suum omnibus ingenijs anteferret. Quod tantum abest,vt faciat,vt naturam suam contemnat, atque pro nihilo putet. Cum vero non iudicium suum, sed diuinum testimonium hominum vagis & errantibus opinionibus anteponat,sapientis hominis officium facit. At Deus est qui in Christianorum animis insidet:qui eorum mẽtes illustrat: qui Christo testimonium dat. Qui credit(inquit Ioannes) in filiũ Dei, testimonium habet in semetipso. Hoc autem satis experimur, cum expiati ab omnibus flagitijs, inflammati rerum cælestium cupiditate lõgius extra corpus excurrimus,vt cum Deo animo soluto atque libero colloquamur. Tunc igitur diuina responsa percipimus: specie diuinæ pulchritudinis incendimur:miroque desiderio illius,& ardenti cupiditate flagramus: & lacrymas cum admirabili iucunditate profundimus: & admiratione etiam interdum defixi vehementer obstupescimus. Hoc igitur qui sentit, & percipit, & cum maximo fructu sæpius experitur,qui voces diuinas intra pectus accipit,qui diuini spiritus ductum & imperium sequitur, qui ad firmam spem immortalis gloriæ diuinæ mentis viribus excitatur, quomodo potest,aut hominum errante iudicio commoueri,aut corporis doloribus à mentis statu demigrare? Ergo si nemo sapiens est,nisi quem Deus erudit,& ipsi quoties nos

ipsos

ipsos à corporis consuetudine seuocamus, vt Deum puro ani-mo contēplemur, perfecte sentimus nos cœlesti disciplina diuinitus admoneri, nonne satis constat, eos solos esse sapientes qui Christi crucem subierunt, & se se in illius studium qui cruce configi pro nobis voluit, ardenti animo contulerunt? Neque enim sumus verbis eloquentia humana ad persuadendum concinnatis impulsi, sed spiritus diuini vocibus incitati. Quo circa mirandum non est, ab ijs qui Christū sequuntur, sperni voluptates, contemni dolores, vitæ commoda pro nihilo duci, eorumque animos cūpiditate diuinitatis inflammari. Dei enim monitis & institutis in vita dirigūtur: ope diuina muniuntur: ad Deum sensu voluptatis admirabilis alliciuntur: & idcirco minimè vllis hominum viribus, aut insidijs possunt à Dei coniunctione diuelli. Quis nos, inquit Paulus, poterit separare à caritate Christi? Num ærumna, aut angustia, aut afflictio, aut fames, aut nuditas, aut periculum, aut gladius? Quemadmodum scriptum est, Propter te quotidie morti tradimur, & quasi oues cædi destinatæ ad mortem ducimur. Sed in his omnibus victoriam consequimur ope illius, qui dilexit nos. Certus enim sum, quod neque mors, neq. vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque aliquid aliud poterit nos separare à caritate Dei, quæ est Christi Iesu domini nostri virtute confirmata. Hæc quidem Paulus, non verbis tantum, sed multo etiam clarius factis ostendit: idem reliqui omnes qui vestigijs illius institere, fecerunt: similique virtutis constantia, dolores & supplicia

pertulerunt: & vsque ad extremum vitæ spiritum inuicto animo pugnauerunt; vt eam coronam adipiscerentur, quæ est omnibus qui pro fidei sanctitate dimicauerint, in cælo proposita. Quēadmodum Paulus ipse dicit. Bonum certamen certaui: cursum consummaui: fidē seruaui: quod reliquum est, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in die illa iustus iudex: non solum autem mihi, sed omnibus qui diligunt aduentum eius. Audis verissimæ sapientiæ vocem, diuinæ cōstātiæ testimonium, virtutis robur inuictum, & dubitas quin animus tam diuinis opibus instructus possit à se omnes impetus hostiles reprimere? Quis autem hanc viri diuini virtutem exaggerauit? Quis illius statum tam firmo præsidio muniuit? Quis animum illius tantis opibus instruxit, vt eū nullæ vnquā tempestates conuellerent? Christi crux est illa quæ animos excelsos & inuictos efficit, & cupiditate immortalitatis incendit. Non igitur crux, vt dicebatis, exterret: sed allicit, & inuitat, studiumq. pietatis inflammat. Cum sublatus fuero, inquit Christus, à terra, omnia trabam ad me ipsum. Christus igitur actus in crucem, hunc ardorem in animis incitauit, vt multi crucem omnibus opibus, & emolumentis, & voluptatibus longe prætulerint. Et quominus huius tāti miraculi rationē perspicitis: eo clarius apparet, hoc amoris incendium esse diuinis viribus excitatum. At illud argumentum quod sequitur leuissimum est. Deus aut propter sapientes, aut propter insipientes naturam humanā assumpsit, vt mori pro omnibus posset. Sapientes autem omni miseria vacabant: insipientes erant pœnis non muneribus afficiendi:

nulla

nulla igitur erat causa cur homo fieri vellet. Si ad hunc modum argumentari licet, sic etiam rationem concludam: Aut Deus propter sapientes mundum ædificauit, aut propter insipientes. Sapientes nulli natura atque studio sunt: licet quidam falsò sapientiæ nomen vsurpent: insipientes digni supplicio sunt: nulla igitur causa fuit, cur Deus mundum construeret. Qui sic argumentatur non videt eam esse diuinæ probitatis amplitudinē, vt omnibus consultum esse velit. Sol enim iustis & iniustis exoritur: & pluuia è cælo demissa super omnes effunditur. Præterea, vt ex sanctis literis didicimus, omnia Dei opera sunt ad electorum gloriam reuocāda. Electi vero sapientes sunt. Non erant illi quidem sapientes. Neque enim sapientiæ semē est natura terris ingenitum: sed Dei gratia & benignitate è cælo demissum. Eam igitur illi consequuntur, qui cælestia atque diuina ardenti fide suscipiunt. Electorum igitur causa nempe qui sapiētes erāt futuri, Deus homo fieri voluit. Atque vt videas, quam iusta causa huius tanti muneris extiterit, causam illam mundi gignendi quam Platonis Timæus assignat, mecum recognosce. Quæramus, inquit, causam quæ impulerit eum, qui hæc omnia machinatus est, vt originem rerum, & molitionem nouam quæreret. Probitate videlicet præstabat. Probus autē inuidet nemini. Itaq. omnia sibi similia generauit. Hæc nimirū gignēdi mundi causa iustissima. Et hæc quidem Plato diuinitus. Non est enim Dei potentia in dubium reuocanda: non illius consilium inconsideratè, & temere perquirendum: non aliæ rationes peruestigandæ: Hac vna causa contenti simus, quæ

in Dei probitate consistit. At Dei probitas, cum sit immensa, non potest ullo modo mundi huius molitione definiri. Ergo cum neque potentia, neque probitas ullis terminis includatur, neque dubium sit, quin is possit quacumque velit, & velit omnia ad similitudinem sui perducere, quomodo verum est de opere illo dubitare, quod erat maximè ab infinita probitate postulandum? In omni igitur quæstione quæ de rebus diuinis habetur, cum de infinita potestate & probitate dubitare minimè liceat, id solum considerandum est, quam id de quo agimus, aptum & consentaneum diuinæ probitati sit. Neque enim muneris amplitudo homines perturbare debet: imo potius accepti muneris fidem confirmare. Principē enim maximum maxima largiri decet: Deum vero diuina beneficia conferre. Non enim sunt fines infinitæ bonitati constituendi. At homines cum Deum ex natura sua fingant, & idcirco potentiam illius angustis sanè finibus circunscribāt, & probitatem ingenio suo metiantur, fit, vt de potentia diuina sæpe dubitent, fidemque multis operibus diuinis propter admirādum immensæ probitatis exemplum nequaquam adhibeant. Hinc omnes opiniones pestiferæ quas hominum perditorum vita recepit, ortum habuêre. Aut enim homines de potentia, aut de probitate diuina dubitant. Quasi vero quanta Dei potentia, atque probitas in mundi fabricatione constiterit, ingenio consequantur: aut non eo magis perspici possit opus diuinum esse, quo maius & magis admirandum extiterit, longiusque humani ingenij facultatem superauerit. Infinitæ namq. probitatis est immensum & infinitum beneficiū

conferre:

conferre: & se cũ illis quibus salutem dare vult, largitate infinita communicare. His igitur argumentis Græcorum magna ex parte dilutis, restat, vt videamus quam conueniens & aptum fuerit diuinæ probitati, id quod Christiana religio cõfitetur. In primis vero statuẽdũ est, Deũ aliter ea quæ mẽte & ratione carent: aliter ea quæ sunt ratione prædita lege deuinxisse. Ea enim quæ minimè arbitrij sui sunt, ita mouentur, vt nunquam sibi impositam legem transiliant. Nec enim cælum motum & conuersionem suam certis temporibus intermittit: neque sydera loco suo migrant: neque mare terras fluctibus obruit: neq. tellus herbas & fruges effundere desistit: neq. aliquid deniq. aliud quod arbitrio suo careat, secus quidquam gerit, quam est illi à principio Dei lege & imperio cõstitutum. At illis formis atq. naturis quæ rationis & consilij participes sunt, ita leges dedit, vt eis vtrum vellent liberum relinqueret. Poterat enim Angelus, & potest quilibet homo, vel legi parere, vel legem transgredi, & ita vel præmia iustitiæ consequi, vel iniuriæ pœnis obligari. Secus enim nulla diuini iudicij ratio constaret. Ea enim quæ naturam necessario consequũtur, neq. laude, neq. vituperio digna sunt. Præterea hoc est Dei bonitati propositum, vt nos sui similes efficiat. Hoc fieri nõ potest, nisi diuinis virtutibus excolamur: virtus autẽ non est, quæ nõ sponte suscipitur. Itaq. fit, vt vbi voluntas libera nõ est, neq. virtus extare possit, neq. vlla spes diuini status assequẽdi relinquatur. Cũ igitur homines nõ cogẽdi, & ad officium cõpellendi, sed modis omnibus inuitãdi, & alliciendi fuerint, quæro quæ ratio cõmodior ad voluntates alliciendas,

vt omnem dicendi vim in ea celebranda & exornanda consumerent. Vt autem hominum excellentium testimonia integræque naturæ iudicium relinquamus, ipsum rerum omnium dominum legimus in sanctis literis hac vna virtutis ratione sæpe placatum fuisse. Cum enim Hebræos delere statuisset, & Moses se medium interposuisset, vt pœnas populo debitas ipse pro omnibus, si ita opus esset, animo libente sustineret, ipse Deus se se à cæde cõtinuit, & multitudini clementer ignouit. Apud nonnullos Prophetas conqueritur, quod nullus in Hebræorum multitudine reperiri posset, qui promptus atq. paratus esset ad corpus suum pro omnium salute cum diuinũ iudicium immineret, opponendum. Hæc igitur virtus nõ solum apud homines semper illustris & ampla fuit: verum & diuino testimonio sic comprobata, vt in ea demum quasi in quodam sacrificio magnificentißimo atq. gratißimo singularis sanctitas, summaq. placandi numinis ratio constituta videatur. Si hæc igitur heroicæ virtutis officia summa sunt, si gloriosa, si prædicanda, si vehementer amabilia, si cum à ciue conferuntur, admiranda, si cum à ciuitatis principe suscipiuntur, diuina, quid erit existimandum, cum summus rerum omnium conditor pro hominibus quos in se ingratos & sceleratos expertus fuerat, terras inuisere, humanam formam induere, seque ad sacrificium pro omnibus offerre constituit, vt patris numen eis propitium redderet, illosque iam morti sempiternæ destinatos in vitam sempiternam reuocaret? Hæc immensa Dei benignitas animaduersa nõ amoris incendium cõcitabit? Nõ animos ardore pietatis inflãmabit?

Non omnia vitæ discrimina libenter adire compellet? Quid quod Dei filius crucis supplicio non modo immensæ charitatis officio perfunctus fuit, verum & singulare iustitiæ munus exequutus est? Sic enim Deus clementiam tuetur, vt iustitiæ simul partes singulari ratione suscipiat. Iustitiæ autem ratio flagitabat, vt iuris diuini hominũ scelere violati æquabilis compensatio fieret. Nulla autem vis erat in terris, quæ violati numinis iniuriam compensaret. At sine debita offensæ satisfactione diuini iuris ratio minime patiebatur, vt genus humanum omni scelere contaminatum, quod maiestatem diuinam offenderat, in gratiam à Deo reciperetur. Fuit igitur commodum, vt humana natura diuinæ coniuncta adeo locuples fieret, vt abundè patri pro sceleribus humanis satisfaceret. Hoc igitur Christus à natura diuina sumpsit, vt corpus illius sanctum, innocens, nulla omnino peccati contagione maculatũ vim infinitã possideret, qua posset debitum quo eramus omnes obstricti dissoluere. Quod nõ rapui, inquit ille, tũc exoluebam. At, inquis, iustum non est, vt innocens pro nocẽtibus pœnas luat. Quid si quispiam sponte sua cum cernit hominem addictum à creditore trahi, pro illo pecuniam soluit? Non est æquum, vt is qui erat alieno ære vehementer obstrictus, aliena pecunia liberetur? Cum igitur Dei filius, qui solus nos redimere poterat, pro nobis sponte sua debitum soluit, nonne vides iure factum esse, vt nos illius sanguine in libertatem vindicaremur? At indignum, inquis, est Dei clementia & æquitate innocentis supplicio delectari. Non supplicio delectatur, ô Philosophe, sed virtute, beneficentia, & caritate

qua

qua supplicium pro omnium salute contemnitur. Et interim hic summus iustitiæ Magister eadem opera diuinæ caritatis atque iustitiæ mirabile nobis exemplum proposuit. Caritatis quidē, cum sic statuit, vt filius pro omnibus mortē oppeteret, & supplicia acerbissima pateretur: iustitiæ vero, cum nos in gratiam recipere noluit, nisi prius idem filius debitum quo eramus obstricti dissolueret. Qui nobis filij vnici sanguinem largitus est, quid ad salutem necessarium denegabit? Qui proprio filio, vt Paulus inquit, non pepercit, sed ab illo pœnas nostri sceleris expetiuit, quæ tādem supplicia nostris sceleribus, si fuerimus in tantum beneficium & munus ingrati constituet? Christus igitur crucis supplicio simul & amorem probitatis excitauit: & metum iudicij seuerissimi animis nostris obiecit. Et cum ad spem simul erigendi, & metu coërcendi simus, rei vtriusq. salutarem disciplinam sanxit. Quis enim non speret sibi ascensum in cælum datum iri, cum cernat salutem & dignitatem suam fuisse Christi Dei filij sanguine constitutam? Quis rursus non diuini iudicij seueritatem pertimescat, cum eundem Dei filium pro alieno scelere tantis pœnis excruciatum aspiciat? Præterea ille princeps optimus habendus est, qui leges quas sanxit, operibus cōprobat, moresque suos in publico suis ad imitādum proponit. Omnes enim principum mores & instituta sequuntur. Princeps autem nobis summus atque sempiternus ipse Deus est. Veteris autem Philosophiæ preceptū illud memoratur, quod est è sanctis literis sumptum, Deum sequere. Itaq., vt etiam sapientia Græca tradit, Deus nobis summa vigilātia & alacritate sequēdus erat.

Quomodo autem illum sequi, & imitari poteramus, cum à nobis videri non posset? Ex naturæ, inquis, operibus agnosci poterat. Rectè mones. Sed illud etiam velim adijcias, quo tandē modo illum imitari debeo. Iubes ne vt ipse cælum aliud atq. terrā aliam, & animantia atq. sidera faciā? Non inquis. Sed virtutē imitare. Eam igitur virtutem quam imitari percupio, propius intueri volo. Aliter enim quæ virtutis ratio illi cordi sit, explicare non satis potero. Ne id igitur homines desiderarent, fuit immensæ Dei benignitati & sapientiæ consentaneum, vt Deus sub humana forma se ad homines docendos daret: vt non solum oratione iustitiæ disciplinam traderet: verū sanctissima vita, & factis egregijs, quid Deo gratissimum esset ostenderet. Erat Deus superbia grauiter offensus: humilitate igitur & moderatione explicandum fuit, quantum Deo sapiēs animi demissio, atq. moderatio placeret. Vitæ sordes, & impuritates, effrænatæq. libidines irā numinis incitabant: cōgruū igitur fuit, vt Dei filius exēplo suo castimoniā corporis, & mētis integritatē sanciret. Crudelitas & immanitas cum Dei clemētia bellum omni odio imbutū gerebat: fuit igitur necessarium, vt is in oculis hominum omnia studia vitæ ad beneficentiam conferret: vsque adeo vt etiam pro hostibus oraret. Erat voluntas nostra à Dei voluntate penitus auersa: fuit igitur opus, vt illius exēplo qui dicebat, Nō mea voluntas, sed tua fiat, videremus omnes actiones & cogitationes esse ad Dei voluntatē cōferendas. Mentis effrænatæ rebellio qua homines Dei imperium nefariè detrectabāt, Deum ab hominibus tuēdis & cōseruādis auertebat: ideo cōsentaneum

fuit,

fuit, vt Christus obedientia sua numen patris nobis iratum placaret: & illis qui deinceps illius iussis obedirent, causam salutis afferret. Et quia summa obedientia non in delicijs & vitæ iucunditate, quam sponte nostra suscipimus, sed in laboribus atq. doloribus à quibus natura refugimus, aperte declaratur: commodum fuit, vt is cuius obedientia nostræ rebellionis & contumaciæ scelus erat expiandũ, fieret obediens vsq. ad mortem, & non ad quoduis mortis genus, sed ad id quo nullum erat detestabilius, nempe ad crucis supplicium. Cernis iam animo quantas diuinæ sapientiæ opes in se crucis huius disciplina contineat: cernis compressam & edomitam libidinem & insolentiam: temeritatem, & audaciam profligatam: opes immensas benignitatis, iustitiæ, obedientiæ explicatas: homines in ardentissimum studium ipsius incitatos: & tamẽ hæres & dubitas, neq. crucis vim, atq. cæleste numen amplecteris? Adde nunc patiẽtiæ robur, quod reliquas virtutes præsidio diuino confirmat. Frustra namque bellum contra vitiorum labes & impuritates suscipimus, si in medio certamine aut oblata voluptate liquefacti, aut dolore victi rectum & confirmatum sensum deponimus. Patientia igitur nobis opus est, quæ statum animi fulcit, & coronã stabilẽ atq. sempiternam cõsequitur. Nõ satis igitur fuit Christo ludibria, cõuicia, maledicta sustinere: nisi etiam, vt nos exẽplo suo cõfirmaret, acerbissimos cruciatus admirabili quadam patientia toleraret. Vt enim Petrus ait, cum maledictis vexaretur, nemini maledicebat: cum tormentis afficeretur, nemini minas proponebat. Si igitur Deus sequendus erat, si Deum sequi minime

licebat, nisi videretur, si videri non poterat nisi homo fieret vt homines non verbis tantum, sed exemplis in verissimæ virtutis studium incitaret, quid potuit ad hominum salutē vtilius & prouidentius fieri, quam ipsum Dei filium intueri pro hominum salute confixum maledictis, concisum vulneribus, excruciatum doloribus, inuictaque patientia hæc omnia perferentem, vt non modo pœnas pro nobis lueret, verum & nostros animos diuinæ virtutis exemplo, & inuicta patientia confirmaret? Quid est igitur quod Philosophum conturbare possit, si de potentia diuina non ambigit, si Dei probitatē nullis finibus arceri confitetur? Si nullum beneficium fuit magis immensæ probitati consentaneum, quid relinquitur, quod hominum fidem impedire possit, quominus salutem suam animo grato atq. memore complectatur? Neq. enim Dei naturā dicimus dolore affectam, neque immutatam, neque maiestatē illius imminutā asserimus. Quidquid enim molitur, & efficit, sine mutatione efficit: non enim tactu, sed immēsa virtute opera sua cōficit. In Christo quidē latebat, sed naturā vniuersam numine suo cōtinebat: & cū homo pateretur, illū nullus dolor attingebat: sed tantū sub hominis veri forma & specie humani generis salutē cōstituebat. Admiraris quòd homo fieri vellet? Admirari desine. Infinitæ nāq. probitatis est mētes sibi infinita ratione deuincire. Quòd ꝓ omnibus pati secundū hominis naturā voluerit? At eiusdē immēsæ probitatis est cōmodorum suorū obliuisci, vt aliorū cōmodis atq. saluti ꝓspiciat. Nihil reliqui est, quod homines cōturbet, nisi muneris amplitudo, quasi sit quod magis immēsæ probitati cōueniens sit, vt

iam

iam diximus quam immensum & infinitum munus, & inexplicabile beneficium. Ne autem plura persequar, in cruce pater ille summus sapientiæ summæ disciplinã constituit. Hoc enim effari videtur. O miseri mortales quos voluntatis vestræ studium mentis lumine priuat, & in miseriæ sempiternæ regionem præcipites exturbat, pestem nefariam fugite, & cladem quæ vobis impendet arcete, quod vt facere possitis, meam disciplinam auribus & ratione percipite. Et quia omnes insidiæ vestris animis ab immoderatione vestræ voluntatis atque libidinis intenduntur, vt benignitate mea frui possitis, voluntatem vestram quæ vobis perniciem machinatur, summo studio comprimite, & meæ voluntati quæ vestram salutem tuetur, diligenter obtemperate. Quid autem est, quod à vobis expeto? Quod vobis tributum impero? Quod munus, vt salui & ornati sitis efflagito? Vt numquam à voluntate mea discedatis: quam vt intueri possitis, eam vobis in summa proponam. Omnia quæ naturæ operibus edocui, quæ lege sanxi, quæ per prophetas explicui, in cruce in quam filius meus dilectus, vt humanam salutem constitueret, agi sustinuit, perfectè consistunt. In ea enim cruce quæ mundo salutem peperit, omnẽ verissimæ sapientiæ rationem, firma vitæ vestræ præsidia, summa dignitatis ornamenta, fixi, locaui, constitui, & illius opera voluntatis meæ fructum patefeci. Si vultis igitur quid velim, quid exigam, quid præscribam, in summa comprehendere, hoc tãtum volo, vt in Christum cruci pro vobis affixum respiciatis, & nullum clarius studium sapientiæ requiretis. Qui enim voluntatis suæ temeritatem compresserit: qui cupidita-

piditatibus suis crucem defixerit, qui commodorum suorum oblitus omnia studia vitæ in vtilitatem humanam cōtulerit, qui pro omnium salute vitam vel abiecerit, vel in discrimen induxerit, qui labores & dolores pro sanctitate iustitiæ susceptos patienter & mansuete tolerauerit, qui denique se se totum ad filij mei carißimi imitationem contulerit, is voluntatem meam sequetur, & mihi gratus & acceptus erit, & in filijs meis annumerabitur. Et hæc quidem Deum dicere cogitemus, & alia plura: quæ explicare non possumus. Quod si sapientia Dei notitiā continet, Christi crux nobis Dei notitiam multo clarius quam vnquā tradita fuerat, explanauit. Dei namque probitatem, immensam sapientiā, iustitiam, vim infinitam sempiterni numinis exposuit: per eā enim ex ignominia decoris amplitudo, ex doloribus voluptatis sempiternæ iucunditas, ex morte vitæ diuinæ admirabilis splendor eluxit. Cœli quidem enarrant gloriam Dei. Sed opera cœlestia tantas vires non habuerunt, vt hominum mentes ab impietate ad pietatem cōuerterent. Magnum fuit beneficium in lege diuinitus promulgata generi humano concessum. Sed lex nō tantum habuit momēti, vt animos flagitijs atq. sceleribus obligatos è vitiorum vinculis expediret. At hoc maximum omnium beneficium cū amoris diuini multo clarius argumentū contineret, tantas vires habuit, vt terras vniuersas immutaret. Verba enim deficiunt, ingenium obruitur, mens obstupescit, quoties intelligit Dei filium pro hominibus hostili odio ab illius religione dißidentibus mortem & cruciatum libentißime pertulisse. Itaque homines qui diuini Spiritus appulsu

hanc tantam vim benignitatis animo considerabant, amore non sæuo, sed iucundissimo saucij extra se rapiebantur: cupiditate gloriæ immortalis incensi ferebantur: ignis eos intus exurebat: & ad actiones præclaras acriter atque vehementer incitabat: tantaque erat amoris vis, vt nihil ardentius cuperent, quam vitam in tormentis abijcere. Quod certè fieri ab illis minime potuisset, nisi mentes eorum lumine diuinæ mentis illustratæ id vidissent, cuius tam amabilis species esset, vt mori millies valde expetendum iudicarent, dum eum statum assequerentur, in quo possent iucunditate illa sempiterna potiri. Videbant igitur animis, & iam sentiebãt, & contemplabantur aliquid, in cuius fructu vita beata consistit. Aliter enim nunquam se in tam multos labores, & tanta vitæ pericula tam ardentibus animis intulissent. Sed à Græcis philosophis interim quæram, num opinarentur Deos inter se dissidere, alios alijs insidias moliri, & acerbissimis odijs decertare? Negabunt. Num adulterijs & nefanda libidine contaminari? Id etiam nimis absurdum & impium esse fatebuntur. Num Api Ægyptiorum boui, quem illi Deum habebãt sanctissimum, aut Anubi, aut serpenti, aut Crocodilo, diuinitatem tribuendam censuerint? Neque hoc quidem ferendum esse dicent, vt monstris sacra solennia fiant. Rursus interrogabo, quomodo cum id rectè sensissent, non omnem operam posuerint, vt suis ciuibus errorem adeo pestiferum detraherent? Aut enim credebant Deos esse flagitijs infames: aut parũ interesse qualis de mẽte diuina opinio haberetur iudicabãt: aut verum profiteri, ne in multitudinis offensionẽ inciderent,

non

non audebant. Si Deos esse credebant, turpissimis vitijs inquinatos, erant sceleστissimi: si parum qualibus opinionibus esset instituta religio ad vitam rectissimis institutis moderandam referre credebant, amentissimi: si vero ciues suos ab errore reuocare non audebant, ignauissimi. Si igitur neq. scelus, neque amentia, neque timiditas cum sapientia simul habitare potest, & eos constat, aut impios, aut amentes, aut valde timidos extitisse, colligitur certè, eos nullum sapientiæ gradum fuisse consecutos. Sapientiæ namque munus est hominum vitæ consulere. Vita vero cum homines de Deo male sentiunt, & illi vitia temere & impudenter affingunt, constitui rectè non potest. Qui enim Deum adulterum credit, continens esse non poterit: qui parricidam, pietatem violabit: qui ebrium, vino se libenter ingurgitabit: qui postremo belluam immanem, paulatim efferabitur. Hic tu Philosophe quam rem geris? Quo studio & alacritate huic tanto malo resistis? quo genere orationis homines furentes ab errore mentis abducis? Non audeo, inquis. Tibi veniam tribuo. Scio enim nō in te tantum roboris inesse, vt tibi hoc onus imponi merito debeat. Illud tamen quod æquum est, à te iure flagito, vt eorum virtutem admireris, qui id quod tu tam præclaris artibus instructus, tanta eloquentia præditus, tam multis patriæ meritis obligatus nunquam facere ausus fuisti, cum non essent artibus istis imbuti, aut vllis humanæ eloquentiæ opibus ornati, summa alacritate susceperunt: neque à præclarissimo conatu destiterunt, donec tam præclarum facinus ad exitum perducerent. Et quo maior est metus ille qui te à tam honesto

sto munere deterruit: eo virtus eorum magis admiranda perspicitur, quos nullæ fraudes & insidiæ, nulla tyrannorum feritas & truculentia, nulli dolores & cruciatus impedire potuerunt, quo minus feritates omnes impurissimæ religionis expellerent. Iouem de solio detrusum, Venerem honore deiectam, Liberum, Mercurium, Cererem, Æsculapium, & reliquos falsos Deos in exilium pulsos, Apim, Anubim, Osirim, Astartem, & omnia denique numina cõmentitia perculsa, & profligata consideras, & dubitas quin hoc tam pulchrum facinus virtute diuina perfectum & absolutum sit? At ea virtus crucis doctrina continetur. Virtus autem diuina à sapientia diuina disiungi non potest. Diuina igitur sapientia in cruce quam tu stultitia condemnas, inesse perspicitur. Sapientiam (inquit Paulus) loquimur inter perfectos: sapientiam non huius mundi, neque principum huius mundi qui funditus euertuntur. Alibi vero Arma, inquit, militiæ nostræ nõ humana, sed diuina sunt, diuino robore atque potenti firmata, ad demolitionem munitionum, quibus consilia demolimur, & omnem altitudinem quæ extollitur aduersus cognitionẽ Dei. Tum illud etiam præclarissimè dictum. Vbi sapiens? Vbi scriba? Vbi inquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? Hæc quidem Paulus, qui quidem animaduerte quibus armis sapientiam mundi funditus euerterit: quo animo tantum facinus aggressus sit: quãta virtute confecerit: quanta felicitate veræ sapientiæ disciplinam tradiderit: & non clariora diuinæ virtutis argumenta, flagitabis. Sed nimirum illud est, euangelium esse abstrusum

atque reconditum illis quos hostis humani generis excæcauit. Nam si hoc non esset, quid clarius esse posset? Si enim Dei potentia est infinita, si probitas immensa, si bonitatis summæ proprium est, summa cum mentibus quæ aliter stabiliri non possunt coniunctio, si genus humanum erat è sempiternis miserijs eripiendum, si iniuria diuinæ maiestati facta excellenti virtutis infinitæ merito compensanda, si amor erat excitandus, si metus incutiendus, si documenta patientiæ & virtutis admirandæ statuenda, si hæc omnia fieri commode non poterant, nisi Dei filius sub humana forma atque natura nos ad disciplinam cælestem erudiret, sanguineque suo animos nostros expiaret, quid euidentius Christiana fide potest esse, maxime vero cum omnia bona quibus fruimur fuissent olim à Deo promissa, atque fœdere sanctissimo confirmata? Vt ita sit, inquiet aliquis, indignum erat, vt communis salutis auctor nullum fructum ex opere tam præclaro perciperet. Nullum inquis? Imo id nomen secundum humanæ naturæ rationem, mortis ipsius meritis, atque sacrificij religione & sanctitate consecutus est, quo nullum clarius, illustrius, mirabilius, & salutarius concipi mente atque ratione potest. Nemo enim vnquam reliquis beneficus & salutaris extitit, qui non eo studio dignitati suæ valde consuleret, quod in Christo maximè cerni potuit. Ius enim atque sempiternum imperium administrat: cælum & terram potestate infinita complectitur: illum enim cælites admirantur: homines iusti numen illius venerantur: iudicium illius inferi pertimes-

mescunt: omniumque genua (vt Paulus ait) illi flectuntur. Ita namque gloria sempiterna circumfluit, vt illi cuncti boni supplicent: & illius iussis omnes exercitus cælestes obtemperent. Decebat (inquit Paulus) eum per quem omnia & propter quem omnia, cum multos filios gloria cumulare statuisset, auctorem salutis eorum, cruciatibus perfectã nominis gloriã adipisci. Ex hac Pauli sententia intelligimus Christum morte illa clarissima decus, & nomen, & gloriam, & imperium, & regnum diuinum atque sempiternum consecutum, ad dexteram patris locatum, cælum regere, atque moderari, & beatas mentes luminis sui splendore atque numine collustrare. Magnum (inquit Paulus) est pietatis mysterium. Deus manifestè apparuit in carne. Quis hoc autem optare auderet, vt oculis præcellentissimum illud numen in humana specie latens aspiceret? Illius tamen potentia atque sapientia factum est, vt verus Deus verus homo fieret, & ita naturam humanam ad personæ vnitatem assumeret, vt nihil esset omnino de maiestate diminutũ: sed mundum etiã in vtero sanctissimæ virginis inclusus imperio coërceret. Sequitur deinde. Testimonium iustitiæ cõsecutus est à spiritu. Dei enim spiritu dæmones eijciebat: morbos corporum & animorum depellebat: mortuos in vitã excitabat: & insitum numen operibus admirãdis indicabat. Ait deinde. Apparuit Angelis. Quid hoc est? Angeli qui semper faciẽ patris intuentur, non simul & filiũ aspiciunt? Aspiciunt certè. Sed noua illa forma diuinitus assumpta, nouam illis materiam admirationis atq; sapiẽtiæ multiplicis præbuit, & de integro

Dei potentiam atque ſapientiam admirati illi debitam gloriã tribuerunt, & nouis laudibus & cantibus numen illius celebrarunt. Nunquam ſuſpicati fortaſſe fuerant, fieri poſſe, vt numen infinitum ita ſecum naturam humanã ad remedium humani generis copularet, vt vtraque natura integra permanente vna tantum perſona conſiſteret. Apparuit igitur multo clarius Angelis Dei immenſa benignitas, qua quidem fuẽre nouo quodam lumine colluſtrati, & ingenti gaudio cumulati. Addit deinde, Prædicatus eſt gentibus. Et hoc quantum extitit diuinæ virtutis argumentũ? Homines obſcuros, ignobiles, imperitos, tantum facinus ſuſcepiſſe, vt gentibus feris, immanibus, flagitioſis, à cultu veriſsimæ pietatis abhorrentibus diſciplinam traderent moribus & inſtitutis aduerſariam, & libidinem cui erant penitus addictæ ſeueriſsime comprimentem, & ea docentem, quæ neque ſenſibus, neque ratione, neque mente comprehendi & percipi poterant. Quam feliciter vero illis id reciderit, quod ſequitur plane demonſtrat. Creditus eſt mundo. Quamuis Dei teſtimonia per ſe valde credibilia ſint: cum tamen mundus in tenebris & caligine verſetur: & nihil credere velit, niſi id tantum quod ſub ſenſus cadit, & præterea propter mentis anguſtias, & ingenij tarditatem, & diuturnam flagitiorum & ſcelerum conſuetudinem, nihil ad aures velit admittere, niſi illud tantum quod voluptatem efficit, in maximi miraculi loco ponẽdum eſt, mundum credere Deum in humana forma latuiſſe, vt humanam libidinem, & cupiditatem, & inſolentiam profligaret. Adiungit poſtremo, Aſſumptus eſt in gloria. Qui fuit à militibus

per

per ludum & iocum spinis & sentibus coronatus, qui fuit verberibus crudelissime cæsus, qui præter dolores summos infanda conuicia & maledicta pertulit, qui derisus, contumelijs affectus, omniumque despicatissimus in cruce fuit; is euectus in cælum de morte, de tenebris, de peccati tyrannide, de aduersarijs potestatibus clarissimum triumphum duxit, & coronam gloriæ sempiternæ consecutus regnum cæleste legibus sanctissimis administrat. Illum cælites intuentur: illi seruiunt: illius laudes perpetuo canunt; neque tamen minimam gloriæ illius partem cantibus & oratione consequuntur. Illius benignitatem in terris experimur: neque tamen multitudinē donorum & munerum enumerando percensemus. Numen illius hostes sempiterni vehementer exhorrent: neque vllo in loco à metu & trepidatione conquiescunt. Itaq. virtute inuictus, caritate beneficus, opibus diuinis ornatus, cælū gaudio cumulat: & terras nominis sui gloria complet: inferas regiones exterret: suos beneficijs innumerabilibus auget: inimicos qui in scelere contumaciam adhibent, acri iudicio peruertit. Hæc omnia cum ita perspicua sint, vt negari non possint, quis tam hebeti ingenio est, & tam angusta mente præditus, vt ijs argumentis Christi numen extare, & eminere non videat? Non crucis vim & efficientiam admiretur? Non robore illius innixus ad immortalitatem enitatur? Et tamen erit quisquam qui non ideo credere velit, quia rationes diuinæ virtutis explorare non queat? An aliam rationem potiorem ea, quæ potentia atq. probitate immensa & infinita continetur, exquirēdam existimat? Venit ne tibi in mentē admirari genus insecti

corpore quidem perpusillum, genere vitæ, & instituti ratione vehementer admirandum? Apes enim rem acutè considerantibus ingentem admirationem merito commouebunt. Quanta enim solertia fauos efficiunt? Quam singulari artificio cellas distendunt? Quanta sedulitate mella colligunt? Quis commemorare poterit illam reipub. societatem? Illam publici muneris consensionem? Illam erga Reges suos fidem? Illam in repellendis fucis acrimoniam? Adde nunc ipsius operis & industriæ fructum. Est ne aliquid in vita melle dulcius, atque ad multa mala depellenda salutarius? Quid cum mellis dulcedinem percipis, credis illius suauitatem insecto paullo musca grandiori deberi? Credo inquies. Quare? Quia id oculis perspicis, & reliquis etiam sensibus vsurpas. Ergo si apes & aluearia apud nos minimè fuissent, & tam suauis liquor esset ex vltimis orientis solis regionibus allatus, & id tibi quod nunc oculis cernis aliquis enunciaret, fidem certè non haberes. Cur ita tandem? Quia vim & causam tam miræ suauitatis in tam pusillis animantibus inclusam perspicere nullo modo mente & cogitatione valeres, & sensibus, id quod esset à sensibus amotum, iudicare non posses. Ergo si fidem sensibus tãtum habendam censes: Philosophiã desere quæ hoc secũ deliberatum habet, vt sensus fallaces existimet, rationemq. tantum in vita sequatur. Ergo quidquid à sensu fuerit remotum, quod ratio non posit exactè percipere, per te concidat opus est, & ex omni natura penitus exterminetur. Quæro enim, num inclusam illam vim quæ ex terris viriditatem elicit, quæ herbas, fruges, & arbores ex gremio

ipsius

ipsius telluris effundit, & flores, & fructus atque semina gignit, oculis vnquam perspexisti? Num cum animantium varietatem, multitudinem, solertiam, vsum, & sobolis propagationem animaduertisses, vim qua viuunt, & sentiunt, & variè cōmouentur exploratā & cognitam penitus habuisti? Nū corporum simplicium è quibus omnia quæ cæli ambitu continenter effecta sunt, perennē & continuatam motionē & vicißitudinem qua vltro citroq. cōmeant, & alia in aliorū naturam conuertuntur, cogitatione cōprehēdisti? Num nodum quo omnia inter se cōstricta sunt, ita vt quāuis diuersa & dissimilia natura sint, miro fœdere coniungantur, mente & ratione complexus es? Quid cæli naturam tanto splendore collucentem, tam claris sideribus exornatam, tam singulari artificio perpolitam oratione referam? Quid orbium cælestium cursus varios atq. dißimiles, rata tamen & stabili proportione colligatos? Qui modi sunt illi qui ex maximis interuallis, pro rata tamē portione distinctus, iucūdißimos naturæ cōcentus efficiūt? Narra, si potes, quæ vis illa sit, quæ ima summis, media extremis eo vinculo deuinxit, vt omnia inter se pacem & amicitiam inuiolato fœdere conseruarent. Hæc quidem aspicis oculis: vim tamen, modum, legem, & rationem qua mouentur, neque sensibus vsurpas, neq. ratione consequeris. Et tamen cum ne minimarum quidem rerum causam teneas, tam intoleranda superbia duceris, vt quidquid non intelligis in dubium voces, ita vt ne Deo quidem qui est veritas sempiterna fidem adiungas? At hæc omnia quæ nunc oratione perstrinximus, infima sunt, & extrema diuini numinis opera

neque in aliquo numero habenda, si cum alijs operibus diuinis conferantur. Neq. philosophiæ quidem munus in his operibus considerandis insistit. Alia namq. sibi multo ampliora proponit. Corporea namque sunt omnia, & natura dissolubilia quæ intuemur oculis: at sapientiæ studiũ incorporea atq. sempiterna requirit. Neq. solum in animorum peruestigatione studium ponendum censet, sed multo etiam magis in illorũ parente & altore considerando, summaq. sanctitate & religione colendo mentem defigendam arbitratur. Sic igitur necesse est, vt animus cælestes mentes prætergressus in fontem bonorum omnium contento cursu & ardenti studio feratur: vt infinitam illam vim, numen, rationem, sapientiam, probitatem, quoad licet, aspiciat, admiretur, amet, affectetur, adipisci velit, & iucundissimo cupiditatis incendio flagret, & ita demum fiet, vt nunquam illi beneficia tam admirandæ benignitatis intereant. Videbit enim lumine diuinæ mentis illustratus, neq. Dei potentiam finibus vllis teneri: neque sapientiam hebescere: neq. probitatem circunscribi: ita vt nihil diuinum numen impediat, quominus opus perfectissimum & absolutissimum insitæ benignitatis efficiat. Videbit deinde nullum diuinæ probitatis opus clarius esse potuisse eo, quo Dei filius naturam humanam in tã alto gradu dignitatis locauit, vt eam secum inexplicabili ratione coniungeret, ita vt Deus homo fieret, & homo Deus haberetur, & esset. Si tibi admirandum opus esse videtur, potentiam numinis sempiterni venerare: si nostræ saluti constituendæ consentaneum, sapientiã: si beneficentiæ amplitudinem consideras, probitatẽ. Itaq. semper

per & immensam vim & potentiam extimesces: & sapientiã admiraberis: & probitatem amore ardẽtissimo complecteris: neq. vllo modo muneris amplitudo te ipsum à fidei constantia dimouebit. Neque cogitatio maiestatis tibi vllam dubitandi materiam, si alta mente fueris præditus exhibebit. Vt enim illa vis ignea quæ superum locum tenet, infima quæq. non deserit, sed omnia fouet, alit, atque sustentat, vsq. adeo, vt etiam se in aquarum gurgites, in terræ viscera, in arborum truncos, & in lapidum venas insinuet, vt vim vitalem atque salutarem rebus cunctis impertiat, ita tamen vt eam nulla contagio naturæ inferioris inficiat: ita mens diuina per omnem naturam pertinens omnia gignit, conseruat, & auget, & singulis rebus pro cuiusque naturæ ratione benigne consulit, vt res mutæ consistant, arbores crescant, animantia moueantur, homines intelligant, & qui benignitati illius minimè diffidunt, ad similitudinem illius perducantur: ita tamen, vt ipse mutationis totius expers in omni æternitate permaneat. Et perinde atq. sol cum radijs omnia collustrat, non solum lucem in terras spargit: verum eas herbarum viriditate, arborum amœnitate, animantium partu, multiplici rerum fructu, atq. veris ornamẽto singulis annis repetito lætificat: ita tamẽ vt ipsius natura non immutetur, sed omnia commutet: sic Dei filius cũ lucem suam latissimè diffundit, neque cælestes tantum, sed etiam humanas mentes illustrat, excitat, inflammat, & animos quasi quodam aratro proscindit, in illisq. verbi diuini semen spargit, vt multiplices fructus efferant, eosq. tandẽ secũ omnium bonorum cõmunione consociet: non ex ea cõiunctione

 aliquid

aliquid de maiestatis immensitate, & dignitatis amplitudine deperdit: imo immensæ maiestatis quæ nullam mutationem subire potest, immensas opes cõspiciẽdas exponit, vt homines ad eas fruendas alliciat. Et quo maior, admirabilior, & saluta rior, ea coniunctio fuerit, eo acrius mẽtes hominũ ad sui amo rem & studium concitabit. Ita vero illas immutabit, vt ipse nunquam in vlla rerum molitione, aut beneficijs summa benignitate ab eo tributis immutetur. Rerum similitudines ita conferimus, non quod vlla similitudo è corporibus sumpta pos sit numen diuinum explicare, sed quod alias non habeamus. Cum igitur Dei filius homo fieri voluit, vt homines ab interitu sempiterno vindicaret, non à dignitate sempiterna disces sit: sed hominum naturam ad altissimum gradum dignitatis euexit. Quomodo id factum fuerit, ne curiosè inuestiges, ne magnitudine diuinæ gloriæ & sempiterni decoris cum tuæ salutis interitu, & sempiterna macula tui nominis obruaris. Satis habe, quod certus esse possis, esse verissimum quod Christiana religio confitetur. Id enim est à Deo signis testificatum: orbis terrarum mirifica conuersione cõprobatum: muneribus diuinis quæ potentiam, & conuenientiam, & benignitatem numinis cælestis indicãt, apertè declaratum: ita vt nihil reliqui fiat, quod homines in veræ pietatis studio incitatos à credendo retardet. Vt enim nihil aliud dicamus, qui terram, qui mare, qui fruges, qui animantia, qui sydera, qui cælum creauit, vt corpora nostra quæ sunt terrestria & interitura tueretur atque conseruaret: & hoc non alia ratione quam magnitudine probitatis inductus effecit: quo modo

non

non multo maiora & ampliora probitatis infinitæ munera, animorum nostrorum gratia qui sunt immortales, ad illiusq. naturam propius accedunt, in nos magnificentissime contulisset? Cum vero in rebus diuinis, non alia causa nisi probitatis amplitudo exquirenda sit, eaque probitas ex donis atque muneribus in genus humanum collatis facillimè cognoscatur, quamuis iam multa Dei munera oratione persecuti simus quæ cruci virtutis admirandæ testimonium dant, sequenti tamen libro opes sapientiæ, diuinæque benignitatis munera quæ in cruce Christi latent, quo ad fas fuerit, magis aperiemus.

DE

DE SAPIENTIA
LIBER QVINTVS.

OMNES quidem ſapientiæ opes in Chriſti diſciplina conſiſtere ſatis explicatum arbitror: Illa namq. errores ſuſtulit:mentes illuſtrauit: morbos & vulnera ſanauit: aſpectum animis reſtituit:tenebrasq. diſcuſſit, atq. perfecit,vt infinitã Dei probitatem,ſapientiam,& numen contemplari, & intueri poſſemus,admirabiliq. luce frueremur. Nondum tamen ſatis explicite quos ſimus ex illa fructus cõſecuti, oratione deſcripſimus. Vt autẽ hinc ordiamur teſtimonio diuino conſtat verã ſapientiam in diuinæ legis cultu,& ſalutari obedientiã cõſiſtere. Sic enim ſcriptum eſt. Hæc eſt veſtra ſapientia & intellectus corã populis, vt audiẽtes præcepta hæc dicãt,En populus ſapiens & intelligẽs. Quaſi dicat,Colãt alij Mathematicas diſciplinas: naturæ obſcuritatẽ ſummo ſtudio perueſtigent:cæli etiã,ſi volent,ſpatia immenſa definiant:& quod eſt terræ penetralibus incluſum,eruere,& in apertũ proferre conẽtur:oſtentẽt ſapientiã:venditent ingeniũ:reconditæ eruditionis nomine ſubnixi ambulent: & ſe paſſim quaſi rerum publicarum correctores & emendatores intrudãt:at vos vnum genus ſapientiæ retinete:in lege nempe Dei dies ac noctes elaborate:ea nunquam ex animis veſtris elabatur. Reliqua enim ſtudia,neq. ſalutem vobis,neq. dignitatem afferẽt, neq. è periculis eripient, neq. deniq. vllum vobis fructum & vti-

vti-

vtilitatem in rebus aduersis importabunt. Imo fieri potest, vt ea falsa sapientiæ opinio plerumque vos in capitalem fraudem inducat, & in exitium sempiternum præcipites exturbet. Neque enim beatus est, qui disciplinas hominum ingenijs excogitatas studio & ratione complectitur: sed qui in diuinæ legis studium noctes atque dies vehementer incumbit. Similiter ipse Deus Iesum Mosis successorem alloquitur. Nõ recedet volumen legis huius ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus atque noctibus. Quomodo autem? Num satis est ad sapientiam summam Dei legem firma memoria continere? Minime inquit. Finis enim legis est officium cum acri studio & summa religione susceptum. Et ideo subiungit, Vt custodias, & facias omnia quæ scripta sunt in eo. Sed fructum tandem videamus. Tunc diriges viam tuam, & sapienter te geres. Hoc igitur ait: Si cupis populum prudenter & iuste gubernare, si ab illo omnes impetus hostiles inuicta virtute reprimere, si victoriam semper cum amplissima dignitate inuicti nominis obtinere, si postremo omnes qui imperio tuo continentur in quietis sedibus collocare, & florentes atque beatos efficere, hoc vnum munus in omni vita suscipe, vt legem meam in mente defigas: non quidem vt illius intelligentiam iactes, vt ea ratione te populus admiretur, sed vt omnia vitæ officia ad illius trutinam perpendas: & cuncta quæ sanxit diligenter exequaris: atque ita populum vniuersum non tã metu pœnæ, quam exemplo pietatis instituas. Quod si feceris, nõ est, cur quidquam metuas. Esto, inquit, fortis & robustus, nolique animo consternari. Quoniã ego dominus tibi semper

adero,

tidero, in omnibus ad quæcumq. perrexeris. Hæc igitur oratio facilè declarat omnem sapientiam legis diuinæ studio contineri. Sapientia namque est beatæ vitæ effectrix. Beata porro vita est bonorum omnium affluentia. Ea vero non potest aliunde quam ex Deo qui est fons bonorum omnium, in animos nostros influere. Vt autem Deum propitium habeamus, opus est, vt iussis illius diligenter obtemperemus. Sed quæro. Num omnibus qui legi summo studio operam dederint, erit hoc diuino munere concessum, vt ita per legis iter recta gradiantur, vt in alterutram partem minimè declinent? Non prorsus. Cupiditatis enim furor & immanitas, quãdiu illius dominatu oppressi detinemur, nos quodã modo inuitos, atq. recusantes à legis studio transuersos abducit. Sic vero fit, vt lex quæ fuit ad salutem data, nobis pestem & exitium inferat, ita, vt merito à Paulo nostro administratio mortis appelletur. Cum enim lex exẽpli gratia capite sanciat, siquis alienæ vxori vitium inferat: & eadem lex opem minimè largiatur, qua libidini repugnetur, quid aliud lex efficere poterit, quam vt sontes multo grauiore pœna cruciet, quam si nunquam lata fuisset? Quam graue namque adulterij crimen sit, lex ab adulterio deterrens multo apertius, quam fuerat ante in mentibus naturæ lege descriptum explicuit. Quo autem clarior notitia peccati est, eo est maiore cruciatu vindicandum. Quis autem vires dedit, quibus libido contineri, & coërceri posset? Ille profectò, qui vires cupiditatis elisit: qui tyrannidem peccati deleuit: qui libidinis immanitatem profligauit. Tunc igitur demum libera mẽs facilè poterit quod lex diuina descri-

describit efficere, cum omnes istæ pestes quæ continenter bellum cum diuina lege suscipiunt, extinctæ fuerint. Quis autem est, qui feritates istas ex animis qui illum sequi student expulit? Christus in crucem sublatus interitum monstris omnibus attulit: & regnum cupiditatis importunum, & libidinis imperium deleuit. An hoc obscurum est? An non quotidie experiundo sentimus? An id non est omnibus qui Christi crucem amplectuntur exploratum? Vt enim quisque maxime studio crucis incenditur, ita facillime cupiditates omnes coërcet, vt sanctionibus diuinis obsequatur. Hoc quidem futurum Isaias prædixerat, vt qui Christum incenso studio sequerentur, non solum ab illo cælestem disciplinam acciperent: verum & omnes actiones & studia vitæ eadem disciplina conformarent. Similiter Ieremias fore dixit, vt lex diuina non in tabulis lapideis, sed in cordibus humanis inscriberetur, vt omnes qui apud Christum Sacramento dicerent, sine recusatione vlla diuinæ legi parerent. Quid Ezechielem, quid reliquos Prophetas enumerem? An parum perspicuum est, omnium hanc mentem & sententiam fuisse, id quod lex præstare non poterat, ab vno Christo esse postulandum, & expectandum, nempe vt illius gratia confirmati, compressa & edomita cupiditate legem diuinam inflammatis animis exciperemus, & nihil cerneretur in nobis, quod non esset ex legis ipsius præscripto constitutum? Quod enim fieri non poterat per legem, (vt Paulus ait) Dei filius à patre missus effecit, vt peccatum configeret: libidinis imperium deleret: vt ita lex diuina

in

in illis ſanctionibus quæ ad ſolidæ iuſtitiæ rationem pertinẽt, poſſet ab omnibus qui Chriſti ſpiritum ſequerentur obſeruari. Illi igitur ſolum qui, vt Chriſtũ ſequantur crucem cupiditatibus ſuis defixerunt, vitam ad normam diuinæ legis exacte dirigunt. Vnde colligitur in illis tantum verißimæ ſapientiæ lumen elucere. Sed quia nobis hic ſermo hoc in loco maxima ex parte cum Græcis inſtitutus eſt, commodum videtur eorum Græcorum teſtimonijs vti, qui fuerunt ſapiẽtiæ opinione clarißimi. Sed prius operæ pretium eſt animaduertere, quid ipſa Græcorum Philoſophia ſanciat, atque præſcribat, & quibus in rebus ij qui multum reliquis ingenio & doctrina antecellebant, quales fuerunt antiqui Academici, & Peripatetici ſapientiam ſitam eſſe ſtatuerunt. Quæ nam igitur eſt eorum verißimæ ſapientiæ diſciplina? Ea certe qua cupiditas & libido ratione comprimitur. Ratio enim in animo ſecundum naturam principatum obtinet. In ea autem eſt diuina lex à flagitio deterrens, & honeſtatem præſcribens inciſa. Ergo cum ratio ſtatum animi pro iure & imperio moderatur, omnia lege, modo, & ordine conſtituta ſunt. Nullũ diſsidiũ in animo, nullus tumultus exoritur: nulla grauis cura mentem ſolicitat: nulla vis immanior eam de ſtatu detorquet. Eſt igitur tunc ſtatus illius rectißimè conſtitutus. At vero cum animum iræ truculentia rapit, & verſat, & quocumque ei lubet impellit, tunc ratio de ſtatu reiecta furori & dementiæ ſeruit, neque quod ipſa iudicat, ſed quod ira præſcribit, ſedulo machinatur. Quid cum libido faces intentat? Quid cum auaritia mẽti tenebras offundit? Quid cum amor, odium,

odium, spes, metus, liuor, obtrectatio & reliquæ vitæ pestes animum exedunt atque conficiunt? Potest ne tunc aliquid tristius & acerbius excogitari? Mēs enim sanitate, libertate, dignitate spoliata, & sub dominatu cupiditatis & libidinis cō stituta seruit dedecori, flagitio, atq. turpitudini, et summo angoris cruciatu miserabiliter afficitur. Contra vero cum ratio temeritatem coërcet, & motus inanes comprimit, & omnes partes animi sibi dicto audiētes esse compellit, tunc facilè dignitatem tuetur, & pace tranquilla perfruitur. Si igitur qui sibi rectè consulit sapiens est, ille vere sapiens est existimandus, cuius moderatione & consilio pax in animo est firme cōstituta. Hoc autem Platonem summum Philosophiæ principem mouit, vt in voluntatis & rationis consensione sapientiam collocaret. Cum enim ratio verum aspiciat, voluntas in bonum feratur, si voluntas rationem sequitur, tunc in vera bona respicit, nulliusque sensus corrupti iudicio à recta via deducitur. In hominibus igitur temperatis, & moribus atque vita rectissimè constitutis, sapientiæ studium viget: furor autem & insania in flagitiosis & incontinentibus regnum possidet. Si ita est, quemadmodum Plato, & reliqui ab illius disciplina profecti disserunt, quis sapiens potest appellari, nisi qui se totum Christo in disciplinam tradiderit? Quæ enim vlla continentia maior? Quæ temperantia mirabilior? Quæ morum grauitas, quæ vitæ constantia diuinior vnquam vllis in gentibus perspecta & cognita fuit? Sapientiæ namque fundamentum apud Christianos est in Dei metu positum. Illo autem muniti labes animi repellunt; libidinem refrænant: vo

luptates noxias aspernantur: iram cohibent: odio repugnant: & cupiditatibus crucem statuunt: qua immanitatem extinguant. Itaque in illis qui se ardentibus animis in Christi studium contulēre, non furor immanis, non effrænata libido, non infinita cupiditas, sed optima viuendi ratio dominatur: & quod magis admirandum est, id sæpe non diuturna consuetudine fit, sed temporis momento solet interdum euenire, vt animus nimis corpori deuinctus diuini spiritus impulsu commotus ex intemperante continens, ex auaro benignus, ex iracundo mansuetus, ex timido fortis, ex inconstante grauis repente fiat. Tanta vero vitæ sanctimonia gentibus alienis ingentem sæpe numero admirationem commouebat, vsque adeo, vt summi decoris & honestatis testimonium Christianis inuitæ dare cogerentur. Hoc autem passim euenire cernimus, vt quo quisque magis se ad Christi studium applicat, vt crucem illius ardentius amplexetur, eo mirabilius in illo castitatis, integritatis, temperantiæ, virtutis decus emineat. Itaque non omnes virtutem acutè definiunt: non continentiæ partes eleganter diuidunt: non de amplitudine dignitatis & honestatis ornatè & copiose disserunt: sed omnes eam arctissimè complectuntur: neque enim verbis & ostentatione, sed ardenti studio vitæ puritatem & sanctimoniam colunt: & virtutis amplitudinem in hominum luce constituunt, vt homines illos intuentes lumen diuinum in illis elucere perspiciant. Sic enim, inquit summus iustitiæ magister, luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & gloriam dent patri vestro, qui

in

in cælo est. Hoc igitur Christi præceptum cum illius discipuli inflammato studio sequerentur, ea castitatis & virtutis, & benignitatis exempla in terris ediderunt, vt posset in illis vitæ cælestis splendor animaduerti. Si igitur sapientiæ firmissimum argumentum est domitas habere libidines, statumque animi tutum & incolumem ab omni perturbatione conseruare, & constat tam ex antiquis monimentis, quam ex quotidianæ vitæ exemplis, omnes qui se ad Christi studium conferunt, & oculos in cruce defigunt, eum statum assequi, quem neque ira, neque odium, neque inuidia, neque libido labefactet, quis negare poterit, in Christi disciplina, verissimæ sapientiæ opes immortales & totius dignitatis ornamenta consistere? Idem Plato, (cum enim totius antiquitatis incorrupto iudicio Græciæ sapientissimus habitus semper fuerit, sæpius illius auctoritate contra Græcos vtendum censeo) in Phædone omnem animi puritatem qua vera sapientia continetur, in mortis commentatione ponit. Docet enim eo in sermone Socrates *nihil esse tam homini vera cernere cupienti contrarium, quam corpus ipsum, & ipsius motum, & species quæ ex natura corporis oriuntur. Neque enim verum in natura corporis, quæ labitur continenter & fluit, sed in rebus quæ ex omni concretione mortali secretæ sunt, semperque eodem statu manent, inesse. Nos vero cum simus corporibus assueti, non posse verum cernere, propterea quod corporeæ imagines animis frequenter occurrant, quæ mentem obtundunt, & à contemplatione ipsius veritatis auertũt. Itaq. nõ licere nobis in hac vita*

ſapientiam perfectè conſequi: poſt mortem vero, corpore videlicet quod nobis officiebat extincto, licere. In hac autem vita illum maximè ſapientem fore, qui magis ad imitationem mortis accederet. Cum vero mortis officium ſit animum à corpore disiungere, docebat ei qui vellet ad ſapientiam peruenire, eſſe mentem quo ad liceret à corpore ſeiungendam: vt per ſe poſſet ſine vllo corporis impedimento ſempiterna contemplari. Tunc enim purum & liberum animum poſſe munere ſuo perfungi. Tum addit. Non liquet igitur huius puritatis efficiendæ rationem in eo poſitam eſſe (vt ante diximus) vt mens ſe ipſam à corporis contagione ſeiungat, & ſe colligat, atque recipiat, & ſola quoad licuerit, & nunc & in poſterum è corpore tanquam vinculis expedita, omnique perturbatione ſoluta ſecum habitare condiſcat? Hanc deinde ſententiam Socrates eodem in loco multis verbis confirmat, in eoque pugnat, vt doceat in hac mortis aſſidua meditatione omnẽ vim & rationem ſapientiæ parandæ conſiſtere. Neque enim fieri poſſe, vt quiſquam ſapientiam adipiſcatur, niſi prius animum à corpore ſummo ſtudio disiunxerit. Si ita eſt, quemadmodum Plato veriſſimè ſub Socratis perſona diſputauit, ille maximè ad ſapientiam perueniet, qui maximè necem ad hunc modum corporis ſenſibus intulerit, vt nihil animum impediat quominus à corpore longius abſtractus vera perſpiciat. At hoc corporis, & animi diſſidium quo tandem ſtudio verius & firmius quam crucis diſciplina conficitur? Hoc quidem mortis genus Philoſophi neceſſarium eſſe fatebantur: ſed cũ eſſent nimis corporis cupiditatibus alligati, è vinculis eximi

nequa-

nequaquam poterant. Valentior enim cupiditatis immanitas est, quam vt poßit sine ope diuina viribus humanis extingui. At Christianæ sapientiæ fundamentum in hac mortis aßidua cōmentatione consistit. Ipse namque sapientiæ doctor hoc frequenter admonet, vt nos ipsos fugiamus: vt crucem subeamus: vt videlicet interitum cupiditatibus afferamus. Aliter enim nos discipulos suos esse non posse confirmat. Neque is est qui nos tantum de officio nostro commonefaciat, & ope sua destituat: imo qui animum virtute corroboret, qua facilè munus sibi commissum alacriter exequatur. Itaque omnes qui crucem, hoc est studium coërcendæ libidinis & impuritatis ardentibus animis ferunt, ope diuina subnixi omnes cupiditates elidunt. Qui sunt Christi, vt inquit Paulus, cruci corpus suum cum corporis cupiditatibus affixerūt. Omnes igitur libidines, omnes contentiones, omnes impuritates, in illis qui Christum imitantur repente moriuntur, ita vt nihil in eis præter Christi sensum viuere conspiciatur. Minimè necesse est exempla nimis antiqua & obsoleta requirere. In hac enim etiam mundi fæce, in his calamitosis temporibus quæ aßiduè lamentamur, videmus multa millia adolescentium, & virginum, vt ætatem robustiorem omittam, quæ sic crucem amplexata sunt, vt omnes cupiditates eneruarent, necemque sensibus pristinis afferrent, vt solute atque libère rerum diuinarum contemplationi vacarent. Itaque multos nouimus quibus minimum est cum corpore mortali commercium, omnisque illorum mens in Christi imitatione defixa tantum cælestia meditatur. Quibus illud Pauli licet

vsurpare. Nempe, Viuo ego, sed non ego, viuit vero in me Christus. Neque enim viuit in illis odium, non iracundia, non libido, non immanitas, non ambitio, non auaritia, non cupiditatis impotentia: sed amor diuinus, hominum caritas, immortalitatis studium. Si igitur sine commentatione mortis sapientia parari non potest, & hi soli mortem perpetuo meditantur, qui vt Christum cruci affixum sequerentur, crucem corporibus suis statuerunt, qua interitum pristinis cupiditatibus, & opinionibus, atque adeo sensibus ipsis afferrent, efficitur certè, solis Christianis licere sapientia verissima frui. Non erit autem alienum huic loco id etiam quod Socrates apud Platonem in Theæteto, in hanc eandem prope sententiam dicat attexere. Nam postquam eo in sermone multa de recto animi statu, qui libidinum nece & interitu continetur, Socrates disseruisset, tunc Theodorus orationem illius excepit, sed eam sermonis partem commodius erit ad verbum interpretari. Theodorus. Si omnes, ô Socrates, tanquam me in sententiam tuam traducere potuisses, pax certè firmior constitisset, & multo minus malorum versaretur in vita. Socrates. Fieri non potest, ô Theodore, vt mala funditus intereant. Necesse namque est vt bono malum semper aduersetur. Quod tamen malum sedem inter Deos habere non potest, sed mortalem tantum naturam, & hunc locum necessario circumcursat. Quo circa neruos omnes contẽdere debemus, vt hinc summa celeritate fugiamus. Fuga autem non alia est, nisi contentio vt Dei similes efficiamur. Similitudo autem hæc iustitia, & pietate, & prudentia

continetur. Verum enim vero vir optimè nõ facilè negotium est, persuadere multis non ea gratia fugiendam esse improbitatem, & consectandam virtutem, quam multi perhibent, nempe ne improbi videamur: & vt probitatis opinionem aucupemur. Hæc enim sententia est fabella quædam anilis existimanda. Vera enim causa virtutis comprobandæ hæc est. Deus nullo modo iniquitatem rei vllius gratia suscipit, nempe qui sit ipse iustissimus. Itaque nemo similitudinem illius assequi poterit, nisi tantum ille qui iustitiam studio summo coluerit. In hoc autem studio naturæ præstantis indoles, & docilitas præclara cognoscitur: in illius vero negligentia animi minuti, & angusti, atque prorsus inutilis formido perspicitur. Iustitiæ enim cognitio sapientia est, verissimæque virtutis ornamenta complectitur. Illius autem ignoratio stultitia est, & improbitas euicta. Reliquæ autem ingeniorum docilitates ad certas artes quæ sapientiæ opinionem receperunt, cum in honoribus publicis vim suam expromunt, seruiles, in mechanicis autem artificijs sordidæ sunt existimandæ. At cum illo qui infert iniuriam, aut qui facinus impium loquitur, aut conflat, multo certè melius ageretur, si nunquam per malitiam acris viri nomen obtinuisset. Hi namque eiusmodi sunt, vt contumelia glorientur. Delectat enim illos improbitatis & malitiæ fama, nempe quod non inertes existimentur: sed naui & industrij, quales futuri sunt illi, qui salutem in rebus publicis sibi parare possunt. Qui eo longius ab eo statu distant, quem se assecutos opinantur, quo magis se eum consecutos esse confidunt.

Ad reliquam enim miseriam accedit turbulenti erroris insania. Verum enim iniquitatis supplicium ignorant. Non enim iniquitatis supplicium est in verberibus, aut nece constitutum, quæ supplicia interdum à iustis hominibus perferuntur: sed eo in malo quod nemo improbus effugere potest. Theodorus. Quod non tandem malum dicis? Socrates. Cum in rerum natura duo exempla sint, vnum est numē diuinum, quod est natura beatißimum, alterum à Deo alienißimum, quod est miserrimum: hi non vident, nam propter stultitiam extremamque dementiam ignorant, cum aliquod opus iniustum atque nefarium moliuntur, se similes illi reddi, quod est miseriæ summæ documentum, & illi dissimiles, quo beatæ vitæ specimen continetur. Cuius flagitij pœnam sustinent, dum ita viuunt, vt similem vitam ei ad cuius se similitudinem contulère, furenter instituant. Quod si dixerimus, nisi acumen illud quo subnixi ambulant deseruerint, fore, vt neque mortui in purum locum recipiantur: neque a miseria quæ improbitatem necessario consequitur in hac vita deserantur, hæc propter acuminis confidentiam quasi hominum stultorum sententiam negligent, atque despicient. Hæc fusius Socrates eo in loco persequitur, in quibus docet, si volumus vitæ beatæ compotes esse, à corpore semigradum, vt Dei similes simus, quæ similitudo non opinione iustitiæ, sed verißimo studio iustitiæ continetur. Qui sunt igitur illi qui à corpore ardentißimo studio semigrant? Qui se ad Dei similitudinem & imitationem conferunt? Qui non laborant, vt hominum rumores aucupentur, sed vt Deo placeant?

ceant? Qui denique non opinioni sed veritati seruiendum arbitrantur? Illi certè qui Christum incenso studio sequuntur. Illi enim se se à corpore abstraxerunt, fidemque Christo dederunt sibi nihil amplius cum libidine & impuritate futurum: neque aliud sibi proponunt, quam vt caritate & iustitia Dei formam & speciem referant, neq. vt inanem gloriam captent, sed vt ipsi Deo grati sint, in studium pietatis incumbunt. Ex eo igitur Socratis sermone didicimus vnũ esse certissimum sceleris admissi piaculum, & certissimam puritatis rationem quæ in vitiorum fuga, & Dei similitudide consistit. Animi vero puritatem lumen diuinum natura consequitur. Vt enim speculum purum & extersum solis radijs oppositum solis splendorem & speciem recipit, vt lucem ex se late diffundat: ita mens omne flagitio vacans, & in lucem diuinam intuens, ita collucet, vt intuentium oculos luminis sui splendore perstringat. At in hac luce qua puræ mentes illustrantur, Plato sapientiam summam ponit in sexto de repub. libro. Ibi enim Socrates primum beatam vitam in boni cognitione constituit. Ibi igitur cum à sodalibus vrgeretur, vt quid esset bonum explicaret, ipseque tergiuersaretur, seque ignorationis excusatione defenderet, nemoque illius satisfactionem acciperet, eo tandem deductus est, vt diceret se non ipsius boni naturam, sed boni ipsius partum, sub aliqua similitudine explicaturum. Tunc sic Adimantum alloquitur. Num venit tibi in mentem considerare quanto clarius Architectus sensuum illam vim qua quis videt, aut videtur, quam omnes sensus alios Architectatus sit? Non admodum

diligenter inquit. At nunc attentius animaduerte. Num auditui, & voci quæ auditur, aliquo alio genere opus est, vt auditus audiat, & vox auribus accipiatur, sine quo sensus audiendi non audiat, nec vox auribus vsurpetur? Nullo, inquit. Sic opinor, inquam: neque alijs quidem multis sensibus, ne omnes persequar, id necessarium est. Num potes aliũ aliquẽ referre, qui genere alio ad sentiendum indigeat? Non prorsus, inquit. Videndi vero facultas, & rei quæ sub visum cadit ratio, nonne vides, quòd aliam vim planè requirit? Nam videndi vi oculis insidente, & eo qui videndi vim habet cõnatum ad videndum acerrimè comparante, & colore oculis applicato, si tertium aliud genus ad hoc ipsum natum haud interuenerit, neque aspectus aspiciet, nec ipsi colores aspici vllo modo poterunt. Quod nam, inquit, genus illud est? Quod tu, inquã, lucem nominas. Sanè vero, inquit. Non est igitur, inquam, neq. in oculorum sensu, neque in rerum quæ sub oculorum aspectum cadunt facultate species contemnenda. Eius namq. rei societate continetur, quæ multum dignitate sensuum aliorum adminiculis antecellit. Siquidem lucis ipsius vis est honore nõ prorsus indigna. Multum, inquit, abest, vt honore parũ digna sit existimanda. Quem, inquam, in cælo Deum esse statuis, huic tanto muneri præfectũ, qui luce sua causam afferat aspectui quidẽ clarè videndi, & rebus quæ aspectui subiectæ sunt, facultatem afferat, vt videantur? Eundem sanè, inquit, quem tu, & reliqui omnes, solem nempe dico esse, de quo interrogas. Num aspectus ad ipsum Deum rationem habet? Quomodo? inquit. Aspectus quidem ipse non est sol. Ne oculus quidem

ipse in quo aspectus inhæret: sed omnium quibus aliquid sentimus instrumentum, ad solis lucem accipiendam aptißimum. Sane quidē, inquit. Vis igitur illa quā oculi aspectus habet, à sole promitur: & quodāmodo ab eo in illum influit. Verum, inquit. Neq. sol rursus aspectus est, sed causa aspectus, & vt ab ipso oculorum aspectu videatur. Sic se res habet, inquit. Hunc igitur, inquā, cense me boni partum appellasse, idq. bonum esse ab ipso bono generatum, vt rationē illius atq. similitudinē retineret. Quod enim bonum ipsum in regione quæ mente percipitur, efficit in mente, & in rebus quæ mente intelliguntur: idem sol in loco qui sub aspectum cadit, in oculorum aspectu & rebus quæ oculis videri possunt, efficit. Quo pacto tandē? Inquit. Narra mihi. Oculos, inquā, nosti cū vim suā intendunt in eas res quæ nō diurno splendore collucēt, sed sub obscura noctis luce continētur, hebescere, & propemodū in cæcitatē conuerti, quasi minimè insit in illis clarè cernendi facultas? Noui sanè, inquit. Cum verò, inquā, sol exoritur, clarè cernunt, & in eisdē ipsis oculis vidēdi vis cōfestim inesse videtur. Sane vero, inquit. Hāc porro, inquā, similitudinē trāsfer ad animū. Cum enim animus intēdit mentis aciē eò in quo veritatis, & ipsius mētis lumē omnia collustrat, intelligit, & cognoscit ipsum: & mēte præditus esse videtur. Cū rursus oculos auertit, vt res caligine circūfusas quæ oriūtur, & intereūt aspiciat, opinatur, & hebescit, & opiniones sursum atq. deorsum variè versat, neq. multū ab amēte distat. Ex hac q.dē Socrates similitudine diuinitus adducta sapiētiæ rationē psequitur, & alia deinde sub eadē similitudine mirabiliter edisserit,

vt homines ad Dei notitiam erudiat. Sed vt reliqua omnia sileamus, ex hac illius oratione percipimus nullam esse aliam vim & rationem ad sapientiam cōmparandam, præter eam quæ diuini numinis splendore continetur. Vt enim oculi quamuis sint vigentes & acuti, lumine solis amoto, aut nihil aut parum admodum vident: ita mens diuinæ lucis abscessu tenebris impeditur, ne verum aspiciat: & vagis & errantibus opinionibus, huc & illuc temere circumfertur: & quo magis confidenter in susceptum iter ingreditur, eo lõgius aberrat, & furentius ruit: & ille conatus inanis exitu tristiore concluditur. Si *Plato igitur totam sapientiæ rationem in diuinæ mentis illustratione positam esse decernit, sine qua omnia studia sapientiæ inania censet, quid Græci de eorum Christianorum sapientia statuent, quorum mentes clarissimis diuinæ lucis radijs illustrantur? Vt enim vitæ puritate & integritate inter omnes mortales excellunt: ita consequens est, vt solis ipsius radios sui luminis claritate longe multumq. superent: illorumque sapientia omnes qui sapientiæ student, noua & insolita magnitudine tam clari splendoris exterreat. Ipsius namque Platonis testimonio constat illos tantum esse sapientes, qui Deum quẽ entis nomine significat, pura & casta mente asiduè cõtemplantur: illiusq. in se lumen recipiũt: & ita diuinitus illustrati, illius formam & speciem referũt, quemadmodũ noster Paulus ait. Nos autẽ aperta facie quasi quodam speculo gloriam domini quam accepimus, in luce collocantes in eãdem formam conuertimur, & in studio progressi indies magis illustramur, nempe quos diuinus spiritus*

instituit, & erudit. Idem Paulus alibi, Eratis, inquit aliquãdo tenebræ, nunc autem lux in domino. Dauid autem. Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Similiter Isaias. Surge, & illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuũ. Quod autem lumen istud sit, explicat dicens. Et gloria domini super te orta est. Quia tenebræ operient terras, & caligo populos. Super te autem orietur dominus. Et non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, & splendor lunæ non illuminabit te: sed erit tibi dominus in lucem sempiternam: & Deus tuus in gloriam tuam. Porro autem sol iste qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum Dei filius est. Qui in illum respiciunt non allucinantur: & non opinantur: sed quæ ad salutem necessaria sunt, clarissime vident: & ita vitæ cursum cum felicitate summa conficiunt. Hinc igitur illa fidei ardentis constantia, hinc illud animi robur inuictum, hinc clarissimæ mentis altitudo, hinc illa summa lætitia nascitur, qua iusti omnes mirabiliter efferuntur. Lux, inquit vir diuinus, orta est iusto, & rectis corde lætitia. Alibi vero, inquit, iustos torrente voluptatis inebriari. Petrus vero Credentes, inquit, exultatis lætitia quæ non potest explicari. Et ipse dominus gaudium hoc sempiternum fore prænunciat. Et vt alias omnes causas summæ lætitiæ prætermittam, ea quæ sapientiæ verissimæ fructu cõtinetur, tanta est, vt nullum locum acerbitati relinquat. Vt enim veritatis desperatio animos affligat, ita veritatis summæ cognitio mentes ingenti gaudio cumulat. Neque enim fieri potest, vt qui diuina luce potiuntur, qui Dei consuetudine perfruuntur,

qui

qui disciplina illius erudiuntur, qui donis & muneribus illius afficiuntur, non in summa atque perpetua voluptate versentur. Hanc autem mentis lucem mentes oppletæ tenebris intueri non possunt. At qui è tenebris emersi eam conspiciunt, tanto gaudio efferuntur, vt vix interdum præ lætitia mentis compotes esse queant. Exponam hoc in loco sermonem à me cum iuuene Hebræo habitum, qui ex Africa venerat, vt Christianus fieret, huic materiæ non parum accommodatum. Est autē ille ita in Deum propter huius lucis beneficium gratus, vt vix quidquā ardentius esse posßit. Is vero cū mihi rationem qua ille, & quidam illius cognati ad Christum conuersi fuissent, exponeret, tum ego. Libenter equidem à Iudæis quæsierim, num arbitrentur Deum iustos præter illa præmia quæ sunt illis à sempiterno tempore cōstituta multis etiam in hac vita muneribus & ornamentis afficere. Fatebuntur. Interrogarem deinde, esset ne vllum maius & euidentius amoris indicium eo, quod consiliorum communione continetur. Negabunt. At constat ex literis sanctis Deum sic iustos diligere, vt cum illis sapientiæ suæ arcana communicet. Sic enim scriptum est. Num celare potero Abraham quæ gesturus sum? In quo Deus ostendit se quodammodo amicitiæ sanctitatem violaturum, si aliquid à viro sanctißimo secretum habuerit. At alius vir diuinus negat Deum aliquid moliri, in quo seruos suos Prophetas non consilij sui participes efficiat. Dauid vero dicit, consilia Dei occulta atque recondita sibi numine illius explanata fuisse. Et ne posset dici hoc beneficium non iustis omnibus, sed

certis

sed certis tantum esse aliqua ratione concessum, idem Dauid alibi dicit, secretum Domini cum omnibus metuentibus eum communicari. Ex quibus locis aperte colligitur tantam esse iustorum dignitatem, vt quasi in Dei consilium adhibiti multa percipiant quæ sunt ab humana cognitione remotissima. Hoc, inquit, perspicuum est. Rursus, inquam, interrogarem, non eos qui vsuris, & fraudibus, & mendacijs victum quæritant, qui rem varijs calumnijs augendam suscipiunt, qui neminem eximium habent, quem non circumueniant: sed eos qui in precibus assidui sunt: qui templa frequentant: qui in legis cæremonijs diligētissimi sunt, & vetustissimis institutis obsequuntur: ecquam lucem diuinam aspexerint? ecquod consilium à Deo intima mente perceperint? ecquid cælesti lumine perfusi viderint, quod mens humana ingenio suo complecti non possit? Tum ille, Arridens de me, inquit, solum quærito, qui tibi verum ea de re facillimè testificari possum. Nemo enim inter Iudæos extitit, qui esset in procuranda religione diligentior, & moribus & vita continentior, & in legis ipsius studio vigilantior. Iam vero cum existimarem me in ea re Deo satisfacere, tam acerbo & immani odio Christianos persequebar, vt existimarem, quoties in eos intuebar, oculos meos insigni sceleris contagione maculari. Nihil denique vnquam prætermisi, quod ad cultum religionis in qua enutritus fueram pertineret. Itaque meis omnibus eram insigne vt illorum opinio ferebat, iustitiæ, probitatis, & religionis exemplum. Sed quid hoc tam immodico legis studio, & tam acri & diuturna

diuturna contentione consecutus sum? Nihil prorsus. Idem semper eram: idem sentiebam: nulla vnquam mihi lux ob oculos affulsit: nullum fuit vnquam mihi solatium in rebus aduersis allatum: nullum in angoribus alleuamentum. Animus vero semper exilis, semper aridus, atque ieiunus in eadem molestia atque fastidio permanebat. Nihil postremo cognitione comprehendere vnquam potui, quod non cuiuis in mentem venire potuisset: contra vero multa sum valde furenter opinatus, quæ in nullius hominis sani rationem cadere potuissent. At postquã diuini spũs appulsu me ad Christi nomẽ adiũxi, Christe sanctissime quis mihi splẽdor illuxit? Quæ vidi? Quæ percepi? Quæ mente & ratione complexus sum? Qua lætitia & voluptate perfusus? Ita mihi Deum meæ salutis auctorem propitium velim, vt interdum dubitem an fidẽ rebus diuinis habeam. Nam si fides (vt multi definiunt) est credere quod neque sensibus, neque ratione percipitur, equidem omnia quæ Christianorum disciplina credenda proponit me cernere puto. Itaque in Eucharistiæ Sacramento me Christum dominum meum, cuius sanguine sum à sempiterna peste redemptus, cernere, & audire puto. Tum illud etiam adiecit. Quid est magis contra naturæ sensum, quam mortẽ contemnere? At sic sum commutatus, vt nihil cupiam ardentius, quã vitam pro nomine & gloria Christi profundere. Illum igitur quem oderam, amo: cuius nomen ex hominum memoria euelli cupiebã, ita diligo, vt mihi vita minimè cara sit, nisi eam in illius cultu & veneratione consumpsero. Et hæc quidem iuuenis ille, ex quibus intelligi potest, qua luce perfundi, & gau

dio

dio cumulari soleant illi qui vere Christo nomina dant. Id autem clarius in illis animaduertitur, qui ex perfidiæ tenebris in fidei lucem vindicantur, quia quod nouum & insolitum est maiorem admirationem efficit, quam id quod est diuturna consuetudine comprobatum. Id quidem nostri experiundo sentiunt. Nam cum multi religiosi viri, illi vero præcipuè qui nomen à Iesu societate ducunt, qui in vltimis Orientis solis regionibus Christi nomen prædicandum susceperunt, ad Christum multos mortales adiungant, hominum alacritatem, pietatem, voluptatem, & lacrymas admirantur: eamque vitæ conuersionem sempiterna memoria & celebritate dignā merito iudicant: ob eamque Deo vota sanctissima memori atque grata mente persoluunt. De hac tā admirabili luce quid prophetæ cecinerunt? Quid viri diuini prædixerunt? Quid mentes puræ & castæ sentiunt? Quid sensibus intimis experiuntur? Sed cum multa, lux hæc quæ fuerant antea multis inuolucris obtecta, nobis inspicienda proponat, tum nihil est clarius, elegantius, & magnificentius ipsa pulchritudine, qua mirabiles amores excitat, & animos facibus ardentissimis inflāmat. De quo quidem amore Socrates apud Platonem in cōuiuio, cum multa sibi à Diotima muliere sapientissima (vt asserebat) dicta meminisset, tum sic ab ea sentētiam absolutam fuisse confirmauit. Sic enim eam loquutā fuisse dicit: Aduerte diligenter, & nunc vel maxime quid dicam, memoriæ trade. Qui enim sic fuerit ad amores institutus, vt via & ratione quæ vere pulchra sunt exactè consideret, ad finem tandem disciplinæ amatoriæ perueniet: vt pulchritudinem ipsam admira-

mirabili specie claram repente conspiciat. Hoc est autem illud pulchrum cuius gratia labores omnes in vita suscipiũtur. Primum quidem æternum est. Neq. enim ortum vnquã fuit: neque occidit, nec augeri, nec imminui vnquam poterit. Deinde non est aliqua illius pars pulchritudine insignis, alia vero deformis. Tũ nec tẽpore immutari solet, vt aliquãdo pulchrũ sit, aliquando minimè. Ne illud quidem ei potest accidere, vt ad aliquid collatum pulchrum sit, ad aliud vero deforme. Ne locis quidẽ mutationem subierit, vt alibi pulchrum, alibi turpe videatur, ita vt alijs amore, alijs odio dignum existimetur. Deinde nõ est fas opinari illud pulchritudinis esse particeps, vt cum faciem, aut manum, aut partẽ corporis vllã, aut orationem, aut scientiam pulchram dicimus. Neq. eam habet naturã, vt in re aliqua instar qualitatis inhæreat, velut in animante, vel in terra, vel in cælo, vel in re qualibet alia, sed ipsum per se insita natura & ratione cõsistit, simplex, sibique simile, atq. sempiternũ. Et reliqua omnia quæ pulchra sunt, hoc pulchrum quodãmodo participant. Et cum ea vel gignãtur, vel intereant, huic pulchro nihil potest accedere, nihil rursus decedere, cũ nihil sit illo valentius, à quo patiatur. Et hæc quidem & alia multa in hanc sententiam Plato Socratem, vel Diotimã disputare facit, quibus docet hominis summum bonum, verissimæque sapientiæ fructum in ipsius summæ, simplicis, atq. sempiternæ pulchritudinis cognitione cõstitutum esse: ita vt qui illam inspexerit, amauerit, cõsectari perpetuo voluerit, & omnia quæ videntur pulchra & amabilia gratia illius cõtempserit, sapiens atq. beatus sit: neq. sit illi quidquã

præ-

prætereà requirendum. Quid igitur amplius dicendum? Plato quem omnis Græcia meritò semper admirata fuit, summũ sapientiæ fructum, totamq. beatæ vitæ rationem in amore diuino quo mentes hominum flagrare possunt, si in diuina pulchritudine defixæ fuerint, collocauit. Quæro igitur à sapientibus Græcis, quis amor erga Deum extitit vnquam in terris ardẽtior eo, qui Christianas mentes exurit? quod caritatis incendium acrius & vehementius? Quod studium summa atq. præclara facinora pro Dei nomine moliendi magis inflammatum? Quemadmodum enim Pauli testimonio quod iam in mediũ attulimus, clarè videtur, homines Christianæ pietatis gloria præstantes, neq. minæ, neq. terrores, neque dolores, neq. supplicia, neq. mortis immanitas, nec hostis sempiterni truculentia, nec omnia deniq. horribilia & pertimiscenda, labefactare, infringere, & à Christi cõiunctione diuellere potuerũt. Gladios spernebant: in ignes irruebant: cruciatus appetebãt: in tormentis vitam abijcere cupiebant. Quod mirum videri non debet. Si enim amor leuissima specie pulchritudinis excitatus tantas interdũ vires habet, vt corpus animo spoliet: perficit enim, vt animus amore incensus in re quam habet caram totus insideat: quid de illis animis est existimandum, qui è corpore frequenter euolabant, vt illam summam speciem & claritatem pulchritudinis intuerentur? Et si veri amoris (vt Philosophi perhibent) studium in honestate consumitur, non enim adduci poterit is, qui amat, vt in conspectu illius formæ quam diligit, vllum in se dedecus admittat, quid illi facient, qui oculos à sempiterna pulchritudine

quam mirabiliter amabant, nunquam in vlla malorum omnium tempestate deijciebant? Fieri certè non poterat, vt qui perpetuo in honestatis sempiternæ splendorem respiciebant, & ad sempiternum decus aspirabant, aliquid committerent, quo diuinam mentem offenderent. Illud igitur ardens, & incitatum decoris & dignitatis studium satis indicabat, quantus in illis ardor amoris existeret. Quod si labores immensi facillimè tolerati clarissima etiam amoris argumenta continent: illos certè qui otium pati non poterant, qui labores otio, tempestates tranquillitati, pericula securitati præferebant, dum modo Christi gloriæ seruirent, amore summo incensos fuisse constabit. Quid hic lacrymas, quid gemitus, quid suspiria, quid ardētissimum cæli desiderium commemorem? Quid colloquia illa iucundissima quibus illi qui Christi studio incēsi sunt, perfrui solēt oratione persequar? Quid illud, quod siue otiosi sint, siue labore assiduè conflictentur, siue domi se contineant, siue foris negotia gerant, siue pax sit publicè constituta, siue bellum impendeat, perpetuo de Deo cogitant, vsque adeo, vt ne somnus quidem, quo omnes curæ & cogitationes sopitæ conquiescunt, eos à rerum diuinarum consideratione abstrahere possit? Visa namque eis in somnis obijciuntur, minimè ab illis curis quas vigilantes animo versabāt aliena: ita vt possint dicere, quod est apud Solomonem, Dormio quidem ego, animus meus vigilat. Itaq. cum vitæ principium & fontem, cum sempiternæ lucis originem, cum immensam probitatem, sempiternæque iustitiæ rationem, cum ordinem, modum, & conuenientiam, ipsumq. decus, bonorumq. omnium

com-

complexionem in Deo considerant, quo studio flagrant? quãta ipsius summi boni cupiditate rapiuntur? quo impetu animi concitantur? Quid dicam, cum mente recogitant omnia quæ de Deo sentiunt, esse minuta & angusta, si cum Dei ipsius infinita claritate & perfectione conferantur? Eam enim ne Angeli quidem mente & cogitatione complecti possunt. Quamuis enim mentes beatissimæ diuino splẽdore colluceãt, Deumque clarè videant, & quodammodo in naturam diuinã conuersæ sint, non tamen totam Dei ipsius perfectionem comprehendere possunt. Dei namque lumen immensum & infinitum est, earum vero intelligentia certis finibus circunscribitur, ita vt nõ sit id quod vident, & intelligũt, cum eo quod non intelligunt vlla ratione comparandum. Ergo cum diuini viri in Deo non modo rerum omnium causas & species, & mundi ipsius sempiterni, cuius hic quem cernimus, imaginem gerit rationem considerant, & præter lucem, vitam, claritatem, & bonitatem etiam in diuinitatis infinitatem mentem inyciunt, magnitudine splendoris ipsius quem sustinere nequeunt, obruuntur: & attoniti sensibus oppressis obstupescunt: & mente tandem atque ratione composita silent: ita tamen, vt tunc vehementius id quod non intelligunt, admirẽtur: quod non aspiciunt, ament: quod intelligentia comprehendere nequeunt, caritatis amplitudine complectantur. Tunc autem cum nihil intelligunt, summũ genus sapientiæ consequuntur. Intelligunt enim perfectissime decus illud infinitum, quantum sit, intelligi perfectè nõ posse. Qui cum ijs excubant atq. pernoctant curis, fieri non potest, vt non amore, desiderio, &

cupiditate flagrantissima concitentur. At hæc est eorum assidua cogitatio, qui se Christo penitus dediderunt. Eam namq. Paulus ait non in terris, sed in cælo versari. Ita fit, vt Dei familiaritate & consuetudine fruantur: & ebrietate sempiterna, de qua etiam (vt Plato ait) antiquissimi Poëtæ præclara dixerunt, exhilarati iucundissimè viuant. Si igitur (vt Plato testificatur) in amore diuinæ pulchritudinis, summæ atque verissimæ sapientiæ ratio continetur, & soli Christiani cum in cælo mente & ratione versentur, possunt diuinæ mentis speciem quodammodo etiam in hac vita manentes intueri, & illius amore vehementius inflammari, certè liquet eos solos sapientiæ compotes esse. Repete quæso memoria illā quam elegantissimè finxit speluncam, illa vincula quibus homines ita constrictos esse facit, vt oculos in lucem reflectere nequeant, illas vmbras inanes, quæ discurrere & loqui videntur, illa denique rerum simulacra, quibus homines illi ferro vincli soliditatem imperite tribuunt. Non potuit magis ante oculos communem insipientium hominum vitam ponere. Nam in terram depressi, & corporibus astricti, & vitiorum innumerabilium vinculis alligati, non queūt eò mentem conuertere, vt lucem aspiciant, & veras rerum formas intueantur. Neque enim veritas est in rebus corporeis, sed in diuinis atque sempiternis constituta. Itaque huius vitæ commoda nihil solidi & expressi continent, sed inanem bonorum imaginem gerunt. Homines vero his rerum vmbris assuefacti, imaginibusq. delusi, bona inania consectantur, & falsa voluptatis dulcedine liquefacti, ita detinentur,

vt

vt infesti sint ōnibus qui eos è vinculis illis eximere, & in superas oras educere contendunt, vt verum solem, atq. veram lucē, & veros homines atq. vera bona conspiciant: hoc est, cælestia atq. diuina contēplentur, & mentis aciem in sempiternis bonis defixā habeant. Quæro igitur à Græcis, an vllam hominum nationem viderint vnquam, quæ fortius vincula ista ruperit, quam Christianam? Quæ acriore studio in lucem diuinam respexerit? Quæ res humanas animo maiore contempserit? Quæ ardentiore impetu in cælum mente penetrauerit? Quæ attentius ipsum Dei beatissimum numen, aut cum maiore fructu contemplata sit? Non ne constat hoc solis Christianis esse concessum, quoties fidem languentem excitāt, & opem numinis suppliciter implorant, vt laxati vinculis, à bonorum vmbris auersi, & ad vera bona conuersi mente in cælum euolent, opesque summas atq. sempiternas inspiciant, & diuino colloquio cum admirabili iucunditate perfruantur? Vnde certè colligitur omnem verissimæ sapientiæ disciplinam in Christi cruce, quæ Iudæis offensionem attulit, Græcis materiam contemptionis dedit, esse collocandam. Illa namque flagitiorum vires extinxit: temeritatem & insolentiam compressit: cupiditates & libidines nefarias elisit: humanasq. mentes è tyrannide mortifera liberauit: vt libere atque solute possent cælestia contueri, & ardentissimo studio, & amore diuinitatis inflammari. Præclaram optionem detulit Helias numinis falsi sacerdotibus. Sic enim Israëlitas alloquitur. Dentur nobis duo boues: & illi eligant sibi bouem vnum, & in frusta cædentes ponant super ligna:

& ignem non supponant: & ego faciam bouem alterum, & imponam super ligna, & ignem non supponam: & inuocate nomina deorum vestrorum, & ego inuocabo nomen domini mei: & Deus qui audierit per ignem, ipse sit Deus. Hæc quidem possumus illis qui à Christi sacris abhorrent, simili ratione proponere. Preces aßiduas fundant Iudæi: crebrisque motibus in genua capita demittant: Mahometani eadem verba totum diem repetētes corpora fœdißima agitatione concutiant: qui numina falsa colunt, carnes suas cultris incidant: nunquam tamen eorum animos ardor diuini amoris aduret. Soli Christiani sunt, qui per ignem audiuntur. Dum enim pura mente Deum orant, & in precibus aßidui sunt, amore diuini numinis incenduntur. Qui quidem amor tam acer est, tantasque vires habet, vt homines sæpenumero mente quodā modo atq. ratione spoliet? Quomodo, inquies? Si igitur mentis expertes fuerint, sani esse non poterunt. Si fuerint insani, quo tandem modo sapientes erunt? Imo tum demum erunt sapientißimi, cum hoc insaniæ genere vehementer oppreßi fuerint. Non enim furor omnis est detestabilis & execrandus, imo genus est quoddam furoris votis omnibus expetendum. Platonem audiamus, qui in phædro furorem ita distinxit, vt vnum morbis humanis, alterum motibus diuinis ascriberet. Eum vero furorem quem diuinum hoc est, diuino pulsu concitatum appellat, trifariam diuisit. Vnum enim vatibus, alium sacerdotibus, tertium amantibus attribuit. Neque enim censet fieri posse, vt quisquā aliquod horum trium munerum cōmodè & feliciter exequatur, nisi mens à corpore lō-

gius

gius abstracta, spiritu diuino concitetur, ita vt communis sensus in illa minimè vigeat. At omnis motus quē non ratio, aut sensus communis impellit, furor appellari solet. Hunc tamen furorem, quem spiritus diuinus efficit, Plato lōge sensibus humanis anteponit. Et merito quidem. Summus enim sapientiæ gradus est humano iudicio spoliari, diuinoque sensu compleri. Nam cum humanæ prudentiæ iudicium angustis sanè terminis definitum sit, sibiq. multū insolenter assumat, quæ enim iudicat, sine rerum maiorum comparatione iudicat: & ita omnia quæ videt, & audit imbecillitate sua metiatur: nō potest vllo modo cælestia atque diuina contueri. Nihil enim videt, nisi id tantum quod est corporeum, dissolubile, & interiturum. Quo circa necesse est illi qui sapiētia potiri studet, vt quoad fieri poterit, animum ipsum à sensibus, à corpore, atque adeo à seipso disiungat. Seipsum namque deserit animus, cum iudicium suum contemnit: seque à studijs quibus capiebatur abducit: vt ipsam veritatem intueri possit. Veritas enim illa solum existimanda est, ad quam mentes diuinus spiritus erudit. Hanc igitur vehementem animi commotionem, qua mens terram, & opes terrestres, & corpus, atque (quod est longe mirabilius) seipsam relinquit, & abijcit, vt in cælum euehatur, ab ipsoque Deo veram percipiat, appellent sanè quo velint nomine, dum modo intelligatur in ea demum sapientiæ summam consistere. Itaque si lubet hunc motum, eo quod sit quædam vehemens & acris contra communem sensum & rationem animi concitatio, furorem nominare, minimè repugnabo, dummodo

constet, neminẽ vnquã fore perfectè sapientẽ, nisi eum quem hæc tam salutaris insania, atque sapientissimus & beatissimus furor oppresserit. Qui etiam à nobis sæpe mors appellari solet. Vt enim nos Christi disciplinam ad summum perductam furorem nominare non pudet: propterea quòd hoc nomine disiunctio illa quà mens rationem humanam deserit, intelligitur: ita mortis nomen non horrescimus, ob eam causam, quod eo nomine, dissidium illud quo animus à corpore seuocatur, explicatum volumus. At hoc furore sapientia, & hac morte vita verissimè continetur. Quid enim sapientius, quam sensus humanos, quam argumenta rationis, quam coniecturas & opiniones incertas, à quibus tam sæpe delusi sumus abijcere, vt mente atque sensu diuino, in quo nullus error versari potest commoti, & incitati, verum atque sempiternum bonum intueri queamus? Quid salutarius, quam corpus infirmum, & caducum, necessarijsque mortis legibus astrictum deserere, vt ipsi vitæ sempiternæ amore ardentissimo copulemur? Ex hoc autem rectissimè concludi ratione potest, animum neque perfectè sapere, neque vita frui, quamdiu non fuerit abstractus à corpore, vt à Deo disciplinam hauriat, & speciem illius admiretur, illique amoris fœdere sempiterno coniungatur. Hoc hominum vulgus cum non intelligat, & aliquando videat homines Christo deditos humanos sensus aspernari, commoda vitæ contemnere, voluptates noxias fugere, mentemque à consuetudine corporis, & à communi hominum iudicio seuocare, stultos & insanos esse iudicat, atque pro mortuis habendos,

eò quòd nolint huius vitæ communis iucunditate potiri. Verum interim illi summis opibus sapientiæ diuinæ circumfluunt: & vita beatâ iucundissimè fruuntur. Si enim nemo beatus esse potest, nisi sapiens sit, si sapientia parari nequit, nisi nos Deus qui solus natura sapiens est, erudiendos susceperit, si Deo in disciplinam tradi non possumus, nisi nos à corporibus abstraxerimus, parumne liquet, in hoc vel furore, vel interitu, disciplinam verissimæ sapientiæ totam consistere? Sic enim Deus Mosi dicebat, se non posse ab eo videri, qui in hac vita maneret. Itaque sapientiam summam tum demum assequi poterimus, cum ab hac vita discesserimus. Vnde colligitur id quod Socrates aiebat esse verissimum, eos in hac vita proximè ad sapientiam accedere, quibus minimum est in ea cum corpore mortali commercium. Summa vero Christianæ disciplinæ in hoc studio consistit, (vt Paulus ait) vt corpori crucē, sicut sæpe iam dictum est, defigamus, qua necem corporis cupiditatibus inferamus; & ita Christi mortem imitemur, vt quemadmodum ille seipsum ab inferis excitauit, vt vita diuina immensa cū gloria frueretur: ita & nos illius vestigiis ingressi humanis sensibus extinctis in vitam diuinam ingrediamur: vt quod reliquum vitæ fuerit, in sanctis operibus consumamus, omniaque vitæ studia Deo consecremus. Ipseque Paulus hoc vnum se moliri & perpetuo meditari dicit, in idque omnes animi neruos intendere, vt cruce (sic enim studium coërcendi corporis appellare solet) quam perpetuo gestabat, necem corporis cupiditatibus inferendo, Christi morte conformaretur, vt ita tandem posset

vitæ illius diuinæ similitudine conformari. Neque stulti-tiæ quidem, aut furoris nomen vir diuinus extimescit. Nos inquit, stulti propter Christum, & quod stultum est Dei sapientius est hominibus. Id autem quod homines humanis artibus eruditi vt rude & impolitum despiciunt, est quod verissimæ sapientiæ disciplina continet, ad quam nullo modo possunt Græci & sapientes humanis viribus aspirare. Id autem quam diuinitus sit ab illo dictum explicari vix potest. Siue mente, inquit, excedimus Deo, siue sobrij sumus vobis, caritas Dei vrget nos. O diuinam hominis diuini sentētiam, qua paucis verbis omnem Christianæ sapientiæ perfectionem complexus est? Si enim volunt homines magni ad Deum propius accedere, vt illum clarius, vt in hac vita licet, aspiciant, opus est, vt è corpore excedāt: diuinoq; illo furore, de quo diximus, acrius incitētur, vt diuinæ sapientiæ fructus amplissimos cōsequātur. Cum rursus homines alloquuntur, qui nōdum sunt ad tantam disciplinam dociles, est mens recipienda, & sermo ad prudentiam communem, quæ non est legi diuinæ contraria, sapienter accommodandus. Aliter enim ea quæ dicta fuerint, homines imperfecti minimè percipient. Loquimur (inquit Paulus) sapientiam inter perfectos. Sunt igitur imperfecti quasi quibusdam elementis ad sapientiam paulatim adducendi. Hanc autem moderationem qua mens excedit è corpore, & ut apparet, furore corripitur, vt Deum alloquatur, aliquando rursus se colligit, & sobriè sermonem instituere videtur, vt possit intelligi, caritas Christiana gubernat. Ea namque docet quo tempore sit corpus ab animo

deseren-

deserendum: vt diuinum numen hominibus placari possit: quo rursus tempore sit ab illo excessu reuocandus animus, vt homines erudiantur. Si igitur (vt ad Platonem reuertamur) sapientia consistit in animi puritate, in vitæ sanctitate, in vitiorum fuga, in iustitiæ cultu, in Dei similitudine, in diuinæ lucis splendore, in amore quo mentes in diuinam pulchritudinem frequenter intuentes incenduntur; & in furore denique quo corpus ipsum à mente deseritur, vt ipsa mens è corporis tenebris tanquam vinculis emissa in cælum feratur, & constat nullam aliam disciplinam præter Christianam hæc omnia in animis qui se Christo penitus dediderunt effecisse, quid magis perspicuum esse potest, quam summã, perfectam, atq. plane diuinam sapientiam Christiana disciplina atque ratione contineri? Soli *enim quos Christi numen ad se allicit, & secum fœdere coniungit, puri, sancti, continentes, & iusti, Deique similes sunt: soli diuino splendore collucent: soli amore veræ pulchritudinis inflammantur: soli extra se sæpenumero rapiuntur, vt Deum multo puriore mente, & maiore cum voluptate contemplentur.* Excogitarunt *quidem Philosophi animi pacem, & tranquillitatem, & statum bonis veris circumfluentem; quem nullæ malorum tempestates agitare, & de mente deijcere possent. In hoc autem statu summum sapientiæ fructum collocabant.* Sed *quis illum tandem consequi potuit? Quotus enim quisque fuit eorum, quem non vel exagitaret libido, vel vexaret inuidia, vel solicitaret ambitio, vel odium, aut ira de statu detorqueret? Verbis enim magnificè de tranquillissima pace disserere concessum est omnibus, qui*

ma-

magnam eloquentiæ laudē consecuti sunt. At ea felicitate & tranquillitate frui illis tantū licet qui omnes has pestes animi cruce confixerunt, & quorū animi humana omnia ꝑ nihilo putant, nēpe qui ad cupiditatē diuinitatis exarserint. Eā igitur Christiani tantum habēt, qui nominis dignitatē studio mirabili vitæ consequuntur. Illi igitur soli sapiētes sunt, soli nāq. fructu sapientiæ potiuntur. Sed ad illum fructum veniamus, quo nihil præclarius, & felicius, & admirabilius, & magnificētius existimari potest. Quis ille tandē est, inquies? Vnum cū Deo fieri. Sapientiæ namq. studium est Deum semper intueri, & illius speciē & pulchritudinē vehementer admirari. Ex assidua vero Dei cōsideratiōe amor summus exoritur. Amorē autē imitatio cōsequitur. Libēter enim nos ad eorū mores effingimus, quos miro amore diligimus. Ex ea vero imitatione mira quædā similitudo diuinæ virtutis & claritatis effloreſcit. Ex ea similitudine animorū cōiunctio nascitur, illudque sanctissimæ amicitiæ fœdus, quod tātas vires habet, vt non liceat amico habere quidquā ab amici vsu et vtilitate seiunctū. Vt enim vitæ dissimilitudo alienat animos: ita similitudo cōglutinat. Quod eo est in Deo vehemētius, quo fides illius est in omni rerū varietate cōstātior, & potētia maior, et studiū quo sibi homines adiungit admirabilius. Qui adhæret (inquit Paulus) domino, vnus spiritus est cum eo. At Dauid non diuitias expetit: non honores ambit: non voluptates exquirit: non ea quæ homines præclara & expetenda iudicant, in aliquo numero ponit. Vnum tantum illius votum est, quo mirificè flagrat, quo bona omnia cōtinētur. Mihi, inquit, adhærere Deo

bonum est. Quid aliud hoc est, quam diuinitatem appetere? Si enim qui Deo adhæret, vnus spiritus cum Deo est, & qui vno spiritu continentur, idem sint quodammodo necesse est, certè qui Deo adhæret, illiq. semper est inflãmato studio cõiunctus, Deus quodammodo nominari rectissimè potest. O immensam diuinæ benignitatis amplitudinem, ô virtutis infinitæ beneficentiam in omni æternitate cælitum prædicatione celebrandam, ô sapientiam admirandam, & obstupendã, quã nulla vnquam seculis infinitis obscurabit obliuio. Iam cælum astris distinctum & ornatum minimè miror. Iam terræ fertilitatem atque diuitias contemno. Iam maris immensitatẽ, & aëris vim vitalem & salutarem minimi facio. Solis splẽdorem, lunæ constantissimam varietatem, siderum speciem & pulchritudinem, & totius naturæ concinuitatem, & reliqua opera ex quibus opificis summi potentiam, solertiam, & probitatem colligebamus, non adeo præclara puto. Vt enim stellæ in splendorem solis incurrentes claritatẽ luminis amittunt, ita multa diuina opera, quamuis sint clara & illustria cum ad alia multo illustriora conferuntur, propemodum euanescunt. Quid autem clarius & illustrius esse potest, quam hominem è terra concrêtum, natura fragilem, flagitijs inquinatum, pœnis sempiternis obnoxium, iacentem excitari, flagitijs liberari, ornamentis diuinis illustrari, in cælestem hæreditatem vocari, atque (vt vno verbo dicam) Deum fieri? Hoc tantum & tam diuinum officium & munus non planè liquet obscuritatem omnibus naturæ muneribus Dei ipsius manu perfectis & absolutis attulisse? Hic iam

cerni

cerni facilè poterit diuinam sapientiam non sine causa tam præclarum opus hominum gratia fuisse molitā. Quod enim humanam speciem & formam induerit, quod se ad homines docendos dederit, quod sub humana natura labores immensos exceperit, quod se hostiam salutarē pro salute generis humani deuouerit, quod ludibria, dolores, cruciatus acerbissimos, constantia diuina pertulerit, hæc omnia in eum finem ab illo suscepta sunt, vt immensæ probitatis munere multos diuinæ naturæ consortes efficeret. Hanc enim dignitatem attulit hominibus, qui illum sequerentur, vt filij Dei vocarentur, & essent, hæreditatemque cælestis patrimonij cernerent, nullis seculis interituram. Hanc autem nominis dignitatem tuemur, cum spiritus diuini monitis incitamur. Qui spiritu Dei (inquit Paulus) aguntur, hi filij Dei sunt. Si filij (inquit idem Paulus) & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Immensa igitur & infinita probitas, quamuis in mundi molitione se magnificis operibus indicasset, non tamen id adeo cumulate præstitit, vt perfectè quod latebat insigne fieret. Aliam igitur alterius mundi machinam nō priori similem, sed multo clariorem suscepit, vt multo magnificentius suæ benignitatis opes explicaret. Et ita factum est, vt multos filios ornamentis clarissimis affectos in vnici filij societatem conuocaret. Charissimi (inquit Ioānes) nunc filij Dei sumus, sed nondum apparuit, quid erimus. Cum autem apparuerit similes ei erimus. Videbimus enim eum, sicuti est. Hæc est illa verissima sapientia, & præsentis vtilitatis fructu iucundissima, & spe cuiusdā diuinitatis amplissima, cuius compotes

potes eum statum assequuntur, quem nec bellorum omnium furor turbare, nec fraudes & insidiæ parti decoris possessione depellere, neque terror vllus ab hominibus obiectus infringere potest. Quin etiam cum cælum tonuerit, & flumina densa contorserit, terraque motibus horrendis cõquassata desederit, vniuersaque natura incendio conflagrauerit, illi qui se totos ad studium Christi contulerunt, & illius crucem inflammatis animis amplexati sunt, erecti & excelsi consistent: & alta mẽte laboris sui præmium cum summa iucunditate percipient: ita demum fiet, vt cum omnes qui calliditate subnixi concursabãt, & in amplificatione terrestrium bonorum beatam vitam statuebant, piorumque hominum fidem summam esse stultitiam arbitrabantur, fracti metu, strati ruinis, & exanimati conciderint, illi qui verissimæ sapiẽtiæ operam dederant, cum spe firmissima immortalitatis, & incredibili voluptate diuinam constantiam retinebunt. Sunt enim (vt Petrus ait) filij Dei non semine corruptibili, sed incorruptibili, nempe verbo Dei permanentis in æternum singulari consilio generati. Si enim cælum non potest vllo terræmotu de statu suo conuelli, multo certè minus poterit diuinum genus vlla terræ, aut cæli cõuersione, aut naturæ totius interitu de statu suo demigrare. Cælum namque, & terra, & omnia quæ cæli ambitu coërcẽtur interibunt: at verbi diuini semen tunc multo clarius cum reliqua omnia funditus euersa corruerint, opibus sempiternis affluet, & summo graudio triumphabit. A Deo enim non potest neque totius orbis conflagratione diuelli. Quid enim interueniet, quo vel diuinæ caritatis incendium

fluctibus vllis extinguatur: aut diuinæ iustitiæ puritas vllis ardoribus absumatur? Ita namque Deus fluctibus insipientes obruit, vt sapientes è medijs fluctibus eripiat: ita impios flammis exurit, vt pios in ipsis flammis quasi infuso rore lætificet. Non parum sapienter inquit ille qui dicit, Sapiens qui sibi prodesse nequit, ne quidquam sapit. Neque enim sapiens appellari potest, qui nullum ex sapientia quam inaniter ostentat, fructũ colligit, sed stultus, & amens, falsaq. opinione sapientiæ furenter inflatus. Qui igitur in rebus valde metuendis, in certissimo appropinquantis mortis argumento, in orbis terrarum exitio, in communi rerum omnium vastitate, sibi ipsi opitulari nequit, & intelligit tandẽ cum acerbissimo animi cruciatu, se sine vllo fructu vitã omnem in studio falsæ sapientiæ contriuisse, parum ne liquet fuisse demẽtissimum? Nam cum duplex genus stultitiæ sit, vnũ, quod minimè sibi sapiẽtiam arrogat, alterum, quod in summa temeritate nimis confidenter sapientiæ nomen vsurpat, quis non videt quanto sit detestabilior ea stultitia, quæ est cum superbia & leuitate coniuncta, quam ea quæ non ita furenter extollitur? Vnde constat omnes qui Christi fidem ignorant, qui crucẽ odio persequuntur, qui sibi nimium præfidunt, qui terrã nimis intuentur, qui ad cælum minimè totis animi viribus enituntur, quãuis sint omnibus artium quæ summis ingenijs excogitatæ sunt disciplinis instructissimi, esse furiosos, & insanos, summæq. temeritatis & amẽtiæ panis agitari. Non enim poterunt vllis artibus pestẽ sempiternã à seipsis auertere. Vera autem sapientia huius crucis quã veneramur amore & studio

continetur. Caritatis enim Christianæ tanta vis est, vt ea neq. viribus inuictis labefactari posit. Quid enim est in terris morte valētius? At caritas vim ipsius mortis obterit, & obtundit, illiusq. tela virtute repellit. Quid antiqui serpētis tyrannide & immanitate robustius? At caritas omnes infestissimi dæmonis opes excindit, & inferorum manium copias in fugā conuertit. Illius virtus & efficientia tā admirabilis est, vt interdū cum morte, & cum erebo, nō incōmoda ratione cōferatur. Fortis (inquit Solomō) est vt mors dilectio, & dura sicut infernus æmulatio. Quo tandē modo? Vt enim mors animum disiungit à corpore, ita purus amor mentē & voluntatē à societate corporis auellit, vt eā cum diuina mēte atque probitate conglutinet. Et perinde atq sempiterni supplicij metus à flagitijs auocat, similiter atq. adeo multo vehemētius æmulatio qua offensionem nobis carißimi numinis extimescimus, ab omni turpitudine deterret. Fieri enim nequit, vt qui mentis aciem habet in sempiterna pulchritudine defixam, vlla se impuritatis labe inquinari patiatur. Imo cruciatus omnes libentißimè perferet, potius quam in Dei conspectu quidquam designet, quod sit cum aliquo dedecore & fœditate coniunctum. Nam si amor impurus & flagitiosus valde solicitus est, ne quid parum decorè faciat, & cum in turpitudinem feratur, turpitudinis tamen opinionem reformidat, quid facient, qui summam & immensam pulchritudinem nullis sordibus inquinatam, sed diuinis atque sempiternis ornamentis splendentem, omnibusque rebus pulchris causam pulchritudinis afferentem puris animis intuentur?

Qui diuinis flammis incensi sunt, non offensionem diuinam extimescent, omnesque animi neruos intendent, ne quidquam agant, aut moliantur, quod non ad sempiternum decus & honestatem referatur? Non sapienter intelligent, quā stultum sit, Dei ipsius gratiam in qua omnes opes, facultates, omnes summæ voluptates, omniaque diuini decoris & dignitatis ornamenta consistunt, per summum flagitium & dedecus effundere? Erit igitur hic diuinus amor semper solicitus, & in metu versabitur, & summa sedulitate prouidebit, ne quod est beneficio diuino partum, humano flagitio peruertatur. Ita tamen timebit, ne vnquam Dei auxilio diffidat, sed illo semper innixus audeat sibi omnia summa atque sempiterna bona polliceri. Solicitudo igitur non erit in cruciatu numeranda, sed potius cautio salutaris appellanda. Metus similiter ille nō animum tristibus curis afficiet, imo statum illius firmissimo præsidio circumuallabit. Quo enim magis metuet, eo munitior erit, & confidentius ad cælum aspirabit. Cum vero caritas oculos nunquam à cælo deijciat, cum semper in speciem illam præcellentissimam aciem mentis intendat, cum nihil aliud velit, aut cupiat, quam immensa illa pulchritudine frui, cum indies magis studio diuini decoris & sempiternæ dignitatis inflammetur, cum se totam diuino præsidio fulta ad speciem diuinæ pulchritudinis effingat, cum sit Deo, quem ardenter amat, arctissimo vinculo deuincta, cum illius splendore & claritate quotidie magis, si vim suam non remiserit, illustretur, parum ne perspicuum est, omnem verissimæ sapiētiæ vim caritate hac summa & ardentissima contineri?

Hanc

Hanc autem tam excellentem caritatem, & tam admirabilem ardoris vim, tantum amoris incendium quis excitauit? Certè (vt multis iam demõstrauimus) Christi sanguis pro nobis in cruce profusus. Is enim mẽtes nostras expiauit: animos tyrannide liberauit: & vires confirmauit: & cupiditatem à terris abstractam ad cõspectum diuinæ probitatis excitauit: vt purè cerneremus illam summam pulchritudinem, quæ sola est iucunda, amabilis, & prædicanda, omnibusq. bonis quæ cogitatione complecti possumus, longe præferẽda. Sed vt aliquẽ modum orationi statuamus, est animaduertendũ quam amẽtes Iudæi, quam imperiti Græci fuerint, cum in Christi disciplina vel diuinæ virtutis signum, vel sapientiæ euidens argumentum requirerent, cum neq. virtutis diuinæ signa maiora dari, neq. sapientiæ diuinæ clariora argumenta proponi potuissent. Signa petũt Iudæi, cum ea signa sint diuinitus ostẽsa, quæ nullum omnino locum perfidiæ, aut dubitationi relinquant. Quæ fuerant enim oraculis promissa, signis expressa, figuris adumbrata, ita quemadmodum prædicta fuerant euenere. Quin etiam tẽpus ipsum præstitutum aduenit: & eo ipso tempore Dei filius exortus est in terris: numenque suum signis, atque portentis, & admirandis operibus indicauit: & multis salutem, libertatem, & dignitatem, & ornamenta peccatis amissa multis muneribus amplificata restituit. Vmbræ legis euanuerunt: imagines exterminatæ sunt: solidi & expressi fructus extitere: clarissimus diuinæ virtutis splendor eluxit: peccati vires fractæ & debilitatæ iacent: Regnum mortis excisum est: monstra feritatis & immanitatis

tis euersa sunt: cælestis iustitiæ ratio constituta: & aditus in cælum pijs hominibus patefactus: vita, lux, salus, honestatis sempiternæ decus, insolitæ benignitatis amplitudo, numinis præsentiam declarauit. Sol, & astra, mare, tellus, omnia quæ super subterq. sunt, quantum esset in Christo numen, quanta vis atque potentia apertè testificata sunt. Seuerissimum illud iudicium quo ciuitas amplissima & opulentissima corruit, templum flammis vltricibus exustum, antiquitatis illius ruina sempiterna, quam infensum sit Dei numen omnibus qui Christi imperium detrectauerunt, nomenque illius delere voluerunt, clarè demonstrat. Gentes vltimæ (vt à diuinis viris prædictum fuerat) lumine diuinæ mentis illustratæ incredibile gaudium percepêre: & animis vehementer inflammatis se se ad iustitiæ studium contulêre: contra Iudæi, quod etiam olim præmonstratum fuerat, qui se se in tantum beneficium ingratos præstitêre, rerum omnium interitu, exilio, vastitate, omnium mortalium odio damnati, cæcitate, stupiditate, amentia vexati, furiarum stimulis exagitati vagantur: & diras perfidiæ pœnas exoluunt. Orant, & non audiuntur: opem Dei implorant, & à Deo deseruntur: & quo magis se perculsos, & stratos ostendunt, eo acrius Dei iudicio peruertuntur. Crux interim è qua Iudæi offensionem cum insigni temeritate sumpserunt, quod præ se imbecillitatis speciem ferret, quanta sit in se vis, multis rebus admirandis ostendit. Ea namq. iacentes excitat, cæcis lumen, ægris sanitatem, mortuis vitam, vinctis libertatem reddit. Contrà vero falsa specie religionis inflatos mentis lumine priuat, &

in miseriæ sempiternæ regionem exturbat. Est igitur iucunda bonis, multitudini salutaris, sempiternis autem hostibus horribilis & pertimiscenda. Ea deniq. quæ olim propter metum & horrorẽ, quem miseris hominibus incutiebat, erat extremæ ignominiæ, atq. dedecoris instrumentum, nunc in bello præsidium, in mœrore solatium, in pace firmamentũ præbet, & præterea decus, & honestatem, & gloriã immortalẽ constituit. Tantum igitur abest, vt in ea insit aliquod imbecillitatis argumentum, vt potius vim diuinam, robur inuictum, opes ingẽtes, victoriæ insignis instrumentũ, clarissimi triumphi memoriã sempiternã contineat. Si Iudæi igitur signa petunt, odium, inuidiam, contumaciã à se repellant: tenebras fugiãt: & in hoc vnum signum diuinæ virtutis omnium maximum aciem mentis intendant, & signum non amplius vllum postulabunt. Signum quidẽ erit illis vitæ, salutis, atq. dignitatis, si fidẽ Deo adhibere, & à prauitate ad pietatẽ conuerti voluerint: signum vero ruinæ, pestis, & exitij, si in inueterata improbitate permanserint. Græci sapientiam speculantur, & in illius studio omnem vitam, sine vllo fructu & emolumento consumunt: nos vero illis sapientiæ clarissimas opes explicatas, & euolutas ostendimus. Christi namque disciplina Dei immensam probitatem, & sapientiam, infinitamq. potentiam hominibus, non verbis inani ornatu & elegantia concinnatis, sed spiritus diuini demonstrationibus explicatis, explanat. Docet enim, quam fuerit immensæ benignitati consentaneum humano generi consulere: iustitiæ, munus par & æquale offensæ, quam primi parentes intulerant

exigere:probitati, hominibus quod pro tãto crimine possent offerre, piaculum dare: potentiæ atque sapientiæ, quemadmodum clementiæ simul, atque iustitiæ satisfieri posset, rationẽ inire: humanumque genus admirabili documento infinitæ bonitatis incendere: & studium pietatis acriter incitare. Hæc igitur doctrina aperuit hominibus, quantum esset in Deo humanæ salutis studium, quanta caritas & beneficentia, quam admirabile consilium, quam immensa vis, numen, atque potentia. Perfecit enim, vt videremus quemadmodum infinitum naturæ diuinæ numen sine vlla sui ipsius immutatione, aut maiestatis imminutione naturam humanam secum inexplicabili ratione copularet: & ita se mens illa sempiterna cum humana forma communicaret, vt ex vtraque natura integra, & in statu suo sine vlla confusione permanente, vna persona consisteret: ita vt qui pro nostris sceleribus mortem & acerbissimum cruciatum pati voluit, eodem ipso tempore quo torquebatur, cælum & terrã amplitudine suæ maiestatis impleret: vniuersamque naturam imperio sempiterno constringeret. Illud etiam docuit, quo pacto pater à sempiterno tempore filium sibi similem, qui erat tẽpore à sempiterno consilio præfinito salutem terris allaturus genuit: eumque amore immenso atq. sempiterno sibi deuinxit: vt ita vnum & idem maximè natura simplex, virtute tamen omnipotens numen esset in tribus personis constitutũ. Quanta postremo & quã salutaris vis insit in hac disciplina, multis modis ostenditur. Ea namque morbos animi pellit: cupiditatis fibras excindit: turbulentos morbos comprimit: rationem tyrannide liberat:

&

& in amissam dignitatem restituit: pacem & tranquillitatem efficit: studiumque diuinæ virtutis incendit. Eadem lumen præfert animis, quo rerum inanes species & vmbras quibus erant assueti contemnant: & vera, supera, cælestia, & sempiterna, atq. diuina suspiciant: & aciem mentis in pulchritudinem immensam intendant: amoreq. illius acriter inflamentur, vsque adeo, vt extra se sæpenumero rapiantur, & in cælũ euolent, vt verissimæ sapientiæ disciplinam ab ipso Deo percipiant. Ea sic homines ipsi summo domino coniungit, vt non modo eos Dei ipsius amicos, filios, hæredes efficiat: verum & ita secum deuinciat, vt ex Deo & homine vnum fiat, hoc est, vna propemodum mens, vnus sensus, vna voluntas, vna sententiarum consensio, vna rerum communio, & indissolubilis in omni temporis æternitate conspiratio. Ea postremo (vt vno verbo omnia concludamus) homines Deos facit. Sic enim Dei filios diuinis muneribus & ornamentis illustratos, ipsique patri (quantum licet, & fas est) vitæ splendore & claritate simillimos appellare licet. Quid hac igitur vel imbecillitate fortius, vel stultitia sapientius? Iudæi passim labũtur, & cõcidunt. Græci in tenebris ruunt. At qui se se Christo dedicrunt, inuicto præsidio muniti, luce diuina perfusi, neque vinci, neque tenebris obrui, & impediri, quandiu in statu permanserint, vllo modo possunt. Itaque quamuis euangelium nullis sit argutijs implicatum, nulla disserendi ratione vallatum, nullis dicendi luminibus illustratum, per se tamen splendet: admirabilemque lucem longe lateque diffundit: cum interim illi qui sapientiæ nomine insolenter efferuntur, in tetra cali-

gine bonorumque omnium ignoratione versentur: ita vt quò magis ad vitam beatã aspirant, eo furentius atque turbulẽtius se se in pestem sempiternam inyciant. Quem enim fructum isti sapientes assecuti sunt? Si enim sapientia est veritatis cognitio, vnde tam multiplices errores in eorum disciplinis exorti sunt? Si Philosophia cupiditati, & reliquis animi pestibus se interitum allaturam esse confirmat, cur animi Philosophorum tam nefarijs cupiditatibus agitantur? Si animis quietem & otium pollicetur, cur nemo in ipsius Philosophiæ gremio conquiescit? Si Græci sapientes sibi vitam beatam proponunt, cur vix vllus vnquam qua in re vita beata consisteret, explicare potuit? Si deniq. sapientes liberi, si pulchri, si opulenti, si Reges, si bonis omnibus affluetes, si postremo felices atque beati sunt, cur libidini seruiunt? Cur insigni turpitudine deformãtur? Cur indomita cupiditate rapiuntur? Cur sunt flagitijs infinitis obnoxij? Cur omnibus verissimæ virtutis ornamentis carent? Cur animi cruciatu & angore sæpissime conflictantur? Comprehendã, inquit Deus, sapientes in astutia eorum. Illis enim ipsis conatibus quibus sapientes salutem assequi contendunt, in pestem & exitium sempiternum feruntur: eisdemq. illis plagis quas in aliorum perniciem callide texunt, diuino iudicio capiuntur. Sic tandem fit, vt homines qui sibi peracuti videntur, cum bonorum simplicitatem irrideant, sibi ipsis interitum moliantur: & boni simplicitate firmati saluti suæ rectè prospiciant. Similiter cum isti sapientes ex operibus naturæ, Deum naturæ parentem agnoscere possent; à Deo desciuerunt, &

in summam stultitiam & cæcitatem conuersi sunt. Contrà vero multi qui artium rudes erant, minimeq. mentem in naturæ peruestigatione defixerant, sapientiæ compotes extiterunt. Nam quia in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis, saluos facere credentes. Stultitiam appellat Paulus disciplinam dicendi ornamentis nudatam, humanæ Philosophiæ præsidio destitutam, nulla acuminis ostentatione subnixam, nullis sophistarum fucis & medicamentis infectam, sed rectam, & simplicem, lumine diuini spiritus animis puris traditam, humanisq. mentibus Christi meritis incisam, quæ summa sapientia nominanda est, quamuis ea Græcis qui perituri sunt, stultitia summa videatur, vt Paulus ait. Verbum, inquit, crucis pereuntibus stultitia est. Quemadmodum igitur vera iustitia legis, & Prophetarum testimonio confirmata, quam qui legi atque Prophetis operam dabant, à se scelere infando repulerunt, sine vllo legis antiquæ præsidio gentibus fuit per Christi fidem & religionem concessa: ita vera sapientia quæ in naturæ operibus eluxerat, quam ij qui naturam speculabantur aspernati sunt, illis qui nunquã in naturæ speculatione fuerãt occupati, tradita fuit. Quid igitur Græcorũ sapientia dementius? Quid rursus hac stultitia (vt Græci nominãt) aut sapientius, aut magnificentius, aut salutarius excogitari potest? Diuinitus est igitur à nostro Paulo dictũ. Nos, inquit, prædicamus Christũ, & hunc crucifixũ, Iudæis scãdalum (grauẽ nãq. offensionẽ illis intulit) Græcis stultitiã, speciẽ nãq stultitiæ insignis obtulit. At illis qui à Deo ĩ lucẽ vocati sunt, siue illi

Iudæi

Iudæi, siue Græci sint, Dei potentiam, atque sapientiam tradimus, & explicamus. Quis negare potest hanc sententiã explicatã à Paulo fuisse diuinit⁹? Nec enim quidquã fieri potest aut Christi imbecillitate potentius, aut humilitate magnificentius, aut morte salutarius, aut stultitia prouidẽtius, aut inopia bonis omnibus affluẽtius. Restat igitur, vt ij qui firmis viribus, inuictoq. præsidio confirmari, sapientiæq. muneribus instrui, & ornari percupiunt, ad studium se se crucis adiungant, Christiq. ipsius cruci affixi numen implorent, ab illoq. solo sapientiam postulent, & exspectent, vt sic tandem in superas illas sedes ascendant, diuinaq. luce æuo sempiterno perfruantur. Te igitur summe domine, vita, lux, veritas, immẽsi atq. sempiterni splendoris imago, mens & sapientia patris, rerum omnium conditor, rector, atq. moderator, qui sine vllo principio ab ipso fonte totius perennitatis exortus, eidemque immensa & infinita caritate deuinctus, secula condidisti, & cælum, ignẽ, terram, maria, sydera, & animãtia cuncta, & omnia deniq. quæ complexu cæli coërcentur, & quæ supra cælũ statum naturæ suæ tuentur, fecisti, & informasti, qui hominem ad naturæ diuinæ similitudinem manibus tuis factum in animantium omnium principatu collocasti, eundemq. hominẽ collapsum, & ruinis mirabiliter oppressum minimè neglexisti, imo vt illum erigeres, & in terris opes immensas infinitæ potentiæ, iustitiæ, probitatis ostẽderes, naturã humanã tecum inuiolabili fœdere colligasti: & sub vera hominis forma & specie homines tetris tenebris, & miserãda caligine demersos in lucẽ vindicasti, cælestibusq. disciplinis instruxisti, eorũq.

animis

animis stimulos admouisti, quibus eos in studium immortalitatis incitares, qui te hostiam sanctissimã, ut cunctas eorum labes elueres, illisq. patris numen infensum placares, obtulisti: & pro omnium salute mortẽ, pro dignitate contumelias, pro voluptate sempiterna dolores & cruciatus acerbissimos pertulisti: qui regionis infernæ claustra reuellisti: hostes immanes peruertisti: mentesque pias luce mirabili collustratas ingenti gaudio cumulasti: qui deuicta morte, & spoliatis hostibus, cũ ingenti gloria reuixisti: & in cælum victor euectus, ad patris dexteram collocatus, imperij sempiterni munus suscepisti: spiritumq. sanctum ad eorum animos qui in te omnem spem salutis & dignitatis positã habebant, misisti, vt eos opibus diuinis afficeret, & cupiditate diuinitatis inflãmaret: te Christe sanctissime, qui cum verus Dei filius sis, hominis veri nomen non horruisti, oro, precor, & obtestor, per immensam illã probitatẽ quæ tuum numen impulit, vt tã admirabile atq. diuinum beneficium in homines ingratos atq. sceleratos cõferret, per vulnera, per conuicia, per dolores, per sanguinẽ tanta largitate profusum, vt nos omni crimine liberes: splendore tui luminis illustres: amore tuæ claritatis inflãmes: tecum arctissimè coniungas: vt sic tandẽ sapientes simus: & id quod natura ardẽtissimè cupimus, nõ naturæ beneficio, sed gratiæ tuæ munere consequamur: atque tandẽ (benignitas namque tua facit, vt tantũ munus postulare minimè dubitemus) vt nos tanquã filios, atq. fratres, hoc enim nomine eos qui te sequerentur ornatos esse voluisti, diuinitatis participes, gloriæq. tuæ consortes efficias.

Laus Deo.

Errata ſic corrige.

¶ Folio.3 à fronte,linea.1.cum vulgo,corrige vulgo. ¶ Fol.5.à fronte , lin.12. omni,corrige omnis. ¶ Fol.20.à tergo,lin.7.opera Cyri, non opera Cyri . Eod. fol à ter lin.22 pietatis , corrige impietatis. Fol 24 à fronte,lin 22. duas,cor. duos ¶ Fol. 26. à fronte,lin.7 .gentibus,corrige à gentibus. ¶ Fol.42. à tergo, lin.19 ſiquid ſibi,corrige ſiquid tibi. ¶ Fol 61 à tergo,lin.16.illo,corrige illud. ¶ Fol.64 à fronte,lin.9 huiusmodi,corrige huius mundi. ¶ Fol 69.à fronte, lin.10 conſiliat,cor.conciliat. ¶ Fol.75.à fronte,lin,16 proterea,cor.propterea. ¶ Fol.84.à fronte,lin.22.1s Socratis,cor. Iſocratis. ¶ Fol.104.à tergo , lin.5. ignaniſſimi,corr.ignauiſſimi.

